

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Aurelija GEDVYGAITĖ, Arvydas MELYS
Ekonomikos studijų programos studentai

UŽSIENIO PREKYBOS LIETUVOJE POKYČIŲ
EKONOMINĖ ANALIZĖ JAI ĮSTOJUS Į EUROPOS
SAJUNGĄ

Magistro darbas

Šiauliai, 2012

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Aurelija GEDVYGAITĖ, Arvydas MELYS

UŽSIENIO PREKYBOS LIETUVOJE POKYČIŲ
EKONOMINĖ ANALIZĖ JAI ĮSTOJUS Į EUROPOS
SAJUNGĄ

Magistro darbas

Socialiniai mokslai, Ekonomika (L100)

Darbo vadovas:

Prof.habil.dr. Remigijus ČIEGIS

Teigiu, kad magistro darbas, kurį teikiu ekonomikos studijų krypties magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas.

(Studento parašas)

SANTRAUKA

Aurelija Gedvygaitė, Arvydas Melys

Užsienio prekybos Lietuvoje pokyčių ekonominė analizė jai įstojus į Europos Sąjungą.

Magistro darbas.

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjama Lietuvos ekonomikai reikšminga tema, kurioje įvertinami užsienio prekybos pokyčiai Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą.

Pirmojoje dalyje teoriniu aspektu aptariama tarptautinės prekybos samprata, atsiradimo prielaidos ir nauda. Pateikiamos pagrindinės tarptautinės prekybos teorijos. Teoriniu požiūriu įvertinama eksporto ir importo įtaką šalies ekonomikai, analizuojamos tarptautinės politikos formos. Antroje dalyje atliekama Lietuvos užsienio prekybos statistinių duomenų dinaminė ir struktūrinė analizė siekiant įvertinti pagrindinius jų pokyčius Lietuvai tapus ES nare. Užsienio prekyba analizuojama pagal šalis ir prekių grupes. Taip pat įvertinami užsienio prekybos rodiklių ir BVP, TUI tarpusavio ryšiai. Trečioje dalyje atliekama užsienio prekybos rodiklių prognozė bei pateikiamas ekspertų vertinimas.

SUMMARY

Aurelija Gedvygaitė, Arvydas Melys

Economic analysis of foreign trade in Lithuania after joining European Union.

Master's work.

Significant subject for economics of Lithuania is studied in this Master's thesis. The changes of foreign trade of Lithuania are evaluated in the context of integration to European Union.

Economic analysis of foreign trade in Lithuania after joining European Union In the first part of final thesis the concept and the main conceptions of foreign trade is considered in theoretical aspect. There are also analyzed assumptions and economic benefits of international trade, impact of export and import on the economy of country. It also presents the main theories of international trade. Moreover the signification of foreign trade and the forms of politics of foreign trade are analyzed in the first part as well. In the second part of final thesis the analysis of statistical data of foreign trade of Lithuania is done. The main purpose of this analysis is to evaluate the main changes of foreign trade of Lithuania after entering EU. Analysis of Lithuanian export and import dynamics was performed by countries and groups of the goods. Also there are evaluated relationship between export and import and GDP, FDI. In the third part of final thesis the forecast of foreign trade for 2012 – 2013 years is estimated. It also presents the foreign trade forecast by expert's view.

TURINYS

IVADAS	6
1. TARPTAUTINĖS PREKYBOS TEORINIAI ASPEKTAI	8
1.1 Tarptautinės prekybos samprata	8
1.2 Tarptautinės prekybos ekonominės prielaidos, principai ir nauda	10
1.3 Tarptautinės prekybos teorijos	13
1.4 Tarptautinės prekybos įtaka šalies ekonomikai	20
1.4.1 Eksportas, jį lemiantys veiksniai	22
1.4.2 Importas, jį lemiantys veiksniai	26
1.5 Tarptautinės prekybos politika	29
1.6 Užsienio prekybos analizės metodologiniai pagrindai	37
2. UŽSIENIO PREKYBOS LIETUVOJE POKYČIŲ EKONOMINĖ ANALIZĖ JAI ĮSTOJUS Į EUROPOS SAJUNGĄ	40
2.1 Lietuvos užsienio prekybos retrospektyvinė analizė	40
2.2 Lietuvos užsienio prekybos partneriai	43
2.3 Prekybos partneriai pagal šalių grupes	50
2.4 Lietuviškos kilmės eksportas	62
2.5 Lietuvos užsienio prekybos struktūros analizė	64
2.5.1. Lietuvos užsienio prekybos struktūros analizė pagal KN skyrius	64
2.5.2. Lietuvos užsienio prekybos struktūros analizė pagal makroekonomikos klasifikatorių	77
2.6 Lietuvos ekonomikos atvirumo laipsnio analizė	81
2.7 Ekonominių reiškinių koreliacinė analizė	84
2.7.1 Eksporto, importo ir BVP tarpusavio ryšių įvertinimas	84
2.7.2 Eksporto, importo ir TUI tarpusavio ryšių įvertinimas	87
3. LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS PERSPEKTYVINĖ ANALIZĖ	90
IŠVADOS	96
LITERATŪROS SĄRAŠAS	101
PRIEDAI	107

PAVEIKSLAI

1.1 pav. Tarptautinės prekybos teikiama nauda.....	11
2.1 pav. Bendrojo vidaus produkto pokyčiai, proc.....	40
2.2 pav. Lietuvos užsienio prekybos rodiklių dinamika 2004-2011 m. (mln. Lt).....	41
2.3 pav. Lietuvos užsienio prekybos su Rusija rodiklių dinamika, mln. Lt.....	45
2.4 pav. Lietuvos užsienio prekybos su Latvija rodiklių dinamika, mln. Lt.....	46
2.5 pav. Lietuvos užsienio prekybos su Vokietija rodiklių dinamika, mln. Lt.....	47
2.6 pav. Lietuvos užsienio prekybos su Lenkija rodiklių dinamika, mln. Lt.....	49
2.7 pav. Eksporto struktūra pagal šalių grupes, proc.....	51
2.8 pav. Eksporto dinamika pagal šalių grupes, mln. Lt.....	52
2.9 pav. Importo struktūra pagal šalių grupes, proc.....	57
2.10 pav. Importo dinamika pagal šalių grupes, mln. Lt.....	58
2.11 pav. Prekybos balanso dinamika pagal šalių grupes, mln. Lt.....	61
2.12 pav. Lietuviškos kilmės prekių eksporto dinamika, mln.Lt.....	62
2.13 pav. Lietuviškos kilmės prekių eksporto struktūra, proc.....	63
2.14 pav. Mineralinių produktų eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	66
2.15 pav. Tekstilės ir jos dirbinių eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	67
2.16 pav. Plastikų ir jų dirbinių eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	68
2.17 pav. Mašinų ir mechaninių įrenginių eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	69
2.18 pav. Chemijos pramonės produkcijos eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	70
2.19 pav. Transporto priemonių eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	71
2.20 pav. Maisto produktų, gėrimų, tabako eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	72
2.21 pav. Mineralinių produktų importo dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	75
2.22 pav. Mašinų ir mechaninių įrenginių importo dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	76
2.23 pav. Chemijos pramonės produkcijos importo dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.....	77
2.24 pav. Eksportas pagal makroekonomikos kategorijų klasifikaciją (BEC) 2004 – 2011 m. (proc.).....	78
2.25 pav. Importas pagal makroekonomikos kategorijų klasifikaciją (BEC) 2004 – 2011 m. (proc.).....	80
2.26 pav. Lietuvos ekonominio atvirumo lygis 2004-2011 m. (proc.).....	83
2.27 pav. Ryšys tarp eksporto ir BVP 2004-2011 m.....	85
2.28 pav. Ryšys tarp importo ir BVP 2004-2011 m.....	86

2.29 pav. Ryšys tarp eksporto ir TUI 2004-2011 m.....	87
2.30 pav. Ryšys tarp importo ir TUI 2004-2011 m.....	88
3.1 pav. Lietuvos eksporto prognozė 2012-2013 m., mln. Lt.....	91
3.2 pav. Lietuvos importo prognozė 2012-2013 m., mln. Lt.....	94

LENTELĖS

1 lentelė. Ekonominės politikos sričių ir priemonių klasifikacija.....	24
2.1 lentelė. Pagrindinės eksportuojamos prekių grupės pagal KN skirsnius.....	65
2.2 lentelė. Pagrindinės importuojamos prekių grupės pagal KN skirsnius.....	74

IVADAS

Tarptautinė prekyba yra vienas svarbiausių ir dinamiškiausių pasaulio ūkio globalizacijos veiksnių. Dabartinėmis sąlygomis nė viena šalis negali pasiekti ekonominio augimo, aktyviai nedalyvaudama tarptautinėje prekyboje. Iš viso tarptautinėse rinkose išmainoma apie 20 proc. pasaulio produkcijos, o dar didesnę jos dalį potencialiai veikia tarptautinė konkurencija. Tarptautinė prekyba yra svarbiausias prekių ir pasaugų judėjimo būdas pasaulyje. Per tarptautinę prekybą yra parduodamos naujos technologijos, ji sukuria vidaus ir tarptautines rinkas. Prekyba pakeitė visą pramonės sektorių – šiandien mažai ūkio šakų pasikliauja vien vidaus rinkomis ar savo šalyse pagamintais komponentais ir žaliavomis. Tarptautinė prekyba susijusi su šiuolaikiniu valstybių išlikimu ir jų turtų plėtra.

Temos naujumas ir aktualumas. Lietuva yra maža valstybė, turinti palyginti nedidelę vidaus rinką, todėl plečiantis pasauliniams globalizacijos procesams, Lietuvos gerovė ir šalies ekonominis augimas labai susijęs ir priklauso nuo užsienio prekybos. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą ir tapus pilnateise jos nare ypač svarbus dalyvavimas didžiulėje Europos Sąjungos vidaus rinkoje, kurioje nėra jokių protekcionistinių priemonių, dažnai naudojamų globalioje tarptautinėje prekyboje. Lietuvai labai svarbu užimti savo nišą pasaulio ir Europos Sąjungos rinkoje, skatinti ekonomikos augimą ir gyvenimo gerovės kilimą, priartėti prie Europos Sąjungos šalių. Siekdama šių tikslų Lietuva negali remtis tik vidaus ištekliais, nes jie riboti, todėl būtina aktyviai plėtoti išorinius santykius, kadangi tik jie sukuria sąlygas vystyti šalies ūkio specializaciją, geriau panaudoti turimus darbo, materialinius ir finansinius išteklius. Būtent prekių eksportas ir importas yra tie kriterijai, kurių kitimas rodo ne tik šalies faktišką gautą naudą ar patirtą nuostolį, bet ir leidžia spręsti apie jos ūkio aktyvumą, konkurencingumą pasaulio rinkose, vykdomos tarptautinės politikos veiksmingumą.

Šiuo požiūriu darbas įgauna **aktualumo** aspektą, o esamas nepakankamas ES tarptautinės prekybos integracijos tyrimas, suteikia analizuojamai temai **naujumo** pagrindą, kuris siejamas su esamų teorinių ir faktinių duomenų turiniu bei jų apibendrinimu.

Darbo problema - Būsima Lietuvos narystės ES įtaka Lietuvos ūkiui, o taip pat šalies užsienio prekybai iki 2004 gegužės 1 d. ekspertų buvo vertinama nevienareikšmiškai. Viena vertus, buvo baiminamasi padidėjančios konkurencijos bei brangiančių žaliavų, kita vertus, laukiamas Lietuvos įmonių produkcijos ir paslaugų paklausos augimas tiek užsienio, tiek ir vidaus rinkoje. Buvo prognozuojama, kad didžiausią teigiamą įtaką pajus į ES šalis eksportuojančios arba ketinančios eksportuoti Lietuvos įmonės, kurių gaminiai atitinka ES kokybės standartus.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva jau daugiau nei 8 metai yra ES nare, svarbu įvertinti, kaip pakito Lietuvos santykiai su jos prekybos partnerėmis, kokie tarptautinės prekybos struktūros pokyčiai įvyko per 2004 – 2011 metus ir kaip jie įtakojo Lietuvos ekonominę raidą.

Darbo objektas: Lietuvos užsienio prekyba 2004-2011 metais.

Darbo tikslas: įvertinti Lietuvos užsienio prekybos pokyčius įstojus į Europos Sąjungą.

Darbo uždaviniai:

1. Išnagrinėti tarptautinės prekybos teorinius aspektus;
2. Paaiškinti tarptautinės prekybos daromą įtaką šalies ekonomikai;
3. Pateikti Lietuvos užsienio prekybos situaciją ir įvertinti dinamikos ir struktūros pokyčius 2004 – 2011 metais;
4. Numatyti užsienio prekybos plėtojimo galimybes ir perspektyvas.

Hipotezė – Lietuvos integracija į Europos Sąjungą suaktyvino Lietuvos užsienio prekybą su ES šalimis, tačiau dėl pasikeitusio prekybos režimo sumažėjo prekybos srautai su trečiosiomis šalimis.

Tyrimo metodai – Atskleidžiant tiriamojo darbo teorinius aspektus, naudojama literatūros sisteminimas, analizė (mokslinė medžiaga, straipsniai, įstatyminė bazė, publikacijos internete). Analitinė darbo dalis atlikta remiantis duomenimis gautais iš Lietuvos statistikos departamento, Europos Bendrijų statistikos tarnybos (Eurostat). Vertinant rodiklius naudota retrospektyvinė statistinių duomenų analizė, lyginimas, grupavimas, ekonominių reiškinių tarpusavio ryšių įvertinimas, prognozavimas.

Darbo struktūra: Pirmojoje darbo dalyje teoriniu aspektu apibrėžiama tarptautinė prekyba, jos sąvoka, išskiriami veiksniai skatinantys ir stabdantys tarptautinės prekybos plėtimąsi. Apžvelgiamos tarptautinės prekybos teorijos, jų pranašumai ir trūkumai. Išskiriamos pagrindinės tarptautinės prekybos formos: eksportas ir importas bei juos įtakojuojantys veiksniai. Taip pat išskiriamos tarptautinės prekybos politikos formos, priemonės jos reguliavimui.

Antroje dalyje nagrinėjama Lietuvos užsienio prekybos struktūra ir dinamika. Analizuojamas Lietuvos eksporto bei importo kitimas į Europos Sąjungos bei trečiąsias šalis, kitimo priežastys ir pasekmės. Atliekama rodiklių analizė, įvertinami jų glaudumo ryšiai su bendruoju vidaus produktu, tiesioginėmis užsienio investicijomis.

Trečiojoje dalyje remiantis gautais rezultatais atliekama Lietuvos užsienio prekybos prognozė 2012 – 2013 metams.

1. TARPTAUTINĖS PREKYBOS TEORINIAI ASPEKTAI

1.1 Tarptautinės prekybos samprata

Prekyba – pati seniausia ir svarbiausia ekonominių santykių tarp valstybių forma. Prekyba, kaip ir karai, buvo pagrindiniai tarptautinių santykių plėtros veiksniai. Pasak S. Strange (Strange, 1998, p. 243), tai temos, apie kurias nuolat sukasi įvairios nuomonės ir požiūriai.

Tarptautinės prekybos sąvoka atsirado beveik kartu su prekyba. Tuo metu tarptautinė prekyba nebuvo nagrinėjama kaip ypatinga veikla, vis dėlto pirkliai pirkdavo ir parduodavo savo prekes ne vienoje šalyje ir taip padidindavo savo pajamas. Iš prekybos gaunamos pajamos ir mokesčiai išties šimtmečius buvo svarbiausias šalies elito ir aukščiausios valdžios turto šaltinis. To laiko tarptautinės prekybos apimties ir pobūdžio negalima lyginti su šiuolaikine, tačiau ji egzistavo, nes buvo akivaizdi nauda. Šiandien praktiškai visos pasaulio šalys dalyvauja tarptautinėje prekyboje, kuri yra svarbiausias prekių ir paslaugų judėjimo būdas, sujungiantis nacionalines rinkas į bendrą rinkos sistemą bei sustiprinantis šalių tarpusavio ekonominę priklausomybę. Anot R. A. Grižo iš viso tarptautinėse rinkose išmainoma apie 20 proc., pasaulio produkcijos, o dar didesnę jos dalį potencialiai veikia tarptautinė konkurencija (Grižas, 2006, p. 65). Todėl, galima teigti, kad tarptautinė prekyba, jungianti vidaus ir tarptautines rinkas, tampa neatskiriama kasdieninės tikrovės dalimi.

Tarptautinės prekybos sąvoka suprantama plačiai ir skirtinguose šaltiniuose įvairiai apibrėžiama.

Pasaulio prekybos organizacija (WTO) tarptautinę prekybą apibrėžia kaip „prekių srautus, prekes gabenant per teritorines valstybių sienas“, o Jungtinių Tautų organizacija (UNO) – kaip „tarptautinių prekių pirkimą–pardavimą“. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) dokumentuose tarptautinė prekyba įvardijama kaip importo ir eksporto veikla, kurios rezultatai matuojami verte prekių, pateiktų kitų šalių asmenims, ir verte prekių, gautų iš užsienio vidaus teritorijos asmenų (Burinskienė, 2010, p. 16).

D. Bernatonytė ir kiti lietuvių autoriai (Bernatonytė, 2004, p. 5; Ginevičius ir kt., 2005, p. 22, Vengrauskas, Perminienė, 2002) tarptautinės prekybos sąvoką apibrėžia, kaip pardavimo ir pirkimo procesą vykdomą tarp įvairių šalių pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų.

Anot Melniko, tarptautinė prekyba – tai verslas, kada vienoje šalyje sukurtas produktas yra parduodamas pirkėjui ar vartotojui, esančiam kitoje šalyje, arba yra vartojamas kitoje šalyje (Melnikas ir kt., 2008).

Tuo tarpu V. Snieška ir kt. (1992, p. 8) teigia, kad tarptautinė prekyba tai prekių ir paslaugų mainų, vykstančių tarp atskirų valstybių, visuma, kurios pagrindinė sfera yra pasaulinė rinka. „Kiekvienos, didelės ar mažos, valstybės ūkis yra pasaulio ūkio dalis, kuris pradėjo formuotis tarptautinės prekybos dėka" (Jakutis ir kt., 2007, p. 256). Todėl galima teigti, kad tarptautinė prekyba sudaro ir vysto pasaulinę rinką.

Užsienio literatūroje tarptautinė prekyba apibrėžiama kaip prekyba prekėmis ir paslaugomis, kurios yra skirtos šalies, išskyrus prekės kilmės šalį, rinkai. Užsienio prekyba taip pat gali būti investicija į užsienio vertybinius popierius (<http://www.wisegeek.com/what-is-foreign-trade.htm>).

Tarptautinė prekyba taip pat gali būti apibūdinama kaip:

- veikla, kuri vyksta tarptautiniu mastu ir tarptautinėje aplinkoje;
- veikla, kurią vykdo subjektas;
- veikla, sudaranti galimybes subjektui gauti naudos;
- veikla, skirta produktams realizuoti bei jų realizavimo mastams didinti (Burinskienė, 2009).

Kadangi tarptautinės prekybos procesas yra vykdomas tarp dviejų ar daugiau valstybių, tai vykdamas šis procesas, naudojamos įvairios valiutos su joms būdingais valiutų kursų svyravimais. Vadinasi, tarptautinei prekybai būdinga didesnė rizika nei prekiaujant vietos rinkose, tačiau valstybės nepaisydamos šio faktoriaus prekiauja tarpusavyje, siekdamos gauti sau naudos. V. Snieškos teigimu, „Tarptautinės prekybos pagrindas yra mainai ir specializacija. Vykstant tarptautiniams mainams, šalys aprūpina pasaulinį ūkį tomis prekėmis, kurių gamyba šalies viduje yra palyginti pigi. Šalys importuoja tokią produkciją ar paslaugas, kurių gamyba šalyje būtų žymiai brangesnė, negu jos įsigijimas pasaulinėje rinkoje“ (Snieška ir kt., 2003).

Dažnai teigiama, kad tarptautinė prekyba, tai ekonominės plėtros strategija (Paškūnaitė ir kt., 2007, p. 146). Pasak M. Tvaronavičienės ir V. Tvaronavičiaus (2005, p. 121), visų šalių, o ypač besivystančių, ekonominis augimas labai priklauso nuo užsienio prekybos efektyvumo. Tam pritaria G. Jatuliavičienė ir kt. (2007, p. 77), spartų valstybių ekonominį augimą susiedami su spartesne užsienio prekybos plėtra kaip viena iš pasaulinio ūkio globalizaciją skatinančių jėgų. Anot šių autorių, dabartinėmis sąlygomis tik aktyviai dalyvaudama pasaulinėje prekyboje šalis gali pasiekti ekonominį augimą. Kaip pažymi A. Paškūnaitė ir kt. (2007, p. 147), dėl išaugusios tarptautinės prekybos spartėja ir viso pasaulio ekonominis augimas bei integracija. Todėl šiuolaikinėmis sąlygomis sugebėjimas sėkmingai vystyti tarptautinę prekybą, be abejonės, teikia pranašumų savai ekonomikai ir turi nepaprastai didelės reikšmės pasaulinei ekonomikai.

Apibendrinant galima teigti, kad tarptautinė prekyba tai prekių ir paslaugų mainai tarp įvairių šalių pasaulinėje rinkoje. Šiuolaikinė tarptautinė prekyba yra neatskiriama kasdieninės tikrovės dalis, kuri padeda sparčiau plėtoti šalies ūkį, sudaro sąlygas ekonominiam atsilikimui įveikti. Šalims vystyti tarptautinę prekybą yra naudinga, kadangi tai padeda efektyviau panaudoti turimus išteklius, skatina ekonomikos plėtrą, lemia nacionalinių ekonomikų suartėjimą ir bendradarbiavimą. Plačiau apie tarptautinės prekybos naudą, jos atsiradimo prielaidas kitame skyriuje.

1.2 Tarptautinės prekybos ekonominės prielaidos, principai ir nauda

Šiuo metu nė viena valstybė negali pasigaminti visų reikmenų, reikalingų gyventojų poreikiams tenkinti. Taip jau susiklostė, kad kiekviena šalis gamina tas prekes, kurias apsimoka gaminti (Jakutis, Petraškevičius ir kt., 2007).

V. Snieškos ir kt. teigimu, „Tarptautinės prekybos pagrindas yra mainai ir specializacija. Vykstant tarptautiniams mainams, šalys aprūpina pasaulinį ūkį tomis prekėmis, kurių gamyba šalies viduje yra palyginti pigi. Šalys importuoja tokią produkciją ar paslaugas, kurių gamyba šalyje būtų žymiai brangesnė, negu jos įsigijimas pasaulinėje rinkoje (Snieška ir kt., 2003).

Daugelio autorių nuomone, tarptautinės prekybos ekonominės prielaidos yra šios:

- Svarbiausia tarptautinių mainų prielaida yra gamybos sąlygų skirtingumas. Prie šių sąlygų reikia priskirti: gamtines, klimatinės, išteklių aprūpinimo, specializacijos ir kitas.

Anot D. Bernatonytės, tai yra natūralus pranašumas, įgytas dėl klimatinės sąlygų ir turimų gamtinių išteklių (Bernatonytė, 2004). Pavyzdžiui prieigą prie vandens turinčios šalys gali specializuotis skirtingose srityse, šiltesnio klimato- turizmo srityje, atšiauresnio klimato- pervežimų srityje. Tarptautinė prekyba susieja tolimas rinkas, todėl daugelio šalių prekybos centruose nebepastebimas vaisių ir daržovių sezoniškumas (Grižas, 2006, p. 65).

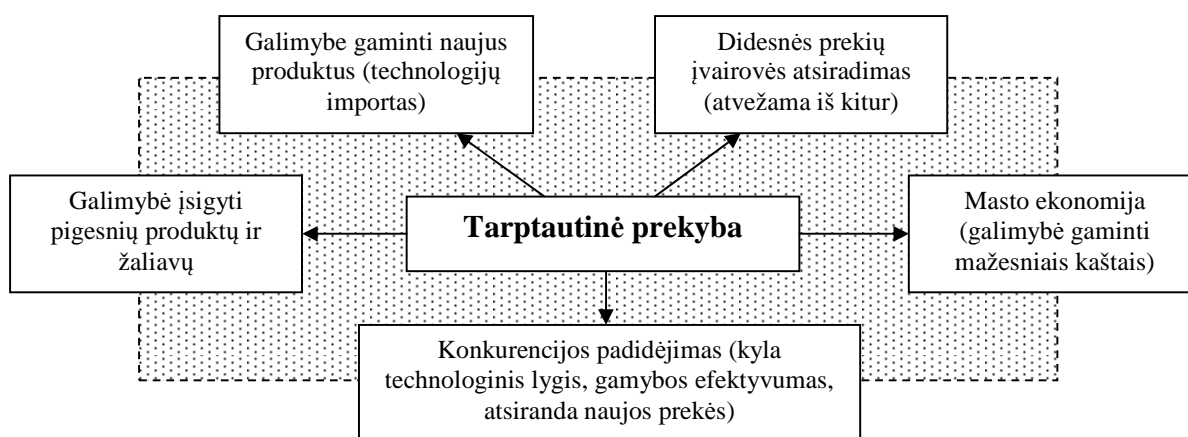
- Antroji tarptautinės prekybos prielaida pasireiškia skirtingais visuomeninio darbo našumo lygiais. Kiekviena pasaulio šalis gamina tai, kas pelninga ir efektyvu. Gaminamos ir eksportuojamos tos prekės, kurių technologijos lygis pralenkia pasaulio šalis. Tai padeda mažinti gamybos kaštus, konkuruoti pasaulinėje rinkoje. Ir atvirkščiai, kiekviena šalis importuoja tas prekes, kurių gamybos kaštai šalies viduje didesni negu pasauliniai tos prekės gamybos kaštai.
- Trečia tarptautinės prekybos prielaida glūdi skoniu, polinkiu, prioritetų įvairovėje. Gamybos kaštai, kainos gali būti vienodos, todėl prekių pirkėjų skoniam gali būti skirtingi ir todėl šalys tarpusavyje prekiauja. Tai skatina atskiras šalis vykdyti tarptautinę, prekybą, tarptautinius mainus.

Tokiu būdu tarpusavyje prekiaujančios šalys gali patenkinti daugiau ir įvairesnių poreikių. Antra vertus, šalys siekia gamybos efektyvumo ir gamina specializuotas prekes. Dėl to atsiranda darbo našumo ir gamybos kaštų skirtumai, o drauge galima gauti absoliutinę tarptautinės prekybos naudą.

Pasak B. Martinkaus, V. Žilinsko (2001), tarptautinė prekyba daro tiesioginę įtaką šalies vidiniai rinkai: aktyvėja konkurencija, nes atsiranda pajėgus konkurentas iš užsienio. Taigi užsienio prekyba pertvarko natūralią vidaus rinkoje veikiančią monopoliją į natūralią oligopoliją. Padidėjusi konkurencija skatina mažinti gamybos kaštus bei kainą, o tai naudinga šalies vartotojams. Be to, gali atsirasti ir kitokių naudingumų, jeigu vietiniai gamintojai būtų priversti konkuruoti ne kainomis, o prekės kokybe, dizainu ir pan. Pavyzdžiui, JAV automobilių pramonė veikiama užsienio konkurencijos buvo priversta gaminti aukštesnės kokybės automobilius.

Ekonominę naudą sąlygoja specializacija. Kai ši vyrauja, galima pasiekti didesnę prekių gamybos apimtį. Specializacija ir prekyba sąlygoja geresnius veiklos rezultatus ir tarptautinės prekybos naudą.

V. Vengrauskas ir N. Perminienė išskiria tokias tarptautinės prekybos teikiamas naudas (žr. 1.1 pav.)

1.1 pav. Tarptautinės prekybos teikiama nauda

Šaltinis: Vengrauskas V., Perminienė N. (2002). Tarptautinis verslas. Kaunas: Technologija.

Konkurencijos padidėjimas. Tarkime, rinkoje vyrauja monopolinė firma. Kai nėra tarptautinės prekybos, firmai priklauso visa šalies vidaus rinka. Jei nebūtų vyriausybės reguliuojama, ji nustatytų monopolinę savo produkcijai kainą. Vykstant tarptautinei prekybai, monopolinės firmos produkcijos paklausa padidėja ir dabar firma gali tiekti savo produkciją ne tik vidaus, bet ir pasaulinei rinkai. Tačiau firma nebetenka garantuotos vidaus rinkos, nes joje atsiranda pajėgūs konkurentai iš užsienio. Vadinasi, užsienio prekyba pertvarko natūraliąją monopoliją, veikiančią vidaus rinkoje, į natūraliąją oligopoliją, veikiančią pasaulinėje rinkoje. Dėl to monopolinės firmos vykdoma vidaus rinkos kontrolė

nutraukiama. Jos galimybės valdyti vidaus rinką sumažėja. Mažesnė, t. y. konkurencingesnė, kaina pagerina išteklių pasiskirstymą ir kartu padidina efektyvumą (veiksmingumą). Padidėjusi konkurencija priverčia firmą mažinti išlaidas, kas sąlygoja didesnę efektyvumą.

Pagamintų produktų gausa ir įvairovė. Užsienio prekyba sudaro sąlygas kiekvienos šalies gyventojams nusipirkti kitose šalyse pagamintų produktų, kurių gamyba šalies viduje brangiai kainuotų. Užsienio prekyba skatina gaminti naujus produktus. Nauda gaunama gaminant naujas prekes ne tik šalies viduje, bet ir užsienyje. Taigi pagrindinė tarptautinės prekybos nauda – didesnė prekių įvairovė tiek šalies vartotojams, tiek gamintojams, perkantiems pasaulinėje rinkoje žaliavas ir kitus gamybos išteklius.

Masto ekonomija (vidutinių gamybos kaštų sumažėjimas, sąlygojamas gamybos apimties padidėjimo). Panaikinus muitus tarp ES šalių, gamintojas gali laisvai pardavinėti savo gaminius bet kurioje šalyje, priklausančioje ES. Tai leidžia ES firmoms gerokai padidinti gamybos apimtis. Ūkio šakose, kuriose reiškiasi masto ekonomija, didesnė gamybos apimtis sąlygoja išlaidų mažėjimą, kas savo ruožtu leidžia pardavinėti prekes mažesnėmis kainomis. Masto ekonomijos sąlygojamas efektyvumo padidėjimas yra naudingas ne tik gaminančios šalies pirkėjams, bet ir kitų šalių, kuriose tos prekės gali būti realizuojamos be muitų, vartotojams (Kvainauskaitė, 2003).

Technologijų importas. Visuotinai pripažįstama, kad inovacijos ir sėkmingas jų įgyvendinimas yra varomoji jėga, lemianti nuolatinį ekonomikos augimą. Technologijos nulemia šalių ekonominį ir finansinį lygį, realųjį jų potencialą, todėl technologijų frontuose vyksta aštriausios konkurencinės kovos. Aukštųjų technologijų plėtojimas – aktualus klausimas kiekvienai valstybei. Lietuva, būdama beveik vien tradicinių pramonės šakų produkcijos eksportuotoja, akivaizdžiai rizikuoja, nes tampa pernelyg priklausoma nuo žaliavų ir energetinių išteklių tiekimo. Todėl inovacijomis pagrįstas konkurencingumas gali suteikti Lietuvai galimybę patekti į turtingųjų šalių grupę.

Taigi galima daryti išvadą:

- jokia šalis neturės naudos, jeigu ji gamins visas reikalingas prekes:
- gamtos ir darbo išteklių bet kuriuo metu yra riboti, todėl pasirenkama efektyviausia gamyba:
- prekių srautų judėjimas yra priešingas piniginių srautų judėjimui, todėl valiutų keitimo kursai veikia tarptautinės prekybos naudą;
- kiekviena pasaulio šalis specializuojasi gaminti pelningą, efektyvią prekę, kur darbo našumas pralenkia pasaulinį lygį (Jakutis ir kt., 2000).

Apibendrinant galima teigti, kad auganti tarptautinė prekyba prisideda prie šalių ekonomikos augimo ir klestėjimo, daro poveikį mūsų kasdieniniam vartojimui. Išaugusi prekyba suteikia vartotojui

galimybę rinktis iš platesnio gaminių spektro, o konkurencija tarp užsienio ir vietinių gamintojų mažina kainas bei didina kokybę. Tarptautinė prekyba skatina ekonomikos augimą, tačiau kartu daro ir didesnę įtaką tradicinėms pramonėms šakoms, gamtos išteklių naudojimui, klimatui ir kt.

Norint geriau suprasti ir analizuoti šiuolaikinės tarptautinės prekybos procesus bei vyriausybės veiksmus šioje srityje, svarbu susipažinti su tarptautinės prekybos teorijomis.

1.3 Tarptautinės prekybos teorijos

Tarptautinės prekybos teoriją galima traktuoti kaip ekonomikos teorijos plėtinį, apimančią tam tikras problemas, kylančias dėl tarptautinės prekybos.

Tarptautinėje politinėje ekonomijoje, ko gero, nerasime kitos temos, kuriai būtų skirta tokia teorijų įvairovė ir gausa. Tarptautinėje ekonomikoje galima būtų išskirti tris pagrindines šios srities minties mokyklas: merkantlistinę, liberalią (arba neoklasikinę) ir marksistinę. Mažai tikėtina, kad kuri nors teorija gali visiškai objektyviai atspindėti faktus ir būti visiškai patikimu prekybos globaliame kontekste specifinių problemų nagrinėjimo vadovu.

Beveik prieš du šimtmečius ekonominių teorijų klasikais paskelbė tarptautinės prekybos aksiomą, kuri ir šiandien neprarado savo aktualumo - tarptautinė prekyba ir jos rezultatai yra pagrindinis veiksnys, didinantis tautų turtingumą ir to turtingumo rodiklis. Tačiau, kol ši aksioma buvo įrodyta, pasaulyje egzistavo, ir šiandien susilaukia savo pasekėjų visa eilė, taip vadinamų, tarptautinės prekybos teorijų. Trumpai apžvelgsime pagrindines iš jų.

Analizuodama tarptautinių prekybos teorijų reikšmę, D. Bernatonytė (Bernatonytė, 2004, p. 9) išskiria, kad vienos prekybos teorijos padeda išaiškinti rinkoje konkurencingą produktą tuo tarpu kitos padeda suprasti valstybės vykdomos prekybos politikos formas ir praktiškai naudojamas priemonės, turinčias įtakos konkurencingumui. Todėl norint išsiaiškinti tarptautinės prekybos problemas ir jos teikiamą naudą svarbu apžvelgti tarptautinės prekybos teorijas.

Merkantilizmas. Tarptautinės prekybos problemos domino mokslininkus jau tada, kai kitos ekonominės minties teorijos kryptys nebuvo išnagrinėtos. Pirmasis bandymas teoriškai paaiškinti tarptautinę prekybą ir pateikti rekomendacijas - merkantilizmo doktrina (Bernatonytė, 2004, p. 11). I. Anuškevičiūtė pažymi (Anuškevičiūtė, 2004, p. 77), kad tai yra viena pirmųjų teorijų, akcentavusių ir šalies konkurencingumą tarptautinėje rinkoje.

Merkantilizmas skirstomas į anktyvąjį ir vėlyvąjį etapus.

Ankstyvasis merkantilizmas, taip pat vadinamas *monetarizmu* arba *pinigų balanso merkantizmu*, atsirado dar iki didžiųjų geografinių atradimų ir buvo aktualus iki XVI a. vidurio. Šiame etape prekybiniai ryšiai tarp šalių tebuvo silpnai išplėtoti ir epizodiniai (Čiegis, 2006, p.46).

Pagal šią teoriją šalies turtas matuojamas turimų vertybių kiekiu, paprastai auksu, o valstybės turi daugiau eksportuoti, negu importuoti. Siekiant išlaikyti pinigus šalyje buvo draudžiama juos išvežti į užsienį (Bernatonytė, 2006, p. 11).

Buvo manoma, kad ekonominių siekių tikslas – tautos galybė, o pats svarbiausias tos galybės elementas yra auksas. Taigi auksas neretai tapatinamas su turtu apskritai, o prekyba laikyta kova už auksą (Čiegis, 2006, p.47).

Prasidėjus septynioliktajam šimtmečiui, ankstesnis aukso garbinimas ėmė atrodyti kiek naivokai. Atsirado naujų koncepcijų, vis labiau pabrėžiančių prekybą kaip didįjį nacionalinio gyvybingumo šaltinį ir aukštines komercijos dvasias.

Vieno iš vėlyvojo merkantilizmo atstovų Mun (1630) nuomone, didesnis turtas ir pinigų kiekis šalyje gali būti pasiektas ne uždraudžiant juos išvežti, o aktyviai plėtojant užsienio prekybą (Čiegis, 2006, p.49).

Taigi, pagrindinis vėlyvojo merkantilizmo teiginys – aktyvus prekybos balansas. Kad užtikrintų aktyvų prekybos balansą ir užimtų užsienio rinkas, valstybė apribodavo užsienio prekių įvežimą – uždėdavo muitus ir skatindavo šalyje pagamintų prekių išvežimą.

Merkantilizmo atstovų darbuose teigiama, kad šalis yra pajėgi konkuruoti ir gauti naudą iš tarptautinės prekybos tik tada, jeigu prekybos balansas yra palankus šaliai (Anuškevičiūtė, 2004, p. 77). Taigi merkantilistų išvados ir tikslai buvo visomis priemonėmis, įskaitant ir valstybės subsidijas, skatinti eksportą ir muitų tarifais, kvotomis bei kitais apribojimais slopinti importą siekiant, kad eksporto bendrosios apimtys viršytų importo apimtį (Žukauskas, 2006, p. 29).

Tokios merkantilistų idėjos, skatinančios griežtą valdžios kontrolę, vėliau buvo sukritikuotos klasikinės mokyklos atstovų (Salvatore, 1995).

Dalis merkantilizmo terminų išliko ir dar tebevertuojama. Iki šių dienų ekonominėje terminologijoje išliko „teigiamo prekybos arba mokėjimų balanso“ sąvoka (Žukauskas, 2006, p.29).

Absoliutaus pranašumo teorija. Absoliutaus pranašumo teoriją sukūrė A. Smitas. Jis sukritikavo merkantilizmo idėjas ir nurodė, kad realų šalies turtą sudaro prekės ir paslaugos, prieinamos jos piliečiams.

Adamas Smitas 1776 metais išleistoje knygoje „Tautų gerovė“ išdėstė savo teoriją, kad tarptautinė prekyba galima tik tuo atveju, jeigu prekiaujančios šalys turi absoliučią pranašumą prieš savo

konkurentus, tai yra jos gali pagaminti, pasitelkusios tam tikrą darbo jėgą ir kapitalo išlaidas, daugiau produkcijos, nei padarytų kita šalis (Vengrauskas, Perminienė, 2002).

Tarptautinėje prekyboje kiekviena šalis specializuojasi tiekti tą produktą, kurio ji turi absoliutų gamybos pranašumą.

Absoliutus pranašumas - tai sugebėjimas pagaminti prekes, sunaudojant darbo sąnaudų produkcijos vienetui mažiau, nei kitose šalyse (Kvainauskaitė, 2003).

Jis prieštaravo prieš bet kokius užsienio prekybos suvaržymus ir teigė, kad prekybos laisvė naudinga visų visuomenės narių interesams. Juk esant prekybos laisvei ir laisvai konkurencijai, kiekviena šalis gamins tas prekes, kurias ji galės pigiausiai pagaminti. Taip susidarys geriausias tarpvalstybinis darbo pasidalijimas, kai kiekviena valstybė turės naudos, nes, esant laisvai konkurencijai, bus galima pirkti pigiausiai, o savo šalies produktus, kurie gaminami natūraliomis sąlygomis mažiausiomis išlaidomis – parduoti brangiausiai (Čiegis, 2006, p.171).

Taigi, Smitas, remdamasis absoliutaus pranašumo idėja, išplėtojo prekybos privilegijų supratimą – šalis absoliutų pranašumą įgauna tarptautinei rinkai pateikdama produkciją, pagamintą kuo mažiausiomis sąnaudomis. Eksportuodama mažomis sąnaudomis pagamintą produkciją šalis tampa konkurencinga tos produkcijos atžvilgiu (Staškevičiūtė, Tamošiūnienė, 2010).

Santykinio pranašumo teorija. Absoliutus pranašumas gali paaiškinti tik nedidelę šiuolaikinės pasaulinės prekybos dalį, pavyzdžiui, prekybą tarp išsivysčiusių industrinių bei besivystančių šalių. Tačiau dažniausiai pasaulinė prekyba, ypač prekyba tarp išsivysčiusių šalių, negali būti paaiškinta remiantis absoliutaus pranašumo teorija (Anuškevičiūtė, 2004, p. 78).

D. Rikardas, pabrėždamas tarptautinių ekonominių santykių specifiką sukūrė modelį, kuriuo parodė, kad A. Smito principo nesilaikymas nėra kliūtis tarpusavio naudingai prekybai (Bernatonytė, 2004, p. 14). Todėl, galima sakyti, kad net jei viena valstybė yra mažiau efektyvi už kitą gaminant visas prekes, valstybės gali abipusiai naudingai prekiauti besiremdamos santykinio pranašumu.

Pagal D.Rikardo modelį, šalis turi santykinį pranašumą, jei ji gali produktus (prekes) pagaminti santykinai pigiau, t.y. mažesniais alternatyviais kaštais nei kita šalis (Krugman & Obstfeld, 2003, p.12; Bartkus, Jurevičius, 2007, p. 67).

Pasak V. Kvainauskaitės (Kvainauskaitė, 2003, p. 5), šis principas gali būti paaiškinamas tarptautiniais skirtumais. Kadangi nėra dviejų visiškai vienodų šalių, kurios turėtų vienodus gamtinius išteklius, klimatą ar darbo jėgą tie skirtumai suteikia šalims santykinį pranašumą prieš kitas šalis jų pačių produktų atžvilgiu (Barnard, 2005, p. 3).

Rikardo prekybos modelis negali paaiškinti, kaip prekyba paveikia pajamų dalijimą šalies viduje ir kas nustato santykinį pranašumą. Todėl, teoretikai atsigręžia i Hekšerio–Olino prekybos modelį (Rufin, 1999).

Hekšerio – Olino gamybos veiksnų teorija. Klasikinei prekybos teorijai, kuri remiasi absoliučiu bei santykiniu pranašumu, dinamiškumo bei lankstumo suteikė Hekšerio ir Olino vadinamoji „gamybos veiksnų" teorija (Anuškevičiūtė, 2004, p. 79).

Pagal Hekšerio - Olino teoriją šalys stengiasi eksportuoti prekes, reikalaujančias tokių gamybos veiksnų sąnaudų, kuriomis šalys disponuoja su pertekliumi ir nedideliu kiekiu deficitinių veiksnų sąnaudų, o importuoti prekes, gaminamas panaudojant veiksnus atvirkštine proporcija (Lindert, Pugel, 1996, Salvatore, 1995).

Taigi, paslėptu pavidalu eksportuojami pertekliniai veiksniai, o importuojami deficitiniai gamybos veiksniai. Prekių judėjimas iš vienos šalies į kitą kompensuoja žemą gamybos veiksnų mobilumą pasauliniu ūkio mastu (Grižas, 2003, p. 27). Vadinasi, atitinkamų veiksnų perteklius yra svarbus santykinio pranašumo veiksnys. Daugelyje mažiau išsivysčiusių šalių perteklinis veiksnys dažnai yra žemė. Tai reiškia, jog šios šalys sėkmingai konkuruoja tarptautinėje rinkoje eksportuodamos prekes, kurių gamybai svarbi žemė. Vadinamosios mažos, t.y. žemės, šalys su dideliu gyventojų skaičiumi eksportuoja produktus, kuriuos gaminant intensyviai naudojama darbo jėga. Atitinkamai turtingų tautų eksporto pagrindą sudaro kapitalui imli produkcija (Anuškevičiūtė, 2004, p. 79).

Hekšerio - Olino teorija sėkmingai gali paaiškinti daugelį dėsningumų, kuriuos galima pastebėti tarptautinėje prekyboje. Tačiau gamybos išteklių, kuriais disponuoja pramonės šalys, palaipsniui išsilygina. Be to, pasaulio rinkose vis labiau auga „panašių" prekių tarp „panašių" šalių prekybos dalis (Grižas, 2003, p. 27).

Kita vertus, galimybės pritaikyti klasikines Rikardo ir Hekšerio - Olino (H-O) santykinio pranašumo teorijas empiriniuose tyrimuose menkos dėl labai ribotų, pasak Pitts et al. (1998) jų analitinių „ekonominių instrumentų“. Esminė problema kyla dėl gausios informacijos, reikalingos lyginamajai analizei atlikti, poreikio ir menkų galimybių ją surinkti. Pavyzdžiui, kad būtų galima nustatyti šalies santykinį tam tikros prekės gamybos pranašumą, reikalinga informacija apie kiekvieno prekybos partnerio naudojamus išteklius ne tik atitinkamos, bet atitinkamai ir visų kitų prekių gamyboje (Vitunskienė, Serva, 2006).

Iš Hekšerio-Olino modelio, dar žinomo kaip Veiksnių pranašumo teorija, kilo veiksnio kainos suvienodinimo, Stolper - Samuelson ir Rybczynski teorijos.

Veiksnių kainos suvienodinimo teorija. Veiksnių kainos suvienodinimo teorija teigia, kad laisvoji prekyba duoda tuos pačius rezultatus ir veiksnių rinkoje, kuri suvienodina veiksnių kainas esant tobulajam tarptautinių veiksnių mobilumui, netgi esant netobulajam tarptautinių išteklių mobilumui. Pirma, Heckscher teigia, kad veiksnių kainos išsilygina esant laisvajai prekybai, po to Ohlin pataisė absoliučiąją lygybę į lygybės tendenciją, o galiausiai Samuelson analitiškai įrodė veiksnių kainos susilyginimą esant laisvajai prekybai (Dulupcu, Demirel, 2008).

Stolper–Samuelson teorema. Ši teorema paaiškina, kaip prekyba įtakoja pajamų pasiskirstymą šalies viduje. Ji yra paremta Hekšerio-Olino modeliu, ir teigia, jog didėja pajamos to gamybos veiksnio, kuris intensyviai panaudojamas šakose, kuriose kainos kyla, ir mažėja pajamos to veiksnio, kuris intensyviai naudojamas šakose su krentančiomis kainomis (Rufin, 1999).

Stolperio-Samuelsono teorema numato, kad prekės kainos padidėjimas santykinai pabrangina tuos išteklius, kurie yra palyginti intensyviai vartojami tai prekei gaminti (Urbonas, 2006).

Tuo ji papildo Hekšerio-Olino teoremą, parodydama, jog perteklinis veiksnys išlošia daugiau iš prekybos negu pralošia ribotas veiksnys. Tačiau jeigu veiksnys nuolat pralošinės, tai Vyriausybė turi įsikišti ir jam padėti, nes pastarajam laisva prekyba neš vien nuostolius.

Rybczynski teorija. Ji teigia, kad pasikeitimai gamybos veiksnių proporcijose keičia ir santykinį pranašumą. Pagal jį vieno gamybos veiksnio kiekio padidėjimas (tarkim, kapitalo) palyginus su kitais veiksniais (tarkim, darbo jėga) pakeičia santykinį pranašumą produktų, kurie intensyviai naudoja šį veiksnį, į naudą. Pigesnis kapitalas padidins šalies santykinį pranašumą gaminant kapitalui imlias prekes. To pasėkoje kapitalui imlių produktų gamyba augs, o darbui imlių produktų gamybą kris, nes padidės jų importas. Taigi, kai šalis daugiau sukaupia kapitalo ir darbo užmokestis auga sparčiau nei kapitalo kaštai, šalis pradeda daugiau gaminti ir eksportuoti kapitalui imlių prekių. Pavyzdžiui, 1900-1909 metais 51 procentą Japonijos eksporto sudarė tekstilės ir siuvimo gaminiai, 1950-59 metais 38 procentus, bet tik 4 procentus 1980-87 metais.

Nors Hekšerio - Olino modelis ekonominėje literatūroje gana plačiai nagrinėjamas, jo pagrindu atliekami empiriniai tyrimai, taip pat egzistuoja šių teorijų papildančios Stolper-Samuelson ir Rybczynski teorijos, Hekšerio - Olino teorija kritikuota dėl jos trūkumų. Svarbiausia tokia kritika yra Leontjevo paradoksas.

Leontjevo paradoksas. Vienas žymiausių ekonomistų Vasilijus Leontjevas nagrinėjo JAV tarptautinės prekybos kryptis XX a. šeštajame dešimtmetyje. Jis padarė išvadą, kad JAV yra santykinai kapitalui turtinga šalis. Tuomet pagal Hekšerio - Olino modelį JAV turėtų eksportuoti kapitalui imlias prekes ir importuoti darbui imlias prekes. Tačiau V. Leontjevas nustatė, kad tam tikrais JAV istorijos

laikotarpiais buvo priešingai. Šis reiškinys, vadinamas Leontjevo paradoksu, perėjo daugelį papildomų tarptautinės ekonomikos studijų, nes buvo ieškoma kitų prekybos prielaidų. Studijos, kuriomis buvo bandoma paremti Hekšerio - Olino modelį, paprastai būdavo pradedamos nuo gamybos veiksmų gausinimo, neapsiribojant darbu ir kapitalu. Leontjevo paradoksas gali būti iš dalies paaiškintas platesne gamybos veiksmų analize.

Leontjevo paradoksas teigia, kad Hekšerio – Olino gamybos veiksmų santykio teorija neatitinka tikrovės: turtinga darbo šalis eksportuoja kapitalui imlią produkciją, tuo tarpu kapitalo turtinga šalis – darbui imlią produkciją (Grimwade, 2000).

Dėl Leontjevo paradokso kilusių diskusijų apie aprūpinimą gamybos veiksmiais, nuo 1950-ųjų tarptautinei prekybai paaiškinti buvo sukurtos naujos teorijos.

Kvalifikuotų darbuotojų teorija: Tokie autoriai, kaip Keesing ir Kenen nurodo, kad didžiąją tarptautinės prekybos tarp pramoninių valstybių dalį galima paaiškinti kvalifikuotos darbo jėgos skirtumais. Teorija teigia, kad šalys, tam tikruose sektoriuose turinčios daug profesionalių, kvalifikuotų darbininkų, dažniausiai specializuojasi prekių, reikalaujančių šių dalykų, gamyboje. Antra vertus, šalys, turinčios daug nekvalifikuotų darbininkų, turi pranašumą prekių, nereikalaujančių kvalifikuotos darbo jėgos, gamyboje.

Technologijų atotrūkio teorija: Šią teoriją, akcentuojančią imitacijos procesą, 1961 m. pasiūlė Posner. Teorija teigia, kad šalys, kurios išranda naują prekę ar gamybos procesą, tampa pirmosiomis tos prekės eksportuotojomis. Laikui bėgant, kai technologija paplinta, yra nukopijuojama arba nuosavybės teisės nustoja galios, prekę ima gaminti ir kitos šalys ir dėl pigios darbo jėgos ir gamtinių išteklių pranašumų šios šalys gamina mažesne kaina, nei šalis išradėja. Tokiu būdu prekę ima eksportuoti mažiau išsivysčiusios šalys. Šalis išradėja ima importuoti, nes nepajėgia su tomis šalimis konkuruoti. Geriausias to pavyzdys – kadaise buvusi didžiausia tekstilės eksportuotoja Didžioji Britanija dabar yra tekstilės importuotoja (Dulupcu, Demirel, 2008).

Produkto gyvavimo ciklo teorija. XX a. septintojo dešimtmečio viduryje amerikiečių ekonomistas R. Vernonas sukūrė produkto gyvavimo ciklo teoriją, pagal kurią jis pabandė paaiškinti pasaulinės gatavų gaminių prekybos plėtrą remdamasis jų gyvavimo etapais, kitaip tariant, laiko periodu, per kurį prekę gyvuoja rinkoje ir vykdo pardavėjo tikslus (Grižas, 2003, p. 55). Šios teorijos autorių netradicinis požiūris į tarptautinę prekybą parodo, kokie veiksniai sąlygoja kad produktai, kurie buvo eksportuojami iš šalies, ilgainiui tampa importuojamais.

Šalių panašumo teorija. Jau ankstyvoje XX a. pradžioje suabejota gamybos sąnaudų lemiamą reikšmę ir pradėta ieškoti kitų ekonominių plėtrą lemiančių veiksmų. 1961 m. Linder pateikė Šalių

panašumo teoriją, kuri teigia, kad prekyba priklauso ne nuo produkcijos gamybos sąnaudų, bet nuo poreikių ir skonio panašumų, t. y. nuo paklausos sąlygų šalyse, į kurias eksportuojama produkcija. Pagrindinis veiksnys, lemiantis vyraujančius poreikius, yra santykinės pajamos (Staškevičiūtė, Tamošiūnienė, 2010).

Šalių panašumo teorija teigia, gamintojas, sukūręs naują produktą, atsižvelgiant į rinkos poreikius, atkreipia dėmesį ir į rinkas, kurios, jo manymu, yra artimos jo šalies rinkai. Pvz., vartotojai industriškai išsivysčiusiose šalyse noriai įsigyja aukštos kokybės ir brangiai kainuojančias prekes, o vartotojai besivystančiose šalyse pirks mažiau tokių prekių.

Linder teorija nesusilaukė didelio palaikymo, nes ji negali paaiškinti prekybos pramonės prekėmis, neturinčiomis vidaus rinkos arba, kitaip sakant, gaminamomis tik eksportuoti (Dulupcu, Demirel, 2008).

Masto ekonomijos teorija. Kai kurių prekių vidutinė gamybos kaina priklauso nuo gamybos apimties ar masto. Jei gamybos apimčiai didėjant vidutinė savikaina mažėja, tai mažėja kaina ir didėja masto grąža. Pagal šią teoriją, šalys su panašiomis gamybos veiksmų proporcijomis laimės iš prekybos to atveju, jeigu specializuosis gaminti skirtingų šakų produktus tokiu mastu, kad galėtų pasiekti masto ekonomiją, t.y. galėtų sumažinti kaštus ar padidinti pajamas produkto vienetui.

Naujoji prekybos teorija. 1979 m. Paul Krugman, aiškindamas prekybos panašiais produktais paplitimą tarp šalių, pateikė naują tarptautinės prekybos teoriją. Viena iš pagrindinių šios teorijos prielaidų yra ta, kad daugelį prekių gaminti pigiau taikant serijinę gamybą, kitaip tariant, veikia masto ekonomija. Kita prielaida – vartotojai vertina įvairovę.

P. Krugman darė analitinę prielaidą, kad gamybai būdinga masto ekonomija, o kartu esama ir vartotojų paklausos skirtingoms prekėms. Įtraukiamas ir naujas matas – darbo jėgos judėjimas tarp skirtingų regionų. Tankiai apgyvendinti regionai yra patrauklūs, nes juose didesnis prekių pasirinkimas. Įmonės irgi turi paskatų persikelti į gausiau apgyvendintus regionus – taip jos gali sumažinti transporto išlaidas ir kartu turėti naudos iš masto ekonomijos.

Pasak P. Krugman, jeigu prekybą iš esmės kuria masto ekonomija, tai daugiausia produkcijos gaminantys ekonominiai regionai turėtų būti pelningesni ir pritraukti dar daugiau gamybos. T.y. gamyba, užuot tolygiai pasiskirsčiusi pasaulyje, yra linkusi koncentruotis keliose šalyse, regionuose ar miestuose. Jie tampa tankiai apgyventi ir pasižymi didesniu pajamų lygiu (http://www.lb.lt/nobelio_laureatai 8).

P. Krugman sukurtas modelis buvo paprastas, įtikinamas ir labai reikšmingas. Jo pradėta kurti naujoji prekybos teorija pateikė visiškai kitokią laisvosios prekybos teikiamos naudos sampratą. P.

Krugman paskelbus novatorišką darbą, ši teorija greitai išplito, šiandien ja remiamasi nustatant įvairių prekybos kliūčių šalinimo pasekmes (Neare, 2009).

Apibendrinant tarptautinės prekybos teorijas, galima daryti išvadas, jog nėra vienos teorijos, kuri galėtų paaiškinti „visų produktų ir visų laikų tarptautinę prekybą“.

Tarptautinės prekybos teorijos pagrindus sukūrė anglų ekonomistai A. Smitas ir D. Rikardas. A.Smitas savo knygoje „Tautos gerovė“ (1776 m.) suformulavo absoliutaus pranašumo teoriją ir parodė, kad prekyba yra naudinga abiem prekiaujančioms pusėms. Smitas įrodinėjo, kad prekyba turi būti laisva, valstybės privalo specializuotis tokioje veikloje, kuri joms naudingiausia.

D. Ricardo teigė, kad absoliučiojo pranašumo teorija riboja tarptautinę prekybą, ji negali paaiškinti prekybos, kuomet viena šalis turi absoliučiuosius pranašumus abiejų prekių gamyboje, vietoj to jis išplėtojo lyginamojo pranašumo teoriją.

Absoliutaus ir santykinio pranašumo teorijos metė iššūkį iki tol egzistavusiam merkantilizmui, pateisinančiam protekcionistines politikas (Sen, 2005).

Hekšerio-Olino, Stolperio-Samuelsono teorijų kūrėjai papildė klasikinę tarptautinės prekybos teoriją pervežimo kaštais, pripažino, kad įvairių šalių gamybą sąlygojantys veiksniai nėra pastovūs ir pabrėžė masto ekonomijos svarbą prekybai. Prekybos teorija tapo lankstesnė, dinamiškesnė, išsamesnė, tačiau tinkamiausia tik prekiaujant vienos šakos gaminiais. Naujesnės teorijos nuo senesnių skiriasi tuo, jog nebeignoruoja tiesioginių užsienio investicijų ir gamybos užsienyje, ją ir užsienio prekybą laiko sudėtinėmis transnacionalinių korporacijų strategijos dalimis.

Šiandien tarptautinė prekyba pasikeitė, tačiau jos pagrindą sudaro kai kurių anksčiau egzistavusių tarptautinės prekybos teorijų teiginiai. Bet kuri šalis, nevykdanti užsienio prekybos ir viską gaminanti pati bei neišvengiamai ko nors atsisakanti, patiria milžiniškus nuostolius. Užsienio prekyba leidžia riboti gamtos, darbo bei kitų gamybos veiksnių išlaidas, kurios gali būti paskirstomos efektyviau, taip pat galima padidinti darbo našumą (Gudinienė, Kleinauskytė, 2010).

1.4 Tarptautinės prekybos įtaka šalies ekonomikai

Pasaulinio ūkio globalizacijos sąlygomis ekonomikos augimą vis labiau lemia ūkio subjektų įsitraukimas į naują užsienio prekybos ryšių plėtros etapą globalioje aplinkoje. Intensyvėjančios tarptautinės prekybos integruotoje rinkoje sąlygomis šalies užsienio prekyba skatina naujų idėjų ir technologijų diegimą, sąnaudų mažinimą, kompetencijų ugdymą ir verčia verslo įmones sparčiai reaguoti į didėjančią ekonominių ryšių liberalizavimą. Mažėjantys tarifiniai ir netarifiniai pasaulinės

prekybos barjerai tarp nacionalinių ekonomikų turi įtakos pasaulinėms eksporto ir importo apimtims didėti (Jatuliavičienė, Kučinskienė, 2006).

Tarptautinės prekybos reikšmę ir naudą šalies ekonomikai nusako šie aspektai:

- iš šalies išvežamos vidaus rinkoje perteklinės prekės ir įvežamos prekės, kurių šalis negali pasigaminti;
- šalyje gaminamos ir išvežamos absoliutų arba lyginamąjį pranašumą turinčios prekės ir taip pasisavinamas prekybinis pelnas;
- dėl užsienio prekybos plinta pažangios technologijos, padedančios didinti nacionalinio ūkio veiklos efektyvumą;
- šalies prekių ir paslaugų vartotojai įgyja didesnę galimybę rinktis ir geriau tenkinti savo poreikius;
- plėtojamos eksportą gaminančios ūkio šakos, mažinamos išvežamų prekių gamybos sąnaudos (Rakauskienė, 2006).

Pasak Pass (Pass, Lowes, Davies, 1994, p. 246) šalies ekonomikos galia ar silpnumas nepriklauso nuo to kokių būdu viena ar kita šalis atsirado kaip politinė valstybė. Vystydamos prekybą, šalys gali didinti savo ekonomikos pajėgumus ir kartu pagerinti šalies pragyvenimo lygį. Tačiau tarptautinės specializacijos ir prekybos privalumai tarp valstybių gali būti pasiskirstę nevienodai. Kai kurie pasaulio prekybos modeliai neatnešė naudos besivystančioms šalims, kurios specializavosi gaminti nedidelio pasirinkimo vartojimo prekes, ypač tas, kurių paklausa pasaulyje augo labai lėtai. Be to, išsivysčiusių šalių priimtos, protekcionistinės priemonės taip pat veikė besivystančių šalių nenaudai.

Prekyba taip pat daro didelę įtaką visuomenės vertybėms, elgesio ir moralės normoms. Liberalai ši poveikį paprastai laikė teigiamu, nes buvo įsitikinę, kad ryšiai tarp visuomenių padeda plisti naujoms idėjoms ir technologijoms, o prekyba spartina socialinę pažangą. Tuo tarpu ekonomistai - nacionalistai prekybą dažnai vertina neigiamai, tvirtindami, kad ji nepaiso tradicinių vertybių, gadina žmones, ugdo materializmą (Gilpin, 1998, p. 218).

Atvirose ir nedidelėse šalyse ūkio augimui lemiamą reikšmę turi užsienio prekybos, ypač eksporto, plėtra. Tokios ypatingos svarbos priežastis pirmiausia yra ta, kad maža ekonomika dažniausiai neturi pakankamai išteklių gaminti platų asortimentą prekių ir paslaugų, kad galėtų patenkinti vartojimo bei investicijų poreikius šalies viduje. Todėl, norėdama įsivežti pageidaujamų produktų, šalis atitinkamai turi gebėti pasiūlyti užsienio rinkoms tam tikras prekes ir paslaugas, už kurias gautomis pajamomis galėtų finansuoti reikiamą importą. Todėl mažose atvirose šalyse eksportas yra laikomas pagrindiniu

užsienio valiutos šaltiniu, ypač svarbiu tokiai pereinamosios ekonomikos šaliai kaip Lietuva, kurioje dauguma žaliavų ir beveik visos investicinės prekės yra importuojamos (Rudzkis, Kvedaras, 2003).

Taigi, galima teigti, kad tarptautinė prekyba yra svarbi kiekvienai šaliai, siekiančiai efektyviausiai panaudoti turimus išteklius, geriausiai patenkinti savo vartotojų lūkesčius ir tapti pasaulinio ūkio dalimi. Tarptautinė prekyba skatina glaudesnę šalių tarpusavio bendradarbiavimą, šalys jungiasi į ekonominius blokus, atverdamos savo rinkas laisvam prekių, paslaugų, darbo jėgos, kapitalo bei žinių judėjimui.

1.4.1 Eksportas, jį lemiantys veiksniai

Pagrindinis užsienio prekybos plėtros aspektas yra eksportas – mažiausiai rizikinga tarptautinio verslo forma (nes rizikuojama mažesnėmis finansinėmis lėšomis). Jis turi daug privalumų ir yra pirmasis svarbus žingsnis vykdant tarptautinę prekybą bei pirmasis žingsnis link įmonės plėtimosi bei internacionalizavimo (Urbonas, 2006).

Eksportas tarptautinių žodžių žodyne įvardijamas kaip prekių ir kapitalo išvežimas, paslaugų teikimas užsienyje. (Bendorienė, 2004; Bogušienė, 2004). Dauguma autorių teigia, kad eksportas yra prekių ir paslaugų pardavimas užsienio rinkoms, arba paprasčiausiai vienas iš būdų, kurį įmonė pasirenka norėdama išplėsti rinką. R. Ginevičius ir kt. (2005) apibūdindami eksportą pabrėžia, jog eksportas yra veikla užsienio rinkoje, reikalaujanti specifinių žinių tiek pagal produkcijos rūšis, tiek teritoriniu principu.

Užsienio lietratūroje randame įvairių eksporto apibrėžimų, tačiau savo esme jie teigia tą patį.

Anot O'Sullivan ir Sheffrino (2008) ekonomikoje, eksportas yra daiktai ar prekės, išvežtos iš vienos šalies į kitą teisėtu būdu, naudojimui prekyboje (O'Sullivan, Sheffrin, 2008). A. Longmanas (1988) eksportą apibrėžia, kaip produktų išsiuntimą iš šalies, vykdant jų pardavimo aktą.

Pasak O. Blanchard (Blanchard, 2007), eksportas – užsienio gyventojų perkamų vidaus prekių ir paslaugų vertė.

James Dudley (1989) pabrėžia, kad eksportas apima užsienio rinkų suradimą, marketingo organizacijų įkūrimą, verslo plėtojimą tų rinkų viduje, sandorių įvykdymą, fizinę prekių vežimą į rinkas, dokumentų judėjimo ir atsiskaitymų proceso valdymą (Dudley, 1989).

Žymus tarptautinio verslo specialistas M. R. Czinkota, pabrėžia, kad eksportas savo paprastumu yra panašus į vidaus pardavimus ieškant naujų vartotojų mieste ar savo šalies regione, Jis teigia, kad eksportas - tai tiesioginis vietinio gamintojo prekių pardavimas užsienio vartotojams, paskirstytojams,

agentams ir įvairių jungtinės nuosavybės formų naudojimas antrinems prekybos įmonėms, filialams įsteigti. Šio autoriaus nuomone, eksporto svarbą galima nagrinėti plačiaja ir siaurąja prasme. Platesniu požiūriu, eksportas turi įtakos šalies prekybos balansui, apibrėžia šalies importo dydį ir t.t. Kuo šalis daugiau eksportuoja, tuo aukštesnis valstybės gerovės lygis (Czinkota ir kt., 2005).

Eksportas - svarbi tarptautinės prekybos dalis dėl jo makroekonominio poveikio kiekvienai valstybei, kadangi nuo šalies eksporto galimybių priklauso jos fiskalinė ir monetarinė politika. Kitaip tariant, eksportas turi įtakos ir valstybės biudžeto surinkimui, ir stabiliam nacionalinės valiutos kursui bei visos valstybės ekonomikos gyvybingumui ir plėtrai. Eksporto mastą galima laikyti viena iš valstybės konkurencingumo sudedamųjų dalių, kuri įtakoja šalies galimybes importuoti, taigi nulemia ir didesnę ar mažesnę pasiūlą, o kartu ir tos šalies vartotojų galimybes rinktis bei jų ekonominę gerovę. Todėl daugelis valstybių vykdo eksporto politiką, kuri reguliuoja, skatina, nukreipia bei saugo šalies eksportą (Czinkota, 2002).

Lietuvos Respublikos patvirtintoje eksporto plėtros strategijoje eksportas pateikiamas, kaip prekių išvežimas iš Lietuvos Respublikos muitų teritorijos ar paslaugų teikimas, už Lietuvos Respublikos muitų teritorijos, t.y. Lietuvos, kaip Europos Sąjungos valstybės narės prekių ir paslaugų eksportas į trečiąsias valstybes ir prekių ir paslaugų išvežimas į ES valstybes nares (<http://www.ukmin.lt>).

Užsienio prekyba suteikia galimybę įsivežti produktus (prekes), kurie negaminami šalyje, taip pat žaliavas, kurias šalies gamintojai naudoja savo veikloje ir perdirbtas parduoda vietos arba tarptautinėse rinkose. Užsienio prekyba taip pat suteikia galimybę parduoti šalyje pagamintus produktus (prekes) kitų šalių vartotojams ir gauti užsienio valiutos, už kurią šalis galėtų pirkti trūkstamų produktų (prekių). Todėl tokiose mažose ir atvirose šalyse kaip Lietuva eksportas laikomas pagrindiniu užsienio valiutos šaltiniu (Rudzkis, Kvedaras, 2003, p.29).

Įvairiuose literatūros šaltiniuose išskiriama daug eksporto plėtrai įtaką darančių veiksnių, tačiau jie dažniausiai neprieštarauja, o tik papildo, praplečia vienas kitą.

Vertinant Lietuvos eksportą lemiančią ekonominę politiką, pirmiausia reikėtų atsižvelgti į jos adresatą, poveikį ekonomikai, taikomų priemonių efektyvumą. 1 lentelėje pateikiama R. Vilpišausko sudaryta galima ekonominės politikos priemonių, kuriomis daroma įtaka eksportui, klasifikacija.

Ekonominės politikos sričių ir priemonių klasifikacija

Ekonominės politikos sritis	Horizontaliosios	Sektorinės (vertikaliosios)
<i>Vidaus ekonominė politika</i>	Mokesčių politika; Darbo santykių reguliavimas; Žemės naudojimo ir jos išsigijimo reguliavimas; Įėjimo į rinką reguliavimas.	Subsidijos remiamoms ekonomikos šakoms ar įmonėms; Klasterių skatinimas; Investicijos į tyrimus ir plėtrą.
<i>Užsienio ekonominė politika</i>	Muitų ir netarifinių kliūčių mažinimas derybose PPO; Regioninių preferencinių prekybos susitarimų sudarymas; Valstybės institucijų ir atstovybių užsienyje darbuotojų kvalifikacijos kėlimas.	Eksportuotojų mokymas; Metiniai apdovanojimai; Sąlygų kreditams gauti gerinimas; Informacijos apie užsienio rinkų reguliavimą kaupimas; Dalyvavimo parodose rėmimas.

Šaltinis: Vilpišauskas (2004). Tarptautinis konkurencingumas ir eksporto politika

Taigi, eksportui poveikio turinčios ekonominės politikos priemonės gali būti keturių rūšių:

- Horizontaliosios (nukreiptos į daugelį šalies įmonių, neatsižvelgiant į jų veiklos pobūdį);
- Sektorinės arba vertikaliosios (nukreiptos į tam tikras ūkio šakas ar įmones);
- Vidaus politikos priemonės (nukreiptos į šalyje veikiančias įmones);
- Užsienio politikos priemonės (nukreiptos į užsienio prekybą, pirmiausia importą ir eksportą) (Vilpišauskas, 2004).

Iš visų ekonominės politikos priemonių, kuriomis galima daryti įtaką Lietuvos įmonių eksportui, efektyviausios ir tikslingiausios yra horizontaliosios vidaus ekonominės politikos priemonės. Jas taikant, sudaromos sąlygos ilgalaikiam konkurencingumui ir eksporto plėtrai. Horizontaliosios ekonominės politikos priemonės apima: a) sąlygų patekti į rinką ir šalies viduje, ir iš užsienio gerinimą; b) įmonių sąnaudų mažinimą, mažinant mokesčius (pvz., fizinių asmenų pajamų, pelno mokesčius) ir administracinius barjerus; c) sąlygų verslo lankstumui ir verslumui gerinimą (darbo santykių reguliavimas); d) su technologijos pažanga ir inovacijomis susijusių sričių reformą (švietimo sistema).

Sektorinės (vertikaliosios) paramos priemonės nėra tokios efektyvios kaip horizontaliosios ekonominės politikos priemonės. Paprastai jomis net daromas neigiamas poveikis – iškreipiami lūkesčiai, stabdoma privačių paslaugų plėtra, silpninamas įmonių gebėjimas konkuruoti. Iš tokių

priemonių turėtų būti taikomos tik tos, kurios mažiausiai iškreipia rinką – bendro pobūdžio informacijos apie Lietuvos verslo aplinką teikimas užsienio įmonėms ir informacijos apie užsienio rinkas teikimas Lietuvos įmonėms (Vilpišauskas, 2004).

J. Bivainis ir kiti (1999) sudarinėjant eksporto į kitas valstybes funkcijas, išskiria keturias grupes eksporto veiksnių:

- 1) veiksniai, kurie atspindi valstybės eksporto galimybes;
- 2) veiksniai, kurie atspindi valstybių- importuotojų importo galimybes;
- 3) veiksniai, kurie išreiškia eksporto konkurentiškumą;
- 4) veiksniai, kurie atspindi eksporto efektyvumą (Bivainis, Miškinis, Žiaunys, 1999).

Pirmoje veiksnių grupėje pasak autorių gali būti nagrinėjami bendras vidaus produktas, atskirų šakų bendrasis vidaus produktas, atskiro produkto gamybos dydis. Antrajai grupei priskiriami veiksniai, kurie atspindi atskirų valstybės - importuotojos ūkio šakų, vartojančių eksportuojamą produkciją, gamybą arba šios prekės pardavimo dydį analizuojamoje rinkoje, analogiškos eksportuojamoms prekėms valstybės - importuotojos gamybos dydį arba pardavimų kitose rinkose dydį. Trečios grupės veiksniai išreiškia - konkurentiškumą. Tai yra prekių kokybės lygį, eksporto retrospektyvos dydį, atspindintį reakciją konkrečios prekių grupės atžvilgiu. Ketvirtos grupės veiksniai parodo eksporto efektyvumą, kuris apibrėžiamas kaip nagrinėjamos prekės ar prekių grupės užsienio prekybos kainos toje ir kitoje rinkoje. Taip pat išreiškia sąlyginį prekybos efektą tiek eksportuotojo, tiek importuotojo atžvilgiu (Bivainis, Miškinis, Žiaunys, 1999).

Remiantis moksline literatūra galima teigti, jog bendros nuomonės dėl veiksnių reikšmingumo nėra. Mokslininkai akcentuoja skirtingus veiksnius, įtakančius eksporto plėtrą, tačiau anot Jatuliavičienės ir kt. (2007), vienas pagrindinių veiksnių, skatinančių eksporto plėtrą Lietuvoje yra valstybės vykdoma eksporto politika ir palankių sąlygų eksportuotojams sudarymas.

Eksporto būtinumas grindžiamas tokiomis priežastimis:

- Tarptautiniu darbo pasidalijimu ir gamybos specializacija. Šie reiškiniai aiškinami santykinio (lyginamojo) pranašumo teorija. Tam tikra šalis specializuojasi gamindama produktus ir tiekdamas paslaugą, kuriais ji turi sąlygišką pranašumą, kurie didina darbo bei gamybos našumą;
- Paklausos veiksniai: skonių, poreikių, pasirinkimo bei vartojimo būdų skirtumai;
- Eksportas mažina monopolijų atsiradimą šalyje ir didina rinkos konkurenciją. Eksporto konkurencija verčia nacionalines įmones tobulėti, gerinti gamybos organizavimą, technologijas, produkto kokybę, mažinti jo savikainą;

- Importas lemia eksporto būtinybę. Eksporto ir importo santykis matomas prekybos balanse, kuris susijęs su prekybos sąlygomis. Poreikiai negali būti tenkinami importu neeksportuojant (Ginevičius, Rakauskienė ir kt., 2005).

Anot Gencturk ir kt. (2001, p. 66-68) eksporto proceso ir skirtingų kintamųjų, kurie daro jam poveikį, suvokimas yra lemiamas eksportuotojų sėkmės faktorius, tad vienas svarbiausių valstybės eksporto skatinimo programos tikslų – šio suvokimo perdavimas eksportuojančioms įmonėms, ypač pradedančioms vystyti užsienio prekybą. Šioje vietoje būtina pabrėžti eksportuotojų mokymo (žinių perdavimo) programos būtinybę, kaip vieną eksporto skatinimo prioritetų (Rickevičius, 2009).

Taigi, apibendrinant galima pasakyti, kad eksportas yra prekių ir paslaugų pardavimas užsienio rinkoms arba paprasčiausiai, tai vienas iš būdų, kurį įmonė pasirenka norėdama išplėsti rinką (kai vietinė rinka tampa per maža). Eksportas nuo pardavimo vidaus rinkoje skiriasi tuo, kad kertamos šalies sienos ir todėl įmonėms tenka atsižvelgti į papildomus veiksnius (valiutos kursas, muitus, produktų standartų skirtumus ir pan.). Užsienio prekybos, ypač eksporto plėtra turi lemiamą reikšmę atvirų ir nedidelių šalių ekonomikos augimui. Empiriniai tyrimai parodė, kad dabartiniu metu pasaulinis eksportas sudaro daugiau kaip 30 proc. bendrojo nacionalinio produkto augimo (Jatuliavičienė, Kučinskienė, 2006).

1.4.2 Importas, jį lemiantys veiksniai

Labai svarbu ne tik eksportuoti, bet ir importuoti produkciją. Importas kartu su eksportu sudaro šalies prekybos balansą, t.y. importą finansuoja eksportas ir taip palaikomas pajamų ir produkcijos apimtys lygis.

Importas - tai prekės ar paslaugos, pagamintos užsienyje ir nupirktos naudoti kitoje šalyje (Snieska, Baumilienė ir kt. 2003).

Importuojamos prekės į šalį yra dėl:

- priešasties, jog nė viena šalis negali pasigaminti visų reikmenų ar paslaugų reikalingų įvairiems gyventojų poreikiams tenkinti.
- specializacijos dėka, kai kurias prekes ar paslaugas pirkti iš kaimyninių valstybių gali atsieiti pigiau nei jas gaminti šalies viduje.
- nevienodas įvairių gamybos veiksnių bei išteklių pasiskirstymas šalyse. Kiekviena pasaulio šalis dėl skirtingos geografinės padėties, klimato, istorijos ir tradicijų pasižymi skirtingais

ištekliais ir gaminamų produktų struktūra bei kokybe. Dėl šių natūralių skirtumų vienos valstybės negali pasigaminti reikiamų prekių ar paslaugų.

Taigi, importas įgalina įsigyti prekes, kurių šalies viduje arba iš viso nėra, arba prekes, kurių gamybai šalis neturi reikalingų gamybos veiksnių. Didėjantis importas suteikia didesnę galimybę vartotojui rinktis iš prekių ir paslaugų gausos.

Svarbus gamybos veiksnys, kurio apimtys daugumoje šalių yra nepakankamos – darbas. Nors nedarbas pasaulyje paplitęs reiškinys, tačiau kvalifikuotos darbo jėgos trūksta. Neišsilavinusios, nekvalifikuotos darbo jėgos yra perteklius, bet trūksta konkrečių specialybių darbuotojų. Esamos mokymo ir perkvalifikavimo sistemos neatitinka sparčiai augančių kiekybinių ir kokybinių poreikių. Reikalingą darbo jėgos kiekį nėra taip paprasta importuoti, kaip, tarkim, mašinas. Besivystančioms šalims tai vienas pagrindinių vystymosi sunkumų.

Šalyje paklausa importui didės, jei:

- Šalyje pajamų lygis yra didesnis nei kitose šalyse;
- Šalies valiutos kursas aukštesnis;
- Šalies konkurencingumas pasaulio rinkose yra mažas (Snieska, Baumilienė ir kt. 2003).

Pasaulinis ūkis patiria naudą, kai vyksta mainai tarp atskirų valstybių. Tačiau užsienio prekybos teikiami privalumai gali pavirsti trūkumais, o tuomet patiriama ir žala. Neribojant importo jis gali išaugti ir viršyti eksportą, tuomet prekybos balansas tampa neigiamas. Tai veikia šalies balansą ir išryškėja importo pasekmės:

- Didėjantis importas mažina valstybėje gaminamų prekių pirkimą; tai atsitinka dėl to, kad importuojamos prekės mažesnėmis kainomis nei šalyje pagamintų prekių. Vartotojai renkasi pigesnę variantą, vietiniai gamintojai patiria nuostolius.
- Dėl importo iš šalies „išplaukia“ daug pinigų; perkant prekes iš kitų valstybių, šalies pinigai atitenka kitai valstybei.
- Didėjantis importas didina nedarbą šalyje, kadangi prekės įvežamos iš kitų užsienio valstybių, o ne gaminamos Lietuvoje, todėl nėra poreikio įkurti naujų gamybos įmonių ir įsteigti naujų darbo vietų (Wonnacott, 1994).

Šalies užsienio prekyboje didelė importo dalis sąlygoja:

- stiprią priklausomybę nuo užsienio;
- jei tos importuojamos prekės yra analogiškos kokybės kaip ir gaminamos šalies viduje, tai jos sudaro konkurenciją vidaus gamintojams.

Todėl gana dažnai naudojami įvairūs užsienio prekybos apribojimai, kurių tikslas – apsaugoti šalies gamintojus nuo pigesnių ar geresnių užsienio prekių.

Skirtumas tarp šalies prekių eksporto ir jos prekių importo yra vadinamas prekybos prekėmis balansu, ar, paprastai, **prekybos balansu**.

Jeigu daugiau eksportuojama (išvežama), negu importuojama (įvežama), vadinasi prekybos balansas yra aktyvus, teigiamas, arba palankus; priešingu atveju prekybos balansas bus pasyvus, neigiamas, arba nepalankus (Martinkus, Žilinskas, 2001).

G. Davulio teigimu, tiek šalies prekybos balanso deficitas, tiek jo perviršis rodo, kad šalis turi spręstinių ekonominių problemų. Prekybinis deficitas rodo, kad šalies produkcija per mažai konkurencinga tarptautinėje rinkoje. Užsienio prekybos deficitas silpnina šalies nacionalinės valiutos pozicijas, skatina pernelyg didelį užsienio kapitalo skverbimąsi į šalį. Perteklinis prekybos balansas, viena vertus, stiprina nacionalinę šalies valiutą ir sudaro palankias sąlygas kapitalo eksportui, tačiau, antra vertus, jeigu jis trunka ilgai, gali neigiamai veikti šalies eksportą.

Prekybinis balansas veikia užsienio valiutos paklausą ir pasiūlą. Didėjant šalies prekybos deficitui, šalies išlaidos importui didėja, o pajamos iš eksporto mažėja, tuo pat metu didėja užsienio valiutos paklausa ir nacionalinės valiutos pasiūla. Šių procesų pasekmė - sumažėjęs nacionalinės valiutos kursas (Davulis, 2003).

Analitikai pastebi, kad neigiamas užsienio prekybos balansas yra priimtinas tada, jeigu jį sukeliama investicinių prekių importas ir tinkamiausia jį dengti tiesioginėmis užsienio investicijomis. Jei skolintos lėšos yra naudojamos investicijoms, atnešančioms pakankamą grąžą paskolų mokėjimų finansavimui, tai skolos aptarnavimo problemos sumažėja. Grėsmė ekonomikai dėl prekybinio deficito atsiranda tada, kai valstybė skolinasi pinigų vidaus vartojimui ir importui finansuoti, nes šis efektas yra laikinas. Pernelyg didelis deficitas rodo nesubalansuotą ir per daug į vidaus vartojimą nukreiptą ekonomikos augimą ir didelę šalies priklausomybę nuo kapitalo įplaukų iš užsienio [<http://verslas.banga.lt/lt/spaudai.full/45dd66dba5246>].

Apibendrinant galima teigti, kad šalies ekonomikai tarptautinė prekyba suteikia nemažai pranašumų:

- *leidžia efektyviai naudoti turimus išteklius;*
- *didina konkurenciją, o ši skatina mažinti gamybos kaštus bei kainą, gerinti prekių kokybę;*
- *leidžia pasiekti produktų gausą ir didina jų įvairovę;*
- *sudaro sąlygas masto ekonomijai realizuoti, kai tam trukdo per maža vidaus rinka.*

Kita vertus, tarptautinė prekyba sukelia ir tam tikrų prieštaravimų, nes vartotojams yra naudingas importas, tuo tarpu gamintojams naudinga eksportuoti prekes, o importas jiems nuostolingas. Tačiau esant subalansuotai užsienio prekybai minėti poveikiai turėtų kompensuoti vienas kitą.

Valstybė negali tenkinti savo poreikių importu neeksportuodama. Eksporto ir importo santykis matomas prekybos balanse, kuris susijęs su prekybos sąlygomis.

Bet koks nukrypimas nuo prekybinio balanso informuoja apie galimas ekonomines problemas. Prekybinis deficitas gali atsirasti dėl šalies prekių nekonkurencingumo tarptautinėse rinkose, o deficitui didėjant prireikia vis daugiau lėšų jam kompensuoti. Deficitui padėti šalis gali pritraukti tiesiogines užsienio investicijas, skolintis papildomų lėšų ar nadoti užsienio valiutos rezervus. Jei šalis daug skolinga, tai gali neigiamai paveikti jos ekonomiką. Neigimas šalies prekybos balansas gali būti vertinamas teigiamai, jei šalis importuoja investicines prekes, kurios skatina spartesnę šalies ekonomikos augimą.

Empiriniai tyrimai patvirtina, kad spartesnis eksporto augimas skatina didesnę produktyvumo augimą, kita vertus, didesnis importo dalies augimas rodo didesnę šalies specializacijos ir konkurencijos laipsnį. Taigi tiek eksporto, tiek importo augimas yra svarbūs ekonomikos augimo ir vystymosi stimulatoriai (Johansson, 2005).

1.5 Tarptautinės prekybos politika

Prekyba – pati seniausia ir svarbiausia ekonominių santykių tarp valstybių forma. Su prekyba vystėsi ir prekybos politika, todėl jau nuo senovės įvairios valstybės bandė įtakoti šią veiklos sritį. Prekyba daro ne tik ekonominį bet ir kultūrinį poveikį valstybėms, ji padeda plisti naujoms idėjoms ir technologijoms. Yra išskiriamos dvi prekybos politikos teorijos: liberalizmas ir ekonominis protekcionizmas. Liberalai laisvąją prekybą laiko geriausia prekybinių santykių forma, o ekonominio protekcionizmo šalininkai linkę įvairiomis priemonėmis varžyti tarptautinę prekybą, siekiant apginti vietinę rinką (Koscelkovskis, Makutėnas, 2008).

Prekybos liberalizavimas, kaip priemonė didinti ekonominę gerovę ir tarptautinės prekybos srautus, buvo plačiai analizuojama lietuvių (Melniko, 2001; Urbono, 2003; Snieška ir kt, 2005; Kvainauskaitės, 2003) bei užsienio autorių (Rivera, 2003, Krugman et al, 2000).

Anot V. Kvainauskaitės laisvoji prekyba - tai valstybės ekonominė politika, kai valstybė minimaliai kišasi į užsienio prekybą, besivystančią veikiant laisvai kintančioms pasiūlos ir paklausos santykį lemiančioms jėgoms (Kvainauskaitė, 2003).

Laisvosios prekybos pagrindinis teiginys, kad kiekviena šalis turinti plėtoti tik tas gamybos sritis, kurios tai šaliai patogiausios palyginti su kitomis šalimis. Geriausias būdas plėtoti tarptautinius ryšius yra konkurencija. Tam reikalinga laisva, valstybių nevaržoma užsienio prekyba. Svarbiausi laisvosios prekybos privalumai šie: ji skatina abipusiškai naudingą tarptautinį darbo pasidalijimą, didina visų šalių potencialiai realų nacionalinį produktą, sudaro prielaidas kelti žmonių gyvenimo lygį (Jakutis, Petraškevičius ir kt., 2007).

Prekybos istoriko Douglas Irwing nuomone, laisva prekyba galėtų būti laikoma viena efektyviausia priemone skatinančia šalies ekonomiją augimą. Šalys, kuriose mažai kliūčių prekybai pagal ekonominio išsivystymo lygį ženkliai lenkia šalis, kuriose nustatyti dideli prekybos apribojimai (Irwin, 1996).

Anot J.Sachs, šalys, kurios sąmoningai vengė dalyvauti pasaulinėje rinkoje, protekcionistiniais munitais mėgino apsaugoti savo gamintojus nuo užsienio konkurentų, ekonomiškai atsiliko (Sachs, 2000).

C.Barnard (Barnard, 2005) laisvosios prekybos privalumus apibūdina taip: „laisvoji prekyba sudaro sąlygas specializacijai, specializacija suteikia santykinį pranašumą o santykinis pranašumas leidžia susidaryti masto ekonomijai - visa tai maksimizuoja vartotojų gerovę ir užtikrina veiksmingiausią pasaulio išteklių naudojimą“. Todėl, galima teigti, kad ekonominė laisvė yra svarbiausias ekonominės integracijos veiksnys vystant tarptautinę prekybą siekiant išlikti konkurencingais globalioje ekonomikoje ir tinkamai reaguoti į palankias pasaulinės rinkos galimybes (Barnard, 2005).

Laisvoji prekyba, be privalumų, turi ir trūkumų, todėl valstybių užsienio prekybos politika vyksta protekcionizmo kryptimi. Protekcionizmas (lot. protectio - priedanga, globa) - tai valstybės ekonominės politikos kryptis, kuria nacionalinė ekonomika saugoma nuo kitų šalių konkurencijos arba kuria plečiama užsienio politika. Pagrindiniai protekcionizmo tikslai šie: ekonominėmis priemonėmis padaryti šalies ūkį kuo mažiau priklausomą nuo užsienio rinkos konjunktūros, išugdyti vidaus pramonės šakas. Šiuo atveju didinami importo muitai, mažinami eksporto muitai, teikiamos piniginės pašalpos nacionaliniam ūkiui plėsti. Protekcionizmas dažniausiai padeda apsaugoti pramonę, rečiau — žemės ūkį (Jakutis, Petraškevičius ir kt., 2007).

Liberalai ir protekcionistai turi skirtingus tikslus: liberalų tikslas pasiekti kuo didesnio ekonominio efektyvumo paskirstant gamybą pasaulyje, o protekcionistams svarbiausia yra atskiros valstybės ar gamintojo interesai.

Liberalai ir protekcionistai taip pat nesutaria dėl specializacijos privalumų ir kaštų. Liberalai laiko, kad specializacija leidžia pasiekti didesnę gamybos efektyvumą, o protekcionistai mano jog per didelę šalių tarpusavio priklausomybę yra žalinga valstybei ir mažina nacionalinį suverenitetą.

Liberalai ir protekcionistai nesutaria dėl „atgyvenusios“ pramonės rėmimo, liberalai mano, kad neverta eikvoti lėšų kurias galima panaudoti besikuriančios jaunos pramonės rėmimui, o protekcionistai dažnai yra linkę remti smunkančias pramonės šakas (Koscelkovskis, Makutėnas, 2008).

Protekcionistai dažnai kritikuoja liberaliąją teoriją už tai, kad ji neįvertina vyriausybės galimo poveikio. Visada atsiranda valstybių kurios labiau nei kitos šalys remia savo gamintojus (Gilpin, 1998).

Protekcionizmas, dirbtinai palaikydamas šalies ūkio subjektų prekių paklausą, riboja vartotojo pasirinkimą, galimybę rinktis pigesnę ar/ir geresnės kokybės importuotą prekę. Taip patenkinant proteguojamų įmonių interesus pažeidžiami vartotojo interesai, vartotojas atsiduria blogesnėje padėtyje.

Proteguojamoms įmonėms ar sektoriams mažėja poreikis orientuotis į vartotoją, didinti savo konkurencingumą, kadangi paklausa jų produkcijai dirbtinai užtikrinama ir palaikoma protekcionistinėmis priemonėmis. Šių priemonių taikymas palaiko nekonkurencingą šalies ūkio struktūrą, neleidžia ekonomikai atsakyti nekonkurencingų sektorių ir didinti konkurencingumą kituose. Protekcionizmas konkurenciją iškraipo ne tik tarptautiniu, tačiau ir šalies lygmeniu. Proteguojami sektoriai atsiduria santykinai geresnėje padėtyje nei tie, kuriems protekcionizmo priemonės nėra taikomos [http://www.lrinka.lt/index.php?act=main&item_id=5528].

Trumpai apibendrinant ir atsakant į klausimą, ką valstybės turėtų taikyti – ar protekcionizmą, suteikiantį sąlygas vystyti nacionalinei ekonomikai, ar laisvą prekybą, leidžiančią tiesiogiai sulyginti nacionalinius prekybos išteklius su tarptautiniais, kyla nepalaujami ginčai ir diskusijos tarp politikų ir ekonomistų. Atrodytų, kad ne tokia jau trumpa praktika šioje srityje galėtų duoti realų atsakymą, nulemiantį kurios nors vienos politikos pranašumą kitos atžvilgiu. Bet praktika pateikia akibrokštą: įvairiais pasaulinės ekonomikos laikotarpiais būdavo pranašesnė tai viena, tai kita politika. Tačiau efektyviausias yra abiejų politikų derinimas, atsižvelgus į situaciją (Krugman, Obstfeld, 1994, p. 18).

Taigi, kiekviena valstybė, formuodama prekybos politiką, turėtų atsižvelgti į tai kokį protekcionistinės politikos poveikį gali patirti vartotojai ir gamintojai, ar remiant atskiras gamintojų grupes, nenukentės vartotojai ir kitos neremiamos ūkio šakos.

Liberalų ir protekcionistų požiūris į svarbą, teikiamą ką tik atsiradusiai pramonės šakai iš esmės sutampa. Abi pusės pripažįsta, jog industrializuotas šalies ūkis daugeliu atžvilgių gali būti pranašesnis už neindustrializuotą. Dėl to pastarajam labai sunku kurti savo pramonę.

Tačiau liberalai ir nacionalistai iš esmės nesutaria dėl specifinės paskirties protekcionizmo, ginančio besikuriančias pramonės šakas. Liberalų požiūriu, protekcionizmas tėra eksperimentas, padedantis išsiaiškinti, ar toje pramonės šakoje šalis turi natūralų pranašumą. Protekcionizmą liberalai laiko nors ir naudinga, tačiau laikina priemone, padedančia laisvąją prekybą tik pradėti. Šiuo metu nacionalistinę protekcionizmo teoriją keičia kita, strateginė prekybos politika, kurios esmė ne ginti besikuriančią pramonę ribojant importą, bet ir įvairiomis priemonėmis skatinti eksportą.

Taigi, liberalai ir protekcionistai turi skirtingus tikslus: liberalų tikslas pasiekti kuo didesnio ekonominio efektyvumo paskirstant gamybą pasaulyje, o protekcionistams svarbiausia yra atskiros valstybės ar gamintojo interesai.

Lietuvos užsienio prekybos politikos aspektai

Atkūrus nepriklausomybę, 1990 m. Lietuvoje pradėtos esminės politinės ir ekonominės reformos. R. Vilpišauskas (2000) teigia, kad reformų tikslas – sukurti demokratinę tvarką ir sąlygas rinkos ekonomikai. Viena iš pagrindinių ekonominės reformos priemonių buvo užsienio prekybos liberalizavimas ir institucijų šalies užsienio prekybos politikai kurti bei vykdyti sukūrimas (Vilpišauskas, 2000).

Atsižvelgiant į Lietuvos užsienio prekybos politiką formuojančius veiksnius, sąlyginai galime išskirti keletą Lietuvos užsienio prekybos politikos formavimosi etapų:

Užsienio prekybos liberalizavimas 1990 - 1993 metais. Iki ekonominių reformų pradžios, kai Lietuva buvo Sovietų Sąjungos šešėlyje, visą Lietuvos užsienio prekybos politiką vykdė įvairios valstybinės institucijos, kurios užsienio prekybą kontroliavo įvairiausiomis kvotomis ir licenzijomis. Dėl šios priežasties, Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, buvo gyvybiškai svarbu iš naujo sukurti visiškai naują, nepriklausomą ir niekieno neįtakojamą užsienio prekybos politiką. Kadangi centrinis planavimas pats savaime buvo pagrindinis netarifinis prekybą slopinantis barjeras, tai jo panaikinimas buvo didelis žingsnis atviros ekonomikos link (Kaminski, 1999).

Anot Čičinsko, užsienio prekybos liberalizavimas buvo svarbi perėjimo į rinkos ekonomiką proceso dalis. Jis buvo susijęs su kainų liberalizavimu ir lūkesčiais, kad importuojamų prekių konkurencija darys įtaką kainų šalies viduje mažėjimui, tarptautiniu darbo pasidalijimu grindžiamai specializacijai ir technologinio gamybos lygio didėjimui, efektyvumo ir gerovės kilimui, o vartotojams ir gamintojams užtikrins didesnę prekių pasirinkimą. Užsienio prekybos perorientavimas iš buvusios SSRS į Vakarų šalis ir jos reintegracija į pasaulio ekonomiką ne tik sudarė esminį šalies perėjimo į

rinkos ekonomiką elementą, bet ir buvo siejama su Lietuvai svarbiais politiniais ir saugumo aspektais (Čičinskas ir kt., 1997, p. 349-350).

1993 m. priimtas naujas prekybos įstatymas ir panaikinti dar likę kiekybiniai eksporto apribojimai. Importui buvo nustatyti beveik vienodi ir santykinai nedideli muitai. Kartu pamažu buvo šalinami mokėjimų apribojimai. Daugelio netarifinių prekybos barjerų pašalinimas ir santykinai nedideli importo muitai prisidėjo prie spartaus užsienio prekybos apimtys didėjimo (Balkevičienė, Matekonienė, 2003)

Lietuvos užsienio prekybos režimo spartus liberalizavimas atliko svarbų vaidmenį sukuriant sąlygas rinkos ekonomikai ir šalies ekonomikos plėtrai. Kaip pažymi kai kurie užsienio analitikai, liberalus Lietuvos prekybos režimas buvo esminis ekonominio šalies atsigavimo veiksnys (Vilpišauskas, 2000).

Protekcionizmo didėjimas. Situacija, susidariusi pirmaisiais sisteminių ekonominių ir politinių reformų metais, kartais vadinama nepaprastosios politikos laikotarpiu, kuriam buvo būdinga stipri visuomenės parama ekonominės reformos priemonėms.

Nepaprastosios politikos laikotarpio pabaiga ir ekonominės aplinkos stabilizavimas sudarė sąlygas vykdyti įprastą politiką ir didėti atskirų sektorių interesų grupių įtakai dėl jų glaudžių santykių su politikos formuotojais, jų organizuotumo ir didelio šių grupių narių skaičiaus.

Įmonių ir valstybės institucijų ryšiai išliko stiprūs ten, kur reformos vyko palyginti lėtai. Viena vertus, tai sukūrė daugiau galimybių ekonominių interesų grupėms daryti spaudimą siekiant apsaugos nuo konkurencijos, kita vertus, tai sustiprino politikų paskatas reguliuoti ekonomikos funkcionavimą (Vilpišauskas, 2000).

Lietuvos Vyriausybė 1998 m. rugsėjo 17 d. priėmė nutarimą „Dėl laikinų priemonių Lietuvos prekių eksportui palengvinti, vidaus rinkai apsaugoti ir Lietuvos įmonių padėčiai joje sustiprinti“, kuriuo nustatė keliolika apsaugos priemonių ir Ūkio ministerijoje įsteigė Krizių stebėjimo centrą. Šios priemonės apėmė mokesčių lengvatas vietos įmonėms, garantijų teikimą, prekybos apsaugos priemones (importo muitų padidinimą žemės ūkio ir maisto prekėms, netarifinius barjerus, tokius kaip muitinis įvertinimas, gaminių kokybės standartai, privalomas sertifikavimas, antidempingo ir kompensacinės priemonės), diskriminacinę politiką vidaus rinkoje užsienio įmonių atžvilgiu (preferencines valstybinių pirkimų taisykles).

Nors tokio pobūdžio priemonės atitinka tipinius prekybos sutartyse įvardijamus ypatingus atvejus, kada šalis turi teisę, pablogėjęs ekonominei padėčiai, padidinti rinkos apsaugos lygį, jų buvo imtasi ne tik neatsižvelgiant į neigiamą jų poveikį šalies ūkio raidai, bet ir nepaisant ES ir kitų tarptautinių

organizacijų, įskaitant ir TVF, kritikos. Protekcionistinė politika netrukus „persiliejo“ ir į preferencinius prekybos santykius su Baltijos šalimis ir kai kuriomis Centrinės Europos laisvosios prekybos asociacijos (CELPA) narėmis. Dėl to kai kurios šalys ėmėsi atsakomųjų apsaugos priemonių. 1998 m. pabaigoje ir 1999 m. pradžioje tarp Baltijos šalių kilęs „kiaulių karas“ buvo šios politikos tąša. Tos priemonės dar labiau apsunkino ir taip komplikuotą stojimą į Pasaulio prekybos organizaciją (PPO) derybų procesą.

Lietuvos stojimas į PPO. 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, prasidėjo politinių ir ekonominių reformų procesas, kurio viena iš sudedamųjų dalių buvo siekimas integruotis į Pasaulio prekybos - organizaciją (PPO), siekiant sudaryti sąlygas stabiliai ir patikimai užsienio prekybos politikai, įgyti užsienio prekybos partnerių ir investitorių pasitikėjimą. Narystė šioje organizacijoje – tai prekybos liberalizavimo pagrindas, kuris reiškia ne tik Lietuvos įsipareigojimus PPO, bet ir atitinkamą apsaugą ir garantijas užsienio prekyboje, nes visos PPO narės privalo suderinti užsienio prekybą ir jos politiką reglamentuojančius nacionalinius teisės su PPO sutarčių nuostatomis ir griežtai jų laikytis (Rimkus, 2005)

Derybos dėl stojimo į PPO 1995 - 2000 metais ir su tuo susiję įsipareigojimai užsienio prekybos, žemės ūkio politikos, konkurencijos politikos ir kitose srityse atliko svarbų vaidmenį, kuriant Lietuvos ekonominę politiką ir užsienio prekybos politikos režimą: iš pradžių liberalizuojant užsienio prekybą, o vėliau dažnai neleidžiant grįžti prie protekcionizmo.

Pasirengimo stojimui į PPO procesas paskatino Lietuvos institucijas panaikinti priemones, ribojančias prekybą ir diskriminuojančias iš užsienio įvežamus produktus. Buvo panaikintos minimalios importo kainos, suvienodinti žyminiai mokesčiai už licencijas importuoti ir užsiiminėti didmenine prekyba alkoholiniais gėrimais bei naftos produktais, panaikintas abipusiškumo principas, teikiant kai kurias, pavyzdžiui, draudimo paslaugas, panaikintos vietos įmonėms teiktos lengvatos, atleidžiant jas nuo akcizo mokesčio. Pradėjus taikyti nediskriminavimo principą Lietuvoje, pradėta stabilizuoti ekonominę aplinką ir padidintas ekonominės politikos skaidrumas.

2001 m. gegužės 31 d. Lietuva tapo 141-ąja Pasaulio prekybos organizacijos (PPO) nare.

Lietuva tapusi Pasaulinės prekybos organizacijos nare, įsipareigojo atitinkamose srityse (prekių, paslaugų, žemės ūkio ir kt.) tinkamai įgyvendinti priimtus įsipareigojimus bei visų Pasaulinės prekybos organizacijos sutarčių reikalavimus ir nuostatas. Vadovaujantis stojimo į Pasaulinę prekybos organizaciją įsipareigojimais, Lietuva įsipareigojo liberalizuoti savo prekybą, reguliuoti paramą žemės ūkiui, keisti ar priimti nustatytus teisės aktus.

Narystė Pasaulinėje prekybos organizacijoje Lietuvai atnešė tam tikrą stabilumą ir patikimumą, tai buvo ypatingai svarbu užsienio prekybos partneriams ir investuotojams. Taip Lietuva tapo patrauklesnė užsienio kapitalo investuotojams (Rakauskienė, 2006).

PPO narystė Lietuvai tapo taip pat labai reikšminga dėl galimybės dalyvauti pasauliniame derybų procese ir daryti įtaką tiems procesams (derybos apima importo muitų mažinimą, žemės ūkio politikos peržiūrėjimą, paslaugų rinkos liberalizavimą, tokių klausimų kaip konkurencija, investicijos, ekonomija ir kitų įtraukimą į PPO reguliavimo sritį).

Taigi, Lietuva tapdama PPO nare, įgijo daugiau teisių ginti savo prekybinius interesus – ir dalyvaudama tolimesniame pasaulio liberalizavimo procese, ir derėdamasi dėl palankesnių sąlygų su stojančiomis šalimis, tiek turėdama teisę kreiptis į PPO dėl padėties šalyje, nesilaikančiose nediskriminavimo principų, pakeitimo (Ginevičius, Rakauskienė ir kt., 2005).

Įstojimas į Pasaulio prekybos organizaciją buvo ilgai lauktas ir naudos atnešantis sprendimas, tačiau narystė šioje organizacijoje įnešė ir neigiamų aspektų.

Kaip antai, Lietuvai tapus šios organizacijos nare, padidėjo konkurencija. Tai reiškia tik viena, importuojama produkcija įnešė tam tikros konkurencijos tarp vietinių gamintojų, kai kuriems netgi ėmė kilti verslo griūtis, t. y. bankroto grėsmė. Prisitaikymas prie naujų rinkos pokyčių buvo ganėtinai sunkus, o vietinėms įmonėms neretai skausmingas procesas. Nepaisant neigiamų padarinių, kuriuos Lietuva patyrė dėl narystės PPO, visgi narystė šioje organizacijoje Lietuvai atnešė ir šį tą gero. Pavyzdžiui, rinkoje atsirado įvairesnių ir pigesnių prekių, sumažėjo vartotojų išlaidos atitinkamoms prekėms, padidėjo vartotojų pasirinkimo galimybės ir kita (Rakauskienė, 2006).

Ekonominių reformų pradžioje pagrindiniai Lietuvos užsienio prekybos politikos orientyrai buvo integracija į tarptautinę prekybos sistemą, dvišalių ir daugiašalių prekybos sutarčių plėtra, pasvertas prekybos liberalizavimas. Lietuvos užsienio prekybos režimo spartus liberalizavimas atliko svarbų vaidmenį sukuriant sąlygas rinkos ekonomikai ir šalies ekonomikos plėtrai. Kaip pažymi kai kurie užsienio analitikai, liberalus Lietuvos prekybos režimas buvo esminis ekonominio šalies atsigavimo veiksnys.

Narystė Europos Sąjungoje (ES). Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuva įsijungė į ES bendrąją užsienio prekybos politikos erdvę bei perėmė visus ES sutartinius santykius su trečiosiomis šalimis bei tarptautinėmis organizacijomis, taip pat ES taikomus prekybos instrumentus trečiosioms valstybėms (Paulauskienė, 2007).

Kad būtų užtikrintas vieningos užsienio prekybos politikos įgyvendinimas, Lietuva nutraukė visas iki narystės Europos Sąjungoje sudarytas laisvosios prekybos sutartis. Pasikeitęs prekybos režimas

reiškia, kad nuo šiol Lietuva taiko muitų tarifus, kiekybinius ir kitokius apribojimus trečiosioms valstybėms, kokius taiko Europos Sąjunga (Simutis, 2004).

Įstojus į ES, Lietuvos prekyba su Sąjungos šalimis įgijo panašų statusą kaip ir prekyba šalies viduje ir apibūdinama bent formaliai išvežimo – įvežimo, o ne eksporto – importo sąvokomis.

Pagrindinis dokumentas, kuriame apibrėžiama ES bendroji užsienio prekybos politika, yra Europos Bendrijos steigimo sutartis. Užsienio prekybos politika yra bendra visoms šalims narėms, t.y. šalys vadovaujasi tais pačiais principais ir taisyklėmis, tarp kurių reikėtų paminėti bendrąjį muitų tarifą ir bendrąjį preferencijų sistemą.

Kai prekyba tarp valstybių vyksta remiantis laisvosios prekybos sutartimis, prekybai tarp sutartį pasirašiusių valstybių muitai gali būti netaikomi, tačiau kiekviena valstybė turi teisę savarankiškai nustatyti muitus iš trečiųjų šalių importuojamoms prekėms. Prekyba tarp muitų sąjungai priklausančių šalių vyksta be muitų, o trečiųjų šalių atžvilgiu taikomi vienodi muitų tarifai. Europos Sąjunga yra muitų sąjunga, t.y. ES yra nustčiusi bendrą muitų politiką trečiųjų šalių atžvilgiu, ir šalys narės privalo laikytis šios politikos. ES bendrasis muitų tarifas reiškia, kad nepriklausomai nuo to, į kurią ES šalį preke įvežama, jai taikomas toks muitas. Šiame dokumente reglamentuojami visi ES taikomi muitai, kvotos ir kitos prekybos apribojimo priemonės (Kolyta, Masandukaitė ir kt., 2002).

Tapus ES nare, Lietuva ne tik įgyvendina bendrosios užsienio politikos prekybos priemones, bet ir kartu su kitomis narėmis privalo formuoti bendrosios prekybos politiką, jos tikslus, principus, procedūras ir pan. ES sutarties (po Nicos pataisų) 130 str. teigiama, jog „tarpusavyje įsteigdamos muitų sąjungą, valstybės narės siekia bendrų interesų labai prisidėti prie darnios pasalinės prekybos plėtojimo, nuoseklaus tarptautinės prekybos apribojimų naikinimo ir maito mokesčių mažinimo“. Lietuva, dalyvaudama ES politikoje, turėtų aktyviai prisidėti įgyvendinant kliūčių prekybos apribojimams mažinimo tikslą, nes tai naudinga šaliai.

Bendrosios prekybos politikos principai ir procedūros yra apibrėžti ES sutarties 133 str., kur teigiama, kad „Bendroji prekybos politika yra pagrįsta vienodais principais, ypač dėl muitų tarifų dydžio keitimo, susitarimų dėl muitų tarifų ir prekybos sudarymo, siekimo suvienodinti liberalizavimo priemones, eksporto politikos priemones bei prekybos apsaugos priemones, taikomas dempingo ir subsidijų atveju“. Šiame straipsnyje taip pat numatyta, kad naujų iniciatyvų teisę turi Europos Komisija, nes ji teikia ES Tarybai pasiūlymus dėl bendrosios prekybos politikos įgyvendinimo. Taip pat Europos Komisija atstovauja ES derybose prekybos klausimais su viena ar keliomis valstybėmis ar tarptautinėmis organizacijomis dėl susitarimų sudarymo, Komisija pateikia rekomendacijas Tarybai,

kuri suteikia Komisijai įgaliojimus pradėti reikalingas derybas. Taryba sprendimus šioje srityje priima kvalifikuotą balsų daugumą.

Šios ES bendrosios prekybos politikos nuostatos reiškia, kad: pirma, užsienio prekybos režimo nustatymas yra deleguotas ES Tarybai ir Europos Komisijai, jis privalomas visoms ES šalims; antra, Lietuva neturi formalios iniciatyvos teisės užsienio prekybos srityje, nors jos atstovai gali ginti šalies interesus susitikimuose ar svarstant Komisijos siūlymus (<http://www.ukmin.lt>).

O. G. Rakauskienė akcentuoja Lietuvos narystės Europos Sąjungoje naudą užsienio prekybai: „Lietuvos buvimas milžiniškoje ES vidaus rinkoje ir su tuo susijusi laisvė prekiauti Lietuvoje pagamintomis prekėmis be jokių tarifinių ir netarifinių kliūčių atveria dideles galimybes šalies ūkiui plėtrai: Lietuva tampa labai patrauklia vieta tiesioginėms užsienio investicijoms“. Ekonominė integracija Lietuvai atveria galimybes siekti technologinės pažangos. Įsitraukdama į perspektyvių produkcijos rūšių kūrimą, Lietuva gali pradėti mažinti savo ekonominį ir technologinį atsilikimą nuo ekonomiškai stiprių valstybių (Rakauskienė, 2006).

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos narystė Pasaulio prekybos organizacijoje ir Europos Sąjungoje - pagrindas prekybinių santykių su kitomis valstybėmis plėtojimui bei Lietuvos užsienio prekybos liberalizavimui. Pirmiausia muitų panaikinimo, kurie pasireiškia kaip valstybės ekonominės politikos instrumentas ir kurių pagalba buvo siekiama užtikrinti prekių ir kitų vertybių gabenimo ekonominį reguliavimą bei vidaus rinkos apsaugą. Lietuva, tapusi ES nare, perėmė visus Europos Sąjungos sutartinius prekybinius santykius su trečiosiomis šalimis bei tarptautinėmis organizacijomis ir įsijungė į bendrąją Europos Sąjungos prekybos politikos erdvę, kur visa užsienio prekyba yra reglamentuojama vieningai – taikomas Europos Sąjungos muitų režimas, Bendroji preferencijų sistema ir bendros Europos Sąjungos rinkos apsaugos priemonės.

1.6 Užsienio prekybos analizės metodologiniai pagrindai

Socialinės - ekonominės statistikos uždavinių sprendimas grindžiamas aprašomosios ir matematinės statistikos metodais - grafiniu duomenų vaizdavimu, dinamikos eilutėmis, duomenų padėties ir sklaidos charakteristikomis, koreliacija, prognoze pagal trendo funkciją. (Rudzkienė, 2005, p.10). Šie metodai bus praktiškai pritaikyti tiriamojame dalyje analizuojant Lietuvos eksporto rodiklius 2004-2011 m., bei atliekant prognozę 2012-2013 m.

Kaip teigia V. Bartosevičienė ir kt., socialiniai ekonominiai reiškiniai, žinoma ir užsienio prekyba, nuolat vystosi ir kinta, todėl keičiasi ne tik reiškinių apimtis, bet ir jų sudėtis. Dinamikos analizei atlikti naudojamas padidėjimo (sumažėjimo) tempas: bazinis grandininis. Šie rodikliai parodo procentinį pokytį, kai ataskaitos pradžia prilyginama nuliui. Jei gaunama neigiama reikšmė, vadinasi reiškiniui būdingas sumažėjimo tempas, o jei teigiama - padidėjimo tempas (Bartosevičienė ir kt., 2004).

Viso laikotarpio dinamikai apibendrintai apibūdinti apskaičiuojami vidurkiniai dinamikos eilučių kitimo rodikliai. Vienas iš jų - vidutinis padidėjimas (sumažėjimas), kuris parodo kiek vidutiniškai kiekvieną laikotarpį padidėjo (sumažėjo) nagrinėjamos reikšmės.

Užsienio rodikliams prognozuoti gali būti naudojami įvairūs metodai. Plačiausiai naudojamos ekonometrinės funkcijos, kurios formaliai matematiškai aprašo užsienio prekybos rodiklių priklausomybę nuo ekonominių veiksnių. V. Bartosevičienė ir kt. autoriai pažymi, kad ekstrapoliacija - tai būsimų reiškinio lygių įvertinimas darant prielaidą, kad, remiantis dinamikos eilutės duomenimis, nustatytas dėsningumas tam tikru laipsniu lieka už jos ribų. Ekstrapoliacija galima atlikti su trendo funkcija (Bartosevičienė ir kt., 2004).

Dažniausiai nagrinėjant ekonominius, socialinius reiškinius, naudojamos šios funkcijos: tiesės, antro laipsnio parabolės. Įvairios trendo funkcijos - tai ekonominių reiškinių dinamikos perspektyvinė ir retrospektyvinė analizė, prognozavimas. Lyginant apskaičiuotus dydžius (gautus, naudojant trendo funkcijas) su kitais variantais (ekspertiniu būdu nustatytais techniniais ekonominiais rodikliais, normatyviniu metodu gautais skaičiais ir pan.), geriau galima orientuotis, ką turime daryti, kad būtų pasiektas numatytas rodiklių lygis.

Jei reiškinio kitimui būdingi maždaug vienodi absoliutiniai padidėjimai (sumažėjimai), tuomet geriausiai tinka tiesės išraiškos trendo funkcija. Jei reiškiniui būdingi maždaug vienodi padidėjimo (sumažėjimo) tempai, tikslinga naudoti antro laipsnio parabolės funkcijos trendą.

Ekonomikos atvirumo laipsnio analizė

Atliekant užsienio prekybos analizę integracijos sąlygomis, kurios tradiciškai suprantamos kaip užsienio prekybos apribojimų panaikinimas, tikslinga įvertinti ekonominio atvirumo laipsnį. Pasak A. Jakučio ir kt. (2007, p. 275), atvirai ekonomikai būdinga aktyvi užsienio prekyba. Šalies atvirumo (arba jos nepriklausomybės nuo kelių šalių laipsnio) matas apibūdinamas kaip eksporto ir importo vidutinės reikšmės bei bendrojo vidaus produkto santykis.

Teoriniu požiūriu didėjanti rodiklio reikšmė rodo augančią šalies tarptautinę ekonominę integraciją. Tačiau anot A. Paškūnaitės ir kt. (2007, p. 148), šalis, sukurianti didesnę BVP, gali turėti sąlygiškai žemą indeksą, bet kaip ir kitos valstybės gali siekti ar netgi viršyti savo tarptautinės prekybos tikslus. Ir, priešingai, šalis, sukurianti palyginus nedidelį bendrą vidaus produktą, gali turėti aukštą rodiklio reikšmę, bet nepasižymėti aukšta tarptautine integracija. Štai kodėl, pasak šių autorių, toks vertinimas gali būti vadinamas vienareikšmiu prekybinių ryšių atvaizdavimu. Tačiau nesant patikimesnių skaičiavimo metodų, šis funkcinis modelis naudojamas kaip vienas priimtinausių modelių, vertinančių šalių tarptautinių prekybinių santykių atvirumą.

Ekonominių reiškinių tarpusavio ryšių nustatymas

Ekonominių reiškinių tarpusavio ryšių tyrimas yra vienas iš svarbiausių statistikos uždavinių. Analizuojant Lietuvos užsienio prekybą, tiriami Lietuvos eksporto, importo ryšiai su šalies BVP bei TUI. Ryšių tarp šių požymių egzistavimui nustatyti naudojama koreliacinė analizė. Tuo tarpu ryšių glaudumui įvertinti atliekama regresinė analizė. Dviejų požymių ryšys gali būti tiesioginis bei atvirkštinis. Jeigu, didėjant vieno požymio reikšmėms, kito požymio reikšmės didėja - ryšys yra tiesioginis. Ir atvirkščiai, ryšys yra atvirkštinis, jeigu vieno požymio reikšmėms didėjant, kito požymio reikšmės mažėja.

Analizuojamų požymių tarpusavio ryšių stiprumui nurodyti darbe skaičiuojami koreliacijos koeficientai. Tuo tarpu charakterizuoti požymių tamprumo laipsniui skaičiuojami determinacijos koeficientai.

Regresija vadiname kokio nors dydžio kitimą, kintant kitam dydžiui ir taikoma tarpusavio ryšiu nustatyti. Tiesinės regresijos lygtis bendriausiu atveju atrodo taip: $y_x = a_1 + a_0x$. Iš regresijos koeficiento (lygties parametro prie x) sužinoma keliais vienetais pasikeis rezultatinio požymio reikšmė, faktūriniam pakitus 1 vienetu.

Taikant aukščiau aprašytus matematinės statistikos metodus darbe bus tiriama užsienio prekybos rodiklių dinamika, perspektyva ir juos sąlygojantys veiksniai.

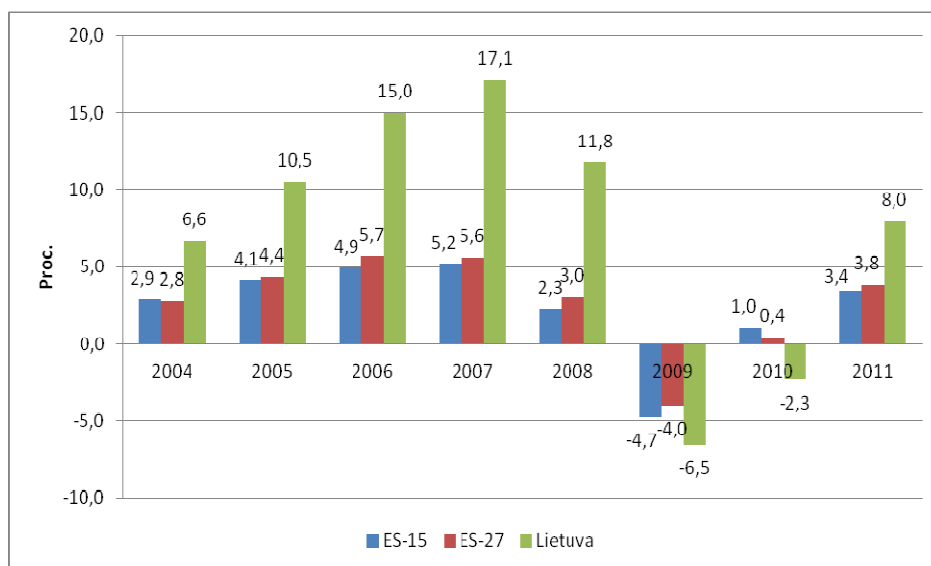
2. UŽSIENIO PREKYBOS LIETUVOJE POKYČIŲ EKONOMINĖ ANALIZĖ JAI ĮSTOJUS Į EUROPOS SĄJUNGĄ

Lietuvos integracija į ES erdvę atvėrė naujų tarptautinio konkurencingumo didinimo galimybių. Siekiant didinti Lietuvos bendrąjį vidaus produktą, svarbus uždavinys yra šalies užsienio prekybos plėtra. Todėl išryškėja poreikis įvertinti pagrindines užsienio prekybos problemas, numatyti jų sprendimo būdus prisitaikant integruotoje ES prekybos erdvėje.

Dabartinės Lietuvos užsienio prekybos pokyčių vertinimas, svarbiausių užsienio prekybos partnerių išskyrimas, eksporto-importo prekinės struktūros nagrinėjimas globalios aplinkos kontekste turėtų padėti išryškinti galimus strateginius užsienio prekybos plėtros sprendimus.

2.1 Lietuvos užsienio prekybos retrospektyvinė analizė

Rengiant Lietuvos ūkio plėtros iki 2015 metų strategiją buvo pabrėžiama, kad Lietuvai tam tikrą laikotarpį bus būdinga besivejančios plėtros ekonominė strategija. Kad ši strategija sėkmingai įgyvendinama, galima spręsti pagal 2.1 paveikslo duomenis, kurie demonstruoja kur kas spartesnius, palyginti su ES senbuvėmis (15 ES valstybių) ir jau išplėsta ES (27 ES valstybėmis) augimo tempus.

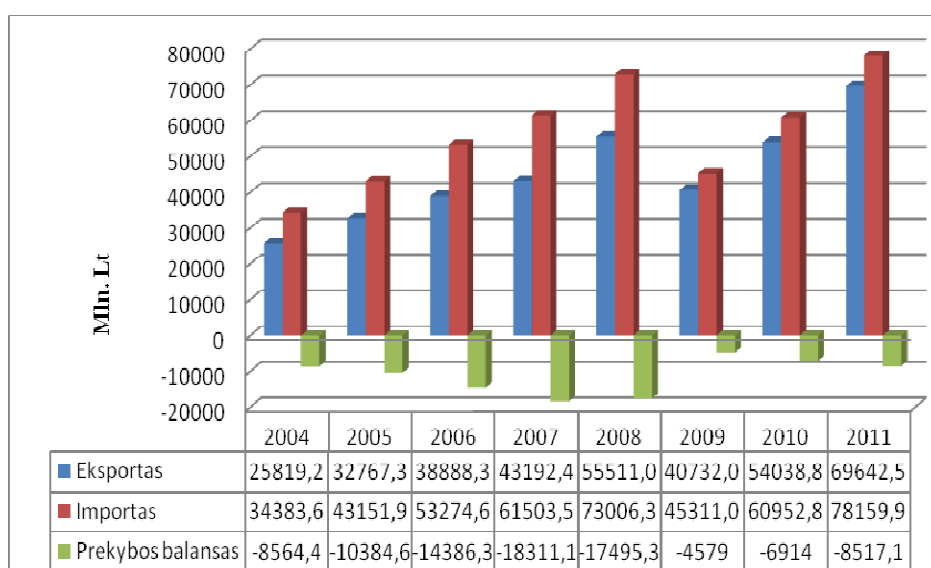
2.1 pav. Bendrojo vidaus produkto pokyčiai, proc.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis EUROSTAT duomenimis

Pasaulinėje praktikoje yra žinomi du besivejančios plėtros modeliai: importą keičianti plėtra ir į eksportą orientuota plėtra. Pagal importą keičiančios plėtros modelį vykdomas daugelio nacionalinės

ekonomikos šakų protekcionizmas, dažnai papildytas užsienio prekybos valstybės monopolium. Į eksportą orientuotas besivejančios plėtros modelis susiformavo dar praėjusiame amžiuje labiausia ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse. Šio modelio šalininkai įstengė jį realizuoti ir labiau atsilikusiose šalyse, tačiau daugelyje šalių į eksportą orientuotas modelis įtraukdavo ir importo pakeičiamumo elementus. Panaudojusios orientacijos į eksportą modelį kai kurios šalys pademonstravo jo pranašumus, kurie pasireiškia visų pirma dideliais ekonominio augimo tempais. Kad Lietuvos valstybės vykdoma ekonominė politika grindžiama efektyvesniu dabartiniame laikotarpyje į eksportą orientuotos besivejančios plėtros modeliu, rodo ir sparčiau nei ES auganti šalies ekonomika ir užsienio prekyba (Rimkus ir kt., 2006).

Žemiau pateiktame 2.2 paveiksle pateikti svarbiausių užsienio prekybą charakterizuojančių rodiklių – eksporto, importo ir užsienio prekybos balanso – kaitos duomenys nuo Lietuvos įstojimo į ES pradžios.

2.2 pav. Lietuvos užsienio prekybos rodiklių dinamika 2004-2011 m. (mln. Lt)

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Lietuvai integravusis į ES, jos užsienio prekyba pastebimai suaktyvėjo. Kaip matyti 1 priede pateiktoje lentelėje nuo 2004 m. vyko spartus eksporto ir importo augimas.

2004 metais, lyginant su 2003 m., eksporto apimtys išaugo 21,43 proc., importo – 16,8 proc. 2005 metais užsienio prekybos rodiklių augimo tempai sparčiai greitėjo, eksporto apimtys išaugo 26,9 proc., importo – 25,5 proc. Taigi pastebima spartesnio eksporto augimo, palyginti su importo augimu

tendencija. Eksportas 2003 metais sparčiau nei importas augo 4,1 procentinio punkto, 2004 metais – 4,6 procentinio punkto, 2005 metais – 1,4 procentinio punkto.

Tačiau 2006 metais ėmė ryškėti Lietuvos ūkio plėtros lėtėjimo požymių: aukšti pastarojo meto eksporto augimo tempai minėtą laikotarpį smuktelėjo. 2006 metais, palyginti su 2005 metais, eksportas ir importas atitinkamai sudarė 38888,3 mln. litų (padidėjo 18,7 proc.) ir 53274,6 mln. litų (padidėjo 23,5 proc.). Stiprėjanti vidaus paklausa skatino importą, todėl 2006 metais eksportas pagal plėtros spartą atsiliko nuo importo (4,8 proc. punkto). Pagrindinė to priežastis – šalies ekonomikos augimas daugiausia buvo skatinamas ne didėjančios eksporto apimtys, o vidinės paklausos, privataus vartojimo.

Kaip matyti iš 2.2 paveiksle pateiktų duomenų, Lietuvos užsienio prekybos balansas buvo neigiamas ir didėjo greitėjančiu tempu. Užsienio prekybos balansas labai padidėjo 2006-2007 m. dėl sparčios importo plėtros, kurią skatino vis didėjantis vidaus vartojimas, ir spartėjančios kai kurių pramonės šakų, ypač statybos, naudojančių importuojamus tarpinio vartojimo produktus, plėtros.

2007 metais eksportas augo, tačiau lėtėjančiu tempu – 11 proc., importas – 15,5 proc. Užsienio prekybos augimas ypač išsiskiria 2008 metais, kai eksportas, palyginti su ankstesniais metais, padidėjo 28,5 proc., o importas – 18,7 proc. Nuo narystės ES iki 2008 m. eksportas ir importas išaugo daugiau nei 2 kartus.

Po gana spartaus eksporto augimo 2007-2008 m., 2009 m. Lietuvos ekonomika patyrė nuosmukį. Buvo fiksuoti neigiami visų verslo veiklų rezultatai. Sparčiausiai krito statybos, transporto ir prekybos sektoriai. Dėl sumažėjusio vartojimo Lietuvoje ir pagrindinėse užsienio prekybos rinkose smuko pramonė. 2009 metais eksportuota prekių už 40732 mln. Lt., importuota – už 45311 mln. Lt., užsienio prekybos deficitas sudarė 4579 mln. Lt. ir buvo 73,8 proc. mažesnis nei 2008 metais.

Nors dėl ekonominės krizės labai sumažėjo prekybos apimtys, tačiau Lietuvai pavyko išlaikyti eksportą, jis krito 26,6 proc. Dėl sumažėjusio vidaus vartojimo kiek labiau krito importas – 38 proc., tačiau augant vartotojų pasitikėjimui, tikėtinas ir importo apimčių augimas.

Matyti, kad 2009 metais prekybos balansas praktiškai tapo lygus 0, ko Lietuva idealiu variantu turėtų siekti. Tačiau atsigaunant ekonomikai Lietuvos prekybos balansas vėl auga į neigiamą pusę – importuojama daugiau nei eksportuojama.

Auganti paklausa užsienio rinkose ir kai kuriuose vidaus ekonomikos sektoriuose lėmė eksporto bei importo suaktyvėjimą. 2010 m. prekių ir paslaugų buvo eksportuota 32,7 proc. daugiau negu 2009 m. Prekių ir paslaugų importas išaugo beveik tiek pat – 34,5 proc. Anot Vilijos Tauraitės (SEB banko vyriausioji analitikė), 2010 m. didesnę nei 30 proc. eksporto augimą sąlygojo keli veiksniai. Vienas iš

jų – žema 2009 m. bazė, o atsiribojant nuo statistinių veiksnių, augimą lėmė atsigavimas pagrindinėse eksporto rinkose ir didesnė paklausa ten. Taip pat įmonių konkurencingumo pagerėjimas, Lietuvos verslininkų gebėjimas neapleisti senų rinkų bei rasti naujus eksporto „taikinius“. Pasak ekonomikos ekspertų, Lietuvos eksporto situacijai palankiai atsiliepė ir ta aplinkybė, jog mūsų šalies pagrindinė eksporto partnerė Vakaruose yra Vokietija – šalis, kuri patyrė gana „minkštą“ nuosmukį (Balčiūnienė, 2011).

2011 metais eksporto ir importo augimo tempai nežymiai sulėtėjo, tačiau išliko pakankamai aukšti. Eksportas, lyginant su 2010 metais, išaugo 28,9 proc., importas – 28,2 proc. Taigi, užsienio prekybos rezultatai priartėjo prie aukščiausio lygio, buvusio 2008 metais ir jį pralenkė.

Iš viso 2004-2011 m. laikotarpiu tiek eksporto, tiek importo apimtys išaugo daugiau negu dvigubai. Tokią sparčią užsienio prekybos plėtrą lėmė Lietuvos įstojimas į ES ir narystė joje. Taigi, Lietuvos rinka tapo atvira ES valstybėms, ypač tai pastebima pirmaisiais narystės ES metais, kai importo ir eksporto apimtys augo pakankamai sparčiai.

Stebint užsienio prekybos balanso pokyčius, matyti, kad jis per visą nagrinėjamą laikotarpį buvo neigiamas, t. y. importas viršijo eksportą. Matyti, kad importo apimtys buvo kur kas didesnės nei eksporto, tačiau tam tikrais tarpsniais augimo tempai buvo lėtesni. Importo augimui įtakos turėjo spartus vidaus vartojimo kilimas pagerėjus skolinimosi sąlygoms. Taigi, nors kai kuriais metais importas augdavo ne taip ryškiai kaip eksportas, tačiau tai nepadėjo pasiekti aktyvaus prekybos balanso. Didžiausias neigiamo prekybos balanso sumažėjimas buvo 2010 m., kai smuktelėjo apie 51 %.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvai įstojus į ES ženkliai išaugo užsienio prekybos rodiklių apimtys. Ypač išsiskiria 2005 metai, kai eksportas, palyginti su ankstesniais metais, padidėjo 26,9 proc., o importas – 25,5 proc. Iš dalies tokią sparčią užsienio prekybos plėtrą lėmė Lietuvos įstojimas į ES ir narystė joje. Tam turėjo įtakos ir ES plėtra, kai ES iš penkiolikos šalių (ES 15) tapo dvidešimt penkių šalių grupe (ES 25). Tačiau integracija į ES nepadėjo sumažinti užsienio prekybos balanso deficito. Vadinas, Lietuvos rinka tapo labiau prieinama užsienio investuotojams, o pačios eksportas gerokai atsiliko.

2.2 Lietuvos užsienio prekybos partneriai

Kelerius metus trukę Lietuvos integracijos procesai ir su jais susiję pokyčiai nulėmė eksporto, importo struktūros kitimą tiek geografiniu, tiek prekiniu požiūriu. Lietuva pradėjo prekiauti su daugeliu pasaulio šalių, tačiau intensyviausi prekybiniai ryšiai visgi buvo palaikomi su gretimomis geografiniu atžvilgiu šalimis (Kazakevičius, 2010). Ypač tai pastebima analizuojant eksporto srautus iš šalies.

Iki stojimo į ES, 2003 m. svarbiausi Lietuvos eksporto partneriai buvo Šveicarija (12,1%), Vokietija (10,2%), Latvija (9,6%), Rusija (8,9%). Kaip matyti, Lietuva šiuo laikotarpiu negalėjo pasigirti puikiais eksporto į Vakarų Europos valstybes rezultatais. Didesnę įtaką šiose rinkose turėjo tik Vokietija. Pagrindinė ganėtinai mažos užsienio prekybos šiose šalyse priežastis yra ta, kad šios rinkos dar buvo mažai žinomos, be to Lietuvos eksportuotojai stokojo ryžto užkariauti atitinkamas rinkas (Rakauskienė, 2006). Tačiau Lietuva iki įstojimo į ES aktyviai prekiaavo su kaimyninėmis šalimis - Latvija, Estija ir Lenkija, kurios buvo vienos pagrindinių Lietuvos eksporto partnerių. 2003 metais eksportas į šias šalis sudarė 17,4 proc. viso eksporto.

Nepaisant gerų politinių santykių su Skandinavijos šalimis, prekyba buvo menka. Pavyzdžiui, 2003 metais eksportas į šias rinkas sudarė 13 proc. viso Lietuvos eksporto.

Išanalizavus 2004–2011 m. laikotarpio Statistikos departamento duomenis matyti, kad didžiausi eksporto partneriai buvo ir lieka Rusija, Vokietija, Latvija ir Lenkija. Svarbiausi importo partneriai: Rusija, Lenkija, Vokietija, Latvija.

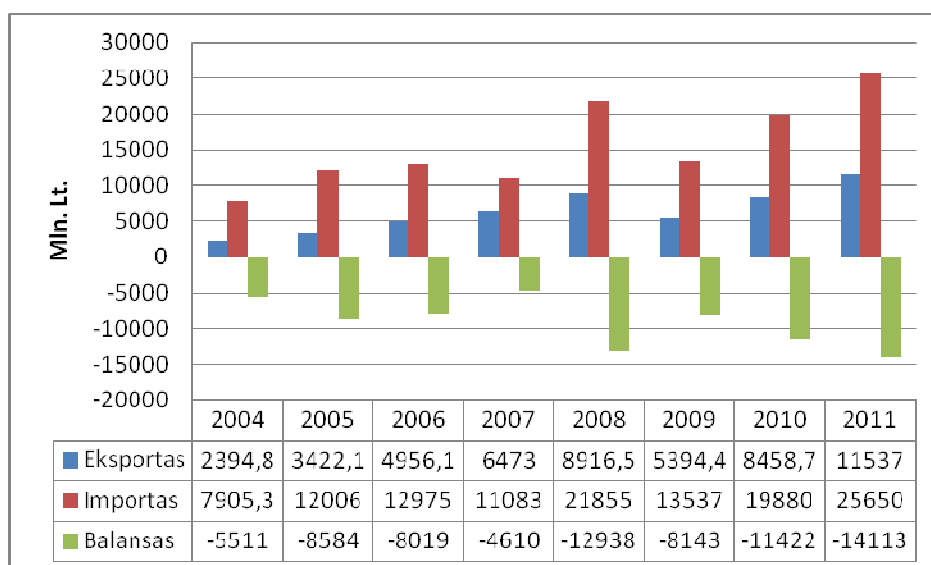
Tikslinga išskirti pagrindines šalis su kuriomis Lietuva vykdo aktyvią užsienio prekybos politiką ir kiekvieną jų aptarti atskirai.

Prekyba su Rusija

Rusija, turėdama didžiulius gamtos resursus, stiprų gamybinį potencialą, plačią rinką atlieka svarbų vaidmenį tarptautinėje arenoje ir ypač užsienio prekyboje. Lietuvos užsienio prekyboje ji taip pat užima labai svarbią vietą. Rusija šiuo metu yra pagrindinė Lietuvos užsienio prekybos partnerė.

Jau iki įstojimo į ES Lietuva vykdė aktyvią prekybą su Rusija. Iki 2003 m. Lietuva ir Rusija buvo sudariusios dvišales sutartis, tačiau Lietuvai įstojus į ES, Lietuva Rusijai, kaip ir kitos ES narės, prekybos apribojimus taiko pagal bendrąją preferencijų sistemą. Tai toks režimas, kurį Lietuva, kaip ir kitos ES šalys, taiko besivystančioms pereinamos ekonomikos ir mažai išsivysčiusioms šalims. Ši sistema taikoma daugiau kaip 140 šalių, jų tarpe yra analizuojama Lietuvos prekybos partnerė - Rusija, taip pat Ukraina, Baltarusija. ES preferencijų sistema besinaudojančios šalys tam tikras prekes gali eksportuoti į ES be muitų (mažiausiai išsivysčiusios šalys) arba sumažintais muitais.

Lietuvos užsienio prekybos su Rusija rodiklių duomenys ir jų kaita yra nurodyti 3 priede pateiktoje lentelėje bei 2.3 paveiksle.

2.3 pav. Lietuvos užsienio prekybos su Rusija rodiklių dinamika, mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

2.3 paveiksle matyti, kad analizuojamu laikotarpiu eksportas į Rusiją sparčiai augo. Įstojus į ES, per metus, Lietuvos eksportas į Rusiją išaugo nuo 1 894 mln. Lt iki 2395 mln. Lt, t. y. 26,5 proc. 2006 metais eksporto masto padidėjimo procentas buvo dar didesnis - 43 proc. Panašios augimo tendencijos išsilaikė ir vėlesniais metais. Iki 2008 metų, eksportas kasmet vidutiniškai didėjo 36,5 proc. per metus. 2008 metais, lyginant su 2004 metais, eksportas į Rusiją išaugo 3,7 karto ir sudarė 8917 mln. Lt, t.y. 16 proc. viso eksporto. Tokį augimą lėmė atsigavusi Rusijos ekonomika ir Lietuvos verslo gebėjimas prisitaikyti prie darbo naujoje ekonominėje situacijoje bei vyriausybės pastangos skatinti ir pėtoti eksportą.

2009 metais eksportas į Rusija smuko 39,5 proc., tačiau jau 2010 metais atsigavo ir išaugo 57 proc. Tai sparčiausias nustatytas eksporto augimo tempas analizuojamu laikotarpiu. 2011 metais dar išaugo 36,4 proc. ir viršijo prieš krizę buvusi eksporto lygį, t.y. eksportuota už 11537 mln. Lt.

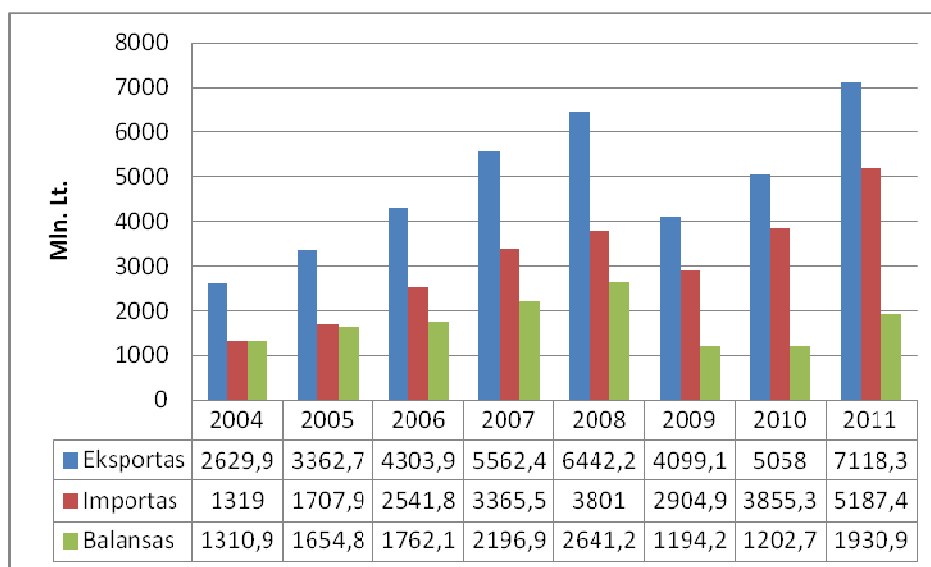
Panašios buvo ir importo iš Rusijos rodiklių kaitos tendencijos. 2004 metais, palyginti su 2003 metais, iš Rusijos buvo importuota 45,75 proc. daugiau. Ženklus importo padidėjimas buvo 2005 metais, kai, palyginti su 2004 metais, importo masto padidėjimo procentas buvo dar didesnis negu eksporto – 51,9 proc. Tokie dideli tiek eksporto, tiek importo didėjimo tempai padėjo Rusijai, jau ilgą laiką buvusiai pirmąja partnere importo srityje, 2005 metais tapti pirmąja partnere ir eksporto srityje. Taigi, visu analizuojamu laikotarpiu, 2004 – 2011 metais, Rusija yra pagrindinė Lietuvos partnerė tiek importo, tiek eksporto srityje.

Kalbant apie Rusijos reikšmingumą Lietuvos užsienio prekybai, galima teigti, kad 2011 metais Lietuvos užsienio prekybos su Rusijos dalis sudarė jau daugiau negu dešimtadalį viso eksporto (16,6 proc.), daugiau negu ketvirtadalį viso importo (32,8 proc.) ir ketvirtadalį visos apyvartos.

Prekybos su Rusija balansas visą laiką buvo neigiamas. Analizuojamu laikotarpiu jis tai didėjo, tai mažėjo, 2008 metais prekybos balansas staigiai išaugo – per metus padidėjo 180 proc., t. y. beveik 3 kartus. 2011 metais, lyginant su 2004 m., išreiškus vertine išraiška balanso deficitas padidėjo milžiniška suma – net 8602,2 mln. lt. ir pasiekė 14112,7 mln. lt.

Prekyba su Latvija

Gana sparčiais augimo tempais pasižymėjo eksporto augimas į kaimyninę šalį Latviją. Latvija yra antroji Lietuvos eksporto partnerė.

2.4 pav. Lietuvos užsienio prekybos su Latvija rodiklių dinamika, mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Išanalizavus 2.4 pav. pateiktus duomenis, galima teigti, jog eksportas į Latviją palaipsniui didėjo, kasmet vidutiniškai 26 proc. Importas tuo pačiu laikotarpiu vidutiniškai didėjo po 43,5 proc. kasmet. 2008 metais, lyginant su 2004 m., eksportas į Latviją išaugo 2,5 karto, o importas – 2,7 karto.

Remiantis Lietuvos Respublikos statistikos departamento duomenimis, matyti, jog 2008 m. Lietuva savo produkciją į Latviją eksportavo gana sėkmingai. Eksportas į šią šalį sudarė 11,6 proc. viso Lietuvos eksporto. Tačiau 2008 m. Latvijoje dar spartesniais tempais nei Lietuvoje kilo infliacija. Kaip rodo statistiniai duomenys, dėl infliacijos pasikeitę latvių vartojimo įpročiai ir sumažėjęs vartojimas

sumažino ir Lietuvos užsienio prekybą su šia šalimi - 2009 metais eksportas smuko 36,4 proc, importas - 23,6 proc.

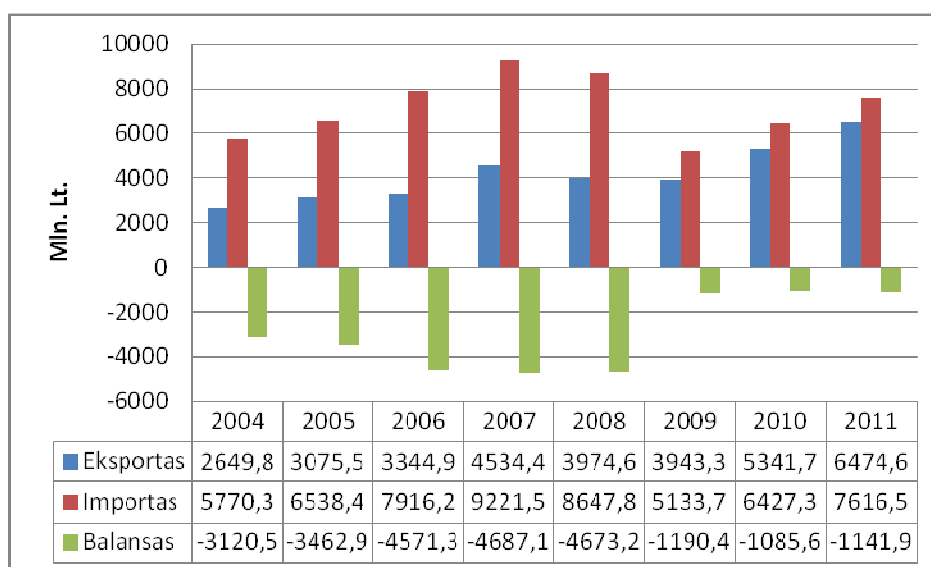
2010 m. situacija pagerėjo ir buvo stebimas užsienio prekybos rodiklių augimas, tačiau prekių eksportas į Latviją tepasiekė tik 78,5 proc. 2008 m. lygio, kai tuo tarpu prekių importas iš Latvijos pasiekė ir netgi neženkliai viršijo 2008 m. lygi.

2011 m. į Latviją eksportuota už 7118,3 mln. lt, t.y. 40,7 proc. daugiau nei 2010 m. Lyginant su visu Lietuvos eksportu, Latvija išliko antra pagal eksporto mastą Lietuvos partnerė. 2011 metais eksportas į Latviją sudarė 10,2 proc. viso Lietuvos eksporto.

Latvija – viena iš nedaugelio šalių, su kuria Lietuvos prekybos balansas yra teigiamas. Įstojus į ES prekybos balansas kasmet didėjo ir 2008 metais 2641,2 mln. Lt. Tačiau ekonominis nuosmukis taip pat sumažino teigiamą Lietuvos ir Latvijos prekybos balansą, 2009 m., lyginant su 2008 m., jis sumažėjo 54,8 proc. Apibendrinant galima teigti, kad visą 2004-2011 m. laikotarpį Latvija buvo viena svarbiausių Lietuvos užsienio prekybos partnerių. Ji patenka į pirmą trejetą Lietuvos eksporto rinkų ir į pirmą penketą didžiausių importo rinkų.

Prekyba su Vokietija

Vokietija yra svarbiausia Lietuvos prekybos partnerė Vakaruose. Užsienio prekybos rodiklių dinamika pavaizduota 2.5 paveiksle.

2.5 pav. Lietuvos užsienio prekybos su Vokietija rodiklių dinamika, mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Lietuvos eksportas į Vokietiją 2004 m. sudarė 2649,8 mln. Lt., lyginant su 2003 m. eksportas padidėjo 22 proc. Pagal eksporto apimtį Vokietijai teko 10,3 proc. viso Lietuvos eksporto ir 2004 m. tapo pirmuoju Lietuvos eksporto partneriu aplenkdamas Latviją ir Rusiją. Importas iš Vokietijos 2004 m. sudarė 5770,3 mln. Lt., lyginant su 2003 m. importas išaugo 21,9 proc.. Pagal importo apimtį Vokietija buvo 2 vietoje po Rusijos (16,8 proc. viso Lietuvos importo).

Kaip matyti 2.5 pav. Lietuvos užsienio prekybos apimtys su Vokietija kasmet augo iki 2007 m., eksportas augo vidutiniškai 20,6 proc., importas – 18,2 proc. Eksporto į Vokietiją dalis bendroje Lietuvos eksporto struktūroje 2007 metais sudarė 10,5 proc., importo dalis – 15 proc. viso importo. Užsienio prekybos balansas visą laikotarpį buvo neigiamas, todėl galime teigti, kad Lietuvos užsienio prekybos su Vokietija mastas taip pat didėjo dėl importo.

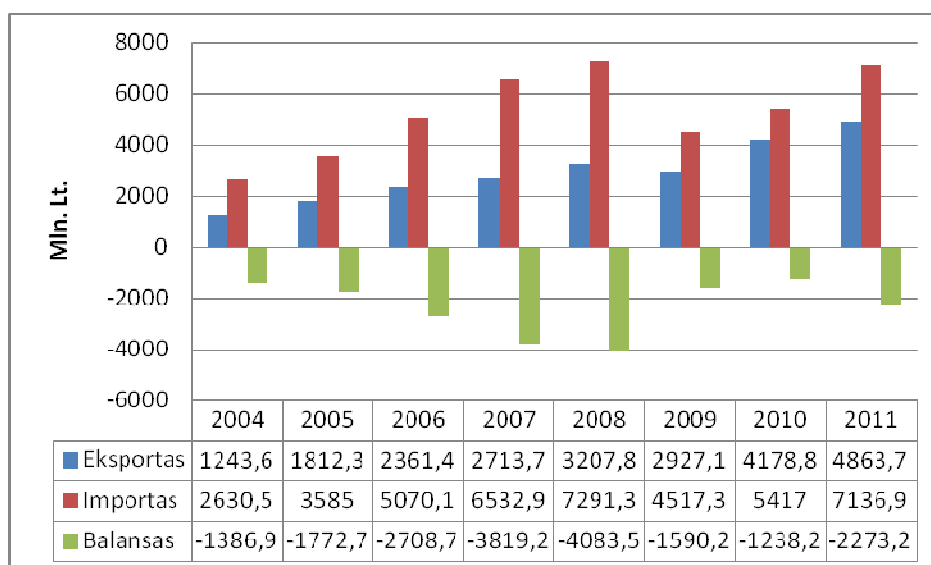
2009 metais eksporto apimtys į Vokietiją sumažėjo tik 0,79 proc. Tokį nežymų eksporto sumažėjimą įtakojo tai, kad Vokietija pasaulinės ekonominės krizės metu patyrė ne tokį stiprų nuosmukį kaip kitos šalys. Tuo tarpu importo apimtys smuko 40,6 proc. Ekonominis nuosmukis ženkliai sumažino neigiamą Lietuvos ir Vokietijos prekybos balansą, 2009 m. jis buvo sumažėjęs net 74,5 proc.

Nuo 2010 m. stebimas tiek eksporto, tiek importo apimčių augimas. Pastaruosius dvejus metus eksporto apimtys auga sparčiau nei importas, todėl prekybos balansas išlieka arti 0.

Prekyba su Lenkija

Lenkija nuo seno yra viena svarbiausių Lietuvos prekybinių partnerių. Šiuo metu ji užima ketvirtą vietą pagal eksportuojamų bei trečią vietą pagal importuojamų prekių kieki.

2000-2003 m. eksportas į Lenkiją buvo stabilus ir svyravo apie 830 mln. Lt. per metus, sudarydamas vidutiniškai apie 4,8 proc. viso Lietuvos eksporto. Pagal šį rodiklį Lenkija įėjo į svarbiausių užsienio prekybos partnerių penkioliktuką ir 2003 m. užėmė 11-ą poziciją. Spartus šuolis prekyboje pasiektas 2004 m., kai eksportas į Lenkiją išaugo 70,4 proc. ir sudarė 1243,6 mln.Lt. (4,8 proc. viso eksporto). Lenkija 2004 m. užėmė 9-tąją vietą eksporto partnerių sąrašė.

2.6 pav. Lietuvos užsienio prekybos su Lenkija rodiklių dinamika, mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Remiantis 2.6 pav., galima teigti, jog į Lenkiją eksportuojamos produkcijos apimtys kasmet augo, 2004 – 2008 m. eksportas į Lenkiją išaugo 1964,2 mln. Lt. arba 2,6 karto. Tokios eksporto apimtys į Lenkiją sudarė 5,8 proc. viso Lietuvos eksporto ir Lenkija pakilo į 4 – ają vietą Lietuvos eksporto partnerių sąrašė.

Pagal importo apimtis Lenkija buvo 3-je vietoje po Rusijos ir Vokietijos ir sudarė apie dešimtadalį viso Lietuvos importo. Lietuvai įstojus į ES importas iš Lenkijos augo ypač sparčiais tempais, prieaugio tempai 2004 metais, palyginti su 2003 metais, buvo 80,4 proc., 2005 metais, palyginti su 2004 metais, – 36,3 proc., 2006 metais – 41,4 proc. Iš viso 2004 – 2008 m. laikotarpiu importo apimtys išaugo 2,8 karto.

Didesnės importo nei eksporto apimtys į Lenkiją visą laikotarpį leido fiksuoti neigiamą prekybos balansą. 2004 – 2008 metais importas beveik dvigubai viršijo eksporto apimtis. 2009 metais importui sumažėjus ženkliai daugiau nei eksportui, neigiamas prekybos balansas beveik išsilygino ir siekė tik 1590,2 mln. Lt. 2010 m. eksporto apimtys augo dvigubai sparčiau nei importas. 2011 m. vėl pastebimas spartesnis importo nei eksporto augimas ir neigiamo prekybos balanso didėjimas.

Iš kitų Lietuvai svarbių užsienio prekybos partnerių galima išskirti Baltarusiją, Estiją, Prancūziją.

Nuo 2004 metų prekybos su Baltarusija rodiklių augimo tempai pradėjo staigiai didėti. 2004 metais, palyginti su 2003 metais, eksporto mastas padidėjo 37,7 proc. O 2005 metais, palyginti su 2004 metais, eksporto mastas padidėjo 29,1 proc., importas padidėjo 12,7 proc.

Baltarusija reitingų lentelėje pagal eksportą 2003 ir 2004 metais buvusi 13-toje vietoje 2011 metais pakilo į 7-tą vietą; pagal importą 2004 metais buvusi 14 vietoje 2011 metais pakilo į 10-tą vietą.

Aukštais augimo tempais, pradedant 2002 metais, pasižymi eksporto į , Estiją , Prancūziją kaita. 2011 metais lyginant su 2004 metais eksportas į Estiją išaugo 258 proc. arba 3,6 karto, o importas – 97,7 proc. Į Prancūziją eksportas 2011 metais lyginant su 2004, eksportas išaugo 76,5 proc., importas – 71,9 proc.

Remiantis Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenimis bei darbe atlikta analize, galime daryti išvadą, kad šalyje iki 2008 m. užsienio prekyba nuolat augo. Pastebėta, kad Lietuvos užsienio prekybos svarbiausiais partneriais jau ilgą laikotarpį išlieka tos pačios šalys. Pasitvirtina ir mokslinėje literatūroje išdėstoma nuostata, kad intensyviausiai prekiaujama su kaimyninėmis ar netoliese esančiomis šalimis. Svarbiausiomis prekybos partnerėmis analizuojamu laikotarpiu buvo Rusija, Latvija, Vokietija, Lenkija. Ekonomikos augimas skatino šalių vartojimą ir užsienio prekybos augimą, tačiau nuo 2009 m. dėl pasaulinės finansų krizės įtakos padidėjo nedarbo lygis, vartojimas sulėtėjo, todėl ir prekyba su šiomis šalimis smuko. Nuo 2010 m. stebimas ekonomikos atsigavimas o užsienio prekybos rodikliai priartėjo prie aukščiausio lygio, buvusio 2008 metais, ir net viršijo jį.

Analizuojant užsienio prekybos balansą pagal valstybes, matyti, kad su pagrindinėmis Lietuvos prekybos partnerėmis užsienio prekybos balansas deficitinis (išskyrus Latviją). Didžiausias jis buvo prekiaujant su Rusija – 2011 m. sudarė 14113 mln. Lt.

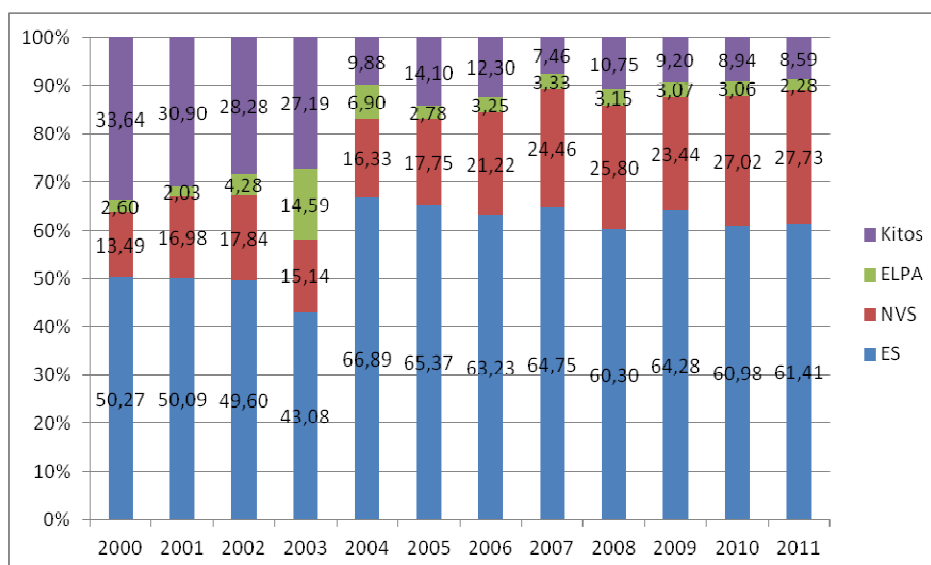
Išanalizavus kokios šalys yra pagrindinės Lietuvos eksporto ir importo partnerės toliau detaliau analizuojama Lietuvos užsienio prekyba pagal šalių grupes.

2.3 Prekybos partneriai pagal šalių grupes

Lietuva prekiauja su daugiau kaip 180 pasaulio valstybių. Tikslinga išskirti tokias pagrindines šalių grupes – prekybos partneres: ES šalys, Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS) šalys, Europos laisvosios prekybos asociacijos (ELPA) šalys bei likusios kitos šalys. Išskirtos trys šalių grupės apima apie 90 proc. Lietuvos užsienio prekybos.

Eksporto partneriai pagal šalių grupes

Eksporto pasiskirstymas struktūriškai pagal šalių grupes pavaizduotas 2.7 pav.

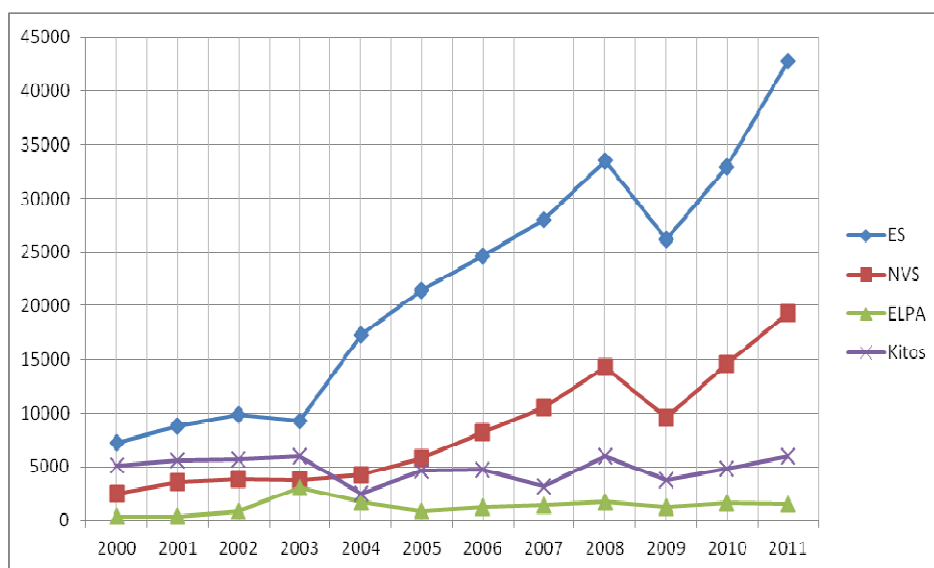
2.7 pav. Eksporto struktūra pagal šalių grupes, proc.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Analizuojant šalies užsienio prekybą regioniniu požiūriu, galima pastebėti, kad ES šalys buvo ir yra svarbiausias pagal prekybos mastą Lietuvos eksporto partnerės. Lietuvos užsienio prekybos apimtys iki stojimo į ES valstybių narių gretas palaipsniui didėjo, kiekvienais metais Lietuvai atsiverdavo vis daugiau eksporto rinkų. Likus metams iki narystės ES, beveik pusė visų eksportuojamų prekių buvo vežamos į ES valstybes. Tai tik patvirtina, kad Lietuva ES valstybių narių buvo pripažinta patikima partnere (Kazakevičius, 2010).

Kaip matyti 2.7 paveiksle, eksporto struktūra pagal šalių grupes prieš narystę ES (2000 - 2003 m.) ir po įstojimo į ją, kardinaliai nepasikeitė. Visu analizuojamu laikotarpiu daugiausiai buvo eksportuojama į ES šalis, antroje vietoje – į NVS šalis. Reikšmingiausi pokyčiai matyti 2004 metais, kai Lietuva įstojo į ES.

Lietuvos užsienio prekybos duomenų pagal kryptis kaita pateikta 2 priede bei 2.8 paveiksle.

2.8 pav. Eksporto dinamika pagal šalių grupes, mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Eksportas (išvežimas) į ES šalis

Kaip matoma 2.8 paveiksle, ryškiausias lūžio taškas Lietuvos prekybai yra 2004 m., kai Lietuva tapo ES nare. Būtent nuo 2004 m. jos eksportas į ES šalis pradėjo sparčiai augti. Iki 2003 m. Lietuvos eksportas į ES šalis kasmet paaugdavo vidutiniškai 822 mln. Lt. (apie 12 proc.), o jau po įstojimo iki 2008 m. atitinkamai didėjo - 4051 mln. Lt. (34,5 proc.). Tokį padidėjimą lėmė tai, kad Lietuvai tapus ES nare, Lietuva privalėjo taikyti bendrus muitus trečiosioms šalims, tačiau prekyba su ES šalimis tapo liberalesnė.

Vertinant prekybą su visomis ES valstybėmis narėmis, apie 20 procentinių punktų prekybos mastas padidėjo dėl šalių skaičiaus padidėjimo po 2004 m. gegužės 1 d. 2003 metais eksportas į senąsias ES valstybes sudarė 42 proc. viso šalies eksporto, į visas dabartines ES valstybes – 62,5 proc.

Eksporto augimo į ES kaita rodo, kad 2002–2003 metais eksporto į ES masto augimas kiek sulėtėjo. 2002 metais, palyginti su 2001 metais, eksporto mastas į ES išaugo 10,6 proc., o 2003 metais, palyginti su 2002 metais, – sumažėjo 3,4 proc. Šių tendencijų pasekmė – eksporto į ES dalis sumažėjo nuo 49,6 proc. 2002 metais iki 43,1 proc. 2003 metais bendro šalies eksporto masto. Prie šio struktūrinio pokyčio prisidėjo ir tai, kad eksportas į ELPA šalis 2003 metais, palyginti su 2002 metais, išaugo beveik 4 kartus.

2004–2005 metais eksportas į ES ryškiai išaugo. 2.8 paveiksle matyti, kad 2004 metais, palyginti su 2003 metais, eksportas į ES išaugo 88,6 proc. Nustatyta, kad 58,6 proc. šio padidėjimo lemia 10 naujų ES narių skaičiaus padidėjimas, o realus eksporto padidėjimas į ES šalis sudaro 30 proc.

2005 metais, palyginti su 2004 metais eksportas išaugo 24,0 proc. Šių pokyčių laikas sutampa su Lietuvos įstojimo į ES laiku ir akivaizdu, kad jie susiję su prekybos sąlygų su ES šalimis pasikeitimais.

Eksporto į ES dalis, skaičiuojant pagal šalies eksportą, 2004 metais, palyginti su 2003 metais, šoktelėjo nuo 62,5 proc. iki 66,9 proc., o 2005 metais truputį sumažėjo – iki 65,4 proc. Kaip jau buvo minėta, eksporto į ES augimo tempai pastaraisiais metais buvo aukšti, tačiau eksporto dalies mažėjimą lėmė dar didesnis eksporto į NVS šalis augimas.

2006–2008 metais eksportas į ES kasmet didėjo vidutiniškai 16 proc. kasmet. Pasaulinė ekonominė krizė ir vartojimo smukimas paveikė ir Lietuvos eksportuotojų veiklą. 2009 metais eksportas į ES sumažėjo 21,8 proc. ir sudarė 64,3 proc. viso šalies eksporto. Tačiau jau 2010 metais eksportas pasiekė prieškrizinį lygį, o 2011 metais dar paaugo 30 proc. ir sudaro 42766,3 mln. Lt.

Taigi, vertinant eksporto į ES padidėjimą nuo įstojimo į ES pradžios iki dabar, eksportas išaugo 2,5 karto.

Prekybos su atskiromis ES šalimis duomenys pateikiami 3 priede. Lentelėje pateikti duomenys pagal Lietuvos eksporto į atskirą šalį lygį palyginus su bendru Lietuvos eksportu į ES šalis ir eksporto į šias šalis kaita. Be aukščiau paminėtų ES šalių, galima išskirti aukštus eksporto augimo tempus į Prancūziją, Estiją, Lenkiją, Ispaniją, Čekiją, Portugaliją.

Eksportas į NVS šalis

Kita pagal reikšmingumą šalies užsienio prekybai šalių grupė – Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS) šalys. Iki pat Rusijos krizės (1998 m.) Lietuva daugiausiai prekiavo su NVS šalimis ir eksportas į jas sudarė apie 40 % visos šalies eksporto apimties.

Tačiau vis intensyviau augančius Lietuvos užsienio prekybos rodiklius sustabdė 1998 m. vykusi Rusijos krizė. Dėl devaluoto Rusijos Federacijos rublio, sutriko atsiskaitymai už Lietuvos įmonių Rusijai pateiktas prekes, kilo pinigų konvertavimo Rusijos bankuose problemų. Dėl šių priežasčių Lietuvos eksportas į Rusiją pradėjo mažėti. Krizė Rusijoje privertė šalies gamintojus ieškoti naujų rinkų, galimybių realizuoti savo prekes Vakarų šalyse. Juk produkcijos vežimas ten, kur rinkos buvo nemokios, gali būti ne tik nenaudingas, bet ir nuostolingas. Vykstant prekybinių ryšių perorientavimui iš Rytų į Vakarus eksportas į NVS nuo 46 % – 1997 m. krito iki 16 % 2004 m.

Įstojus į ES 2004 – 2008 metais eksportas į NVS šalis nuolat augo ir sudarė vidutiniškai 21 proc. bendro šalies eksporto. Kaip matyti iš 3 priede pateiktos lentelės duomenų, 2008 metais eksportas į NVS dalis išaugo daugiau nei 3 kartus, lyginant su 2004 metais. Tai leidžia daryti išvadą, kad užsienio prekybos plėtra su ES šalimis Lietuvai įstojus į ES nesumažino prekybos su NVS šalimis augimo. Tai susiję su sparčiu šalies ekonomikos augimu, žemės ūkio produkcijos eksporto į trečiąsias šalis subsidijavimu, naftos ir jos produktų kainų kilimu (Rimkus ir kt., 2006).

2009 metais eksportas į NVS šalis smuko 33,3 proc. Tai lėmė dėl ekonominio nuosmukio sumažėjęs vartojimas, kainų kritimas, bei Rusijos taikyti tam tikri apribojimai Lietuvos eksportuotojams.

Užsienio prekybos su NVS plėtra pasižymi paskutiniai dvejai metai. Eksporto apimtys iki krizės buvusių lygių viršijo ir toliau sparčiai augo šiais metais. 2010 m. – 2011 m. eksportas į NVS išaugo atitinkamai 52,9 proc. ir 32,6 proc. 2011 metais tai sudarė 27,7 proc. viso šalies eksporto. Tokį spartų augimą iš dalies sąlygojo stiprus automobilių reeksportas į NVS valstybes, kuriose nuo liepos mėnesio padidėjo importo mokesčiai. Lietuvoje pagamintų prekių eksportas per tą patį laikotarpį augo lėčiau.

Didžioji dalis prekių eksporto į NVS šalis 2004-2011 m. laikotarpiu teko Rusijai, Baltarusijai ir Ukrainai (vidutiniškai 90 proc. viso eksporto į NVS).

Iš NVS šalių didžiausia Lietuvos eksporto dalis tenka Rusijai. Nuo 2004 metų pastebima eksporto dalies į Rusiją didėjimo tendencija. 2008 metais eksportas į Rusiją išaugo 3,7 karto, lyginant su 2004 metais. 2009 metais eksportas į Rusiją sumažėjo 39,5 proc., tačiau jau kitais metais išaugo 56,8 proc. Vidaus paklausos atsigavimas Rusijoje ir naftos kainų augimas sąlygojo greitą beveik prieškrizinių apimčių atsistatymą.

Panašia tendencija kito ir eksportas į Baltarusiją ir Ukrainą. Po Lietuvos įstojimo į ES eksporto dalis nuolat didėjo (išskyrus 2009 m.): eksportas į Ukrainą 2011 metais, palyginti su 2004 m., išaugo 3,9 karto, o į Baltarusiją padidėjo 4,4 karto.

Anksčiau su NVS šalimis aktyvią užsienio prekybos politiką vykdžiusi Lietuva, įstojus į ES nustatė tokius pat muitus, kaip ir ES šalys. Tačiau, kaip matome, prekybinė situacija ne pablogėjo, bet atvirkščiai - ir toliau augo eksportas į NVS šalis. Šį augimą skatino eksporto subsidijos bei susidariusios palankios sąlygos reeksportui. Perparduodami ne tik naudoti automobiliai, bet ir dideli kiekiai mašinų ir įrangos, chemijos pramonės produkcijos, maisto produktų (Gudinienė, Kleinauskytė, 2010). Svarbu pabrėžti, kad Rytų kryptimi Lietuva daug reeksportuoja, todėl šio regiono santykinė svarba yra mažesnė. Apie lietuviškos kilmės eksportą plačiau kitame skyriuje.

Eksportas į ELPA šalis

Mažiausia reikšminga iš nagrinėjamų trijų šalių grupių Lietuvos užsienio prekybai yra ELPA. Eksportas į šią šalių grupę analizuojamu laikotarpiu vidutiniškai sudarė 3,5 proc. viso eksporto. Prekybos su ELPA mastas labai svyruoja.

Nuo 2002 metų eksportas, lyginant su 2001 metais padidėjo 2,4 karto. 2003 metais eksportas išaugo dar daugiau, net 274 % ir sudarė 14,1 proc. viso eksporto. Tam didžiausią įtaką turėjo padidėjęs naftos produktų eksporto nukreipimas į vieną iš ELPA šalių - Šveicariją. Šios valstybės bendrovė „Petrovai“ tapo AB „Mažeikių Nafta“ produktų pardavimo partnere.

Įstojus į ES eksportas į ELPA šalis lyginant su 2003 metais sumažėjo 43 proc., 2005 metais, lyginant su praeitais metais eksportas sumažėjo 49 %. 2006 -2007 metais eksportas vėl padidėjo.

Analizuojamu laikotarpiu eksportas į ELPA šalis tai didėjo, tai mažėjo. 2011 metais lyginant su 2004 m. eksportas į ELPA šalis sumažėjo 11,1 proc.

Pagrindinės Lietuvos eksporto partnerės iš ELPA šalių grupės - Norvegija ir Šveicarija.

Prekybos su atskiromis ELPA šalimis duomenys pateikiami 3 priede. Šalys lentelėje surašytos pagal Lietuvos eksporto į atskirą šalį mastą, palyginti su bendru Lietuvos eksportu į ELPA šalis 2005 metais. Tais metais Lietuva daugiausia eksportavo į Norvegiją – 57,5 proc. viso eksporto į ELPA. Sparčiai augo eksportas į Islandiją: 2004 metais, palyginti su 2003 metais, – 4,9 karto, 2005 metais, palyginti su 2004 metais, – 3,6 karto. Eksportas į Šveicariją ir Lichtenšteiną mažėjo.

ELPA teigiamai išsiskiria iš kitų šalių grupių tuo, kad prekybos balansas su ELPA nuo 2002 metų nuolat yra teigiamas.

Eksportas į kitas šalis

Kitų šalių, kaip Lietuvos užsienio prekybos partnerių reikšmė 2004 m., palyginti su 2003 m., sumažėjo 57 proc. (žr. 2.7 pav.). Tai iš dalies lėmė tai, jog dalis šalių, su kuriomis Lietuva aktyviai plėtojo prekybą tapo ES narėmis. Antra vertus, tam įtakos galėjo turėti ir prekybos sąlygų su trečiosiomis šalimis pasikeitimas.

Nuo 2004 metų kitoms šalims (visos šalys, išskyrus ES, ELPA ir NVS šalis) tenka vidutiniškai 10 proc. viso Lietuvos eksporto.

Pakankamai aktyviai prekiaujama su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis (JAV), Turkija, Kanada, į jas kur kas daugiau eksportuojama negu importuojama.

Iš trečiųjų šalių didžiausias eksporto partneris yra JAV. 2004 metais eksportas į JAV sudarė apie 48 % viso Lietuvos eksporto į kitas trečiąsias šalis. 2011 metais, lyginant su įstojimo į ES metais, eksportas į JAV išaugo 48,5 proc.

Kita šalis, kuri užima reikšmingą eksporto dalį į trečiąsias šalis – Turkija.

Svarbiausia Lietuvos prekybos partnerė Azijoje - Indija, nes Lietuvos eksportas į šią šalį yra didesnis už eksportą į Kiniją ar Japoniją.

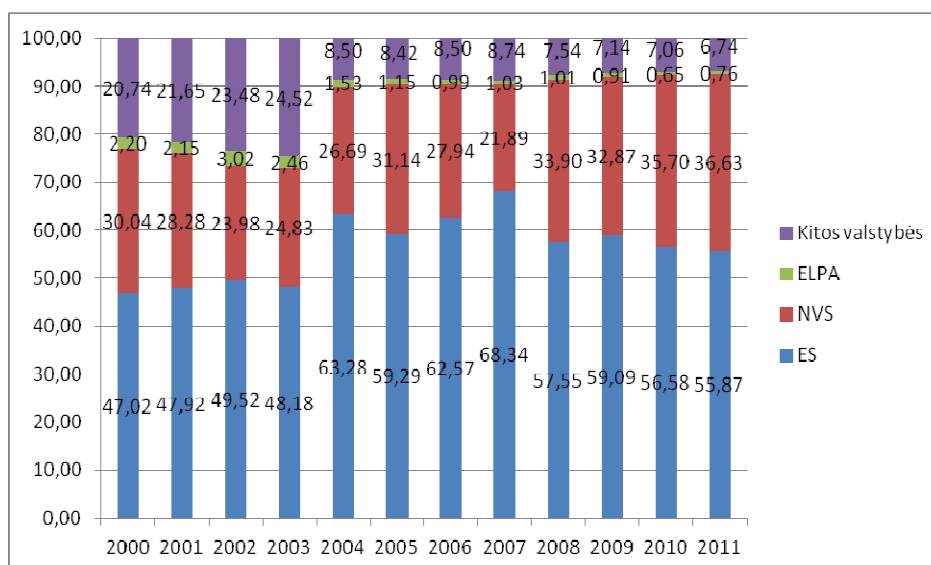
Lietuvos eksportas į Indiją 2011 metais siekė 409,5 mln. Lt. Analizuojamu laikotarpiu 2004 – 2011 m. eksportas į šią šalį išaugo daugiau nei 8 kartus.

Viena iš didžiausių pasaulio rinkų – Japonija Lietuvos eksportuotojams kol kas yra mažai žinoma, be to eksportuoti prekes į Japoniją trukdo ir labai aukšti produktų kokybės reikalavimai. Tačiau Lietuvai įstojus į ES pastebimas eksporto augimas į Japoniją. Iš kitų trečiųjų šalių taip pat reikėtų išskirti Kiniją, nors ši šalis dėl mažų gamybos kaštų Lietuvai yra svarbesnė kaip importo, o ne kaip eksporto partnerė.

Per pirmuosius metus po įstojimo į ES dinamiškai plėtojosi prekyba – ne tik su ES senbuvėmis, bet ir tarp naujųjų valstybių narių, o taip pat ir tarp jų ir kitų pasaulio valstybių. Lietuva aktyviai plėtojo prekybinius ryšius su trečiosiomis šalimis, kurios irgi tapo ES narėmis, todėl trečiųjų šalių, kaip Lietuvos partnerių reikšmė 2004 m. palyginti su 2003 m., sumažėjo. Taip pat įtakos turėjo ir prekybinių santykių sąlygų pasikeitimas. Dalyvaudama bendroje rinkoje, Lietuva yra priversta keisti santykius su tradiciniais prekybos partneriais iš Rytų. Prekybos politiką Rusijos ir kitų NVS šalių atžvilgiu lemia ES institucijų sprendimai. Sprendžiant pagal užsienio prekybos dinamiką, tiesioginių kliūčių eksportui neatsirado ir eksportas į NVS tendencingai augo.

Importo partneriai pagal šalių grupes

Analizuojant šalies užsienio prekybą regioniniu požiūriu, galima pastebėti, kad ES valstybių blokas tiek prieš narystę ES, tiek ir 2004 - 2011 m. buvo svarbiausias pagal prekybos apimtį Lietuvos importo partneris. NVS šalių blokas visą analizuojamą laikotarpį įsitvirtinęs antroje svarbiausių Lietuvos importo partnerių sąrašo vietoje. Šalies eksporto dalies į ES, NVS, ELPA ir kitas šalis kitimas 2000–2011 m. laikotarpiu yra pateiktas 2.9 paveiksle.

2.9 pav. Importo struktūra pagal šalių grupes, proc.

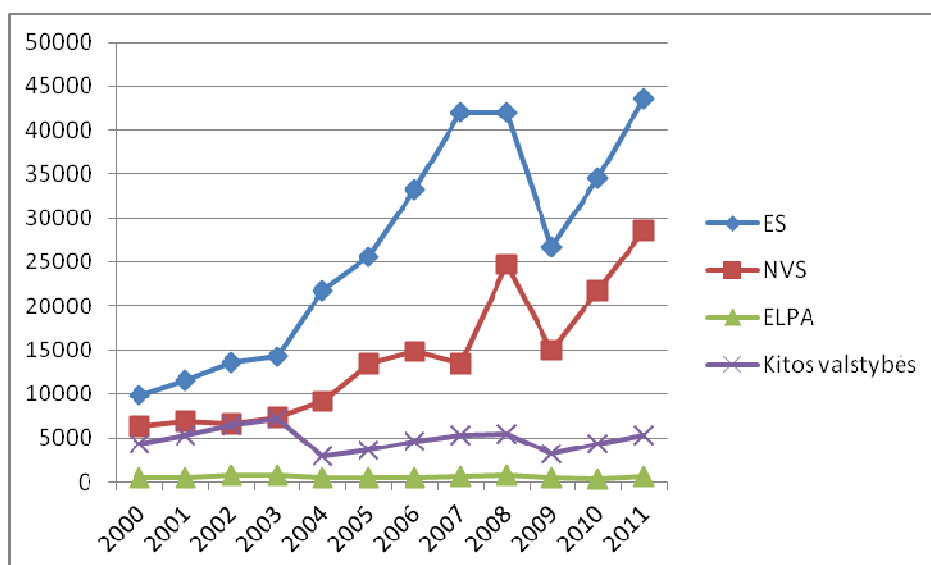
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iš 2.9 paveiksle pateiktų duomenų matyti, jog Lietuvos importo dalis į atskiras šalių grupes 2000–2011 metais nors ir kito, tačiau išliko palyginti stabili: iš ES šalių buvo importuojama apie pusę viso Lietuvos importo, iš NVS šalių apie 30 %, o iš ELPA šalių apie 1,5 %, iš kitų šalių apie 13 % viso Lietuvos importo.

Didžiausi pokyčiai įvyko 2003–2004 metais, kai ženkliai sumažėjo importas iš ELPA bei kitų šalių bei išaugo iš ES šalių tenkanti Lietuvos importo dalis. Reikia pastebėti, kad importo dalies iš kitų šalių sumažėjimą ir importo dalies iš ES padidėjimą lėmė 2004 m. naujų narių įstojimas į ES.

Importo dalis, tenkanti NVS šalių įstojus į ES išaugo ir 2011 m. sudarė 36,6 proc. viso Lietuvos importo, Tai yra 10 proc. didesnė dalis nei 2004 metais.

Taigi, pagrindinės Lietuvos importo kryptis pagal šalių grupes sutampa su esporto kryptimis. Importo dinamika pagal šalių grupes pavaizduota 2.10 pav.

2.10 pav. Importo dinamika pagal šalių grupes, mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Importas (įvežimas) iš ES šalių

Importo iš ES kaita vyko panašiai kaip ir eksporto į ES. Kasmet importas apimtys iš ES augo vidutiniškai 13 proc. 2003 metais, palyginti su 2002 metais, importo augimas buvo nežymus – 4,2 proc., o Lietuvai įstojus į ES, 2004 metais, palyginti su 2003 metais, importo apimtis išaugo 53,4 proc. Realios importo apimtys iš ES išaugo 32,5 proc., nes 20,9 proc. įtakoją ES šalių narių skaičiaus padidėjimas.

Tokį importo augimą į šalį lėmė tos pačios priežastys, kaip ir Lietuvos eksporto išaugimas: Lietuvai tapus ES nare, prekyba tarp šalių narių tapo laisva. O kadangi buvo panaikinti visi muitai tarp šalių narių, dėl to ir importuojamos prekės tapo pigesnės, išaugo jų paklausa, o kartu ir pasiūla. Padidėjusį importą galima paaiškinti dar ir tuo, kad dėl didėjančios komercinių bankų konkurencijos, gerėjo skolinimosi sąlygos, kurios skatino didesnę gyventojų vartojimą.

2004 – 2007 metais importo apimtys nuolat didėjo. Didžiausias šuolis užfiksuotas 2007 metais, kai lyginant su 2006 metais, importas iš ES išaugo 68,3 proc. Ekonominio nuosmukio metu importo apimtys sumažėjo 36,2 proc., tačiau jau 2011 m. viršijo prieškrizinį importo lygį ir sudarė 43668,4 mln. Lt. Lyginant su Lietuvos įstojimo į ES pradžia, importo apimtys išaugo 2 kartus.

Analizuojant importą į Lietuvą iš ES, matyti, kad 2004 metais didžiausią dalį sudarė importas iš Vokietijos – 26,5 proc., Lenkijos – 12,1 proc., Nyderlandų – 6,4 proc., Latvijos – 6,1 proc. Importo iš Vokietijos dalis nuolat mažėja ir 2011 m. sudarė 17,4 viso importo iš ES. Lietuvai įstojus į ES ypač

sparčiais tempais augo importo apimtys iš Lenkijos, Slovakijos, Latvijos, Prancūzijos. Importo dinamika pagal atskiras ES šalis pateikta 3 priede.

Importas iš NVS šalių

Prieš integraciją į ES, importas iš NVS buvo stabilus ir 2000 – 2003 metais vidutiniškai sudarė 6756,45 mln. Lt. Įstojus į ES pastebimas spartesnis importo augimas. Didžiausias augimas - 83,8 proc. nustatytas 2008 metais.

Analizuojant importą iš NVS, matyti, kad Rusija yra pirmoji pagal savo svorį partnerė, kuriai tenka didžiausia importo dalis iš NVS. 2010 metais importas iš Rusijos sudarė didžiausią dalį - 91,4 proc. viso importo iš NVS. Jame dominuoja nafta, dujos, kitos mineralinės medžiagos.

Importas iš Rusijos dalis analizuojamu laikotarpiu didėjo. Didžiausias importo masto augimas 2008 metais, palyginti su 2007 metais, išaugo 97 proc. Tokios tendencijos sietinos su naftos ir jos produktų kainų kilimu, kadangi naftos produktai užima pagrindinę dalį prekybos su NVS šalimis.

Kitos svarbios NVS šalys importo partnerės – Baltarusija, Ukraina. Importo iš Baltarusijos dalis analizuojamu laikotarpiu vidutiniškai sudarė 6 proc., iš Ukrainos – 4 proc.

Importas iš NVS šalių sudaro beveik trečdalį viso Lietuvos importo, maždaug 90 proc. šios dalies yra importas iš Rusijos. Įstojus į Europos Sąjungą, Lietuva perėmė bendrąją prekybos politiką ir bendrąjį išorės muitą, taip pat prisijungė prie galiojančių ES sutarčių su Rusija ir vienašališkų prekybos politikos instrumentų. Vertinant pagal dabartinę padėtį, prisijungimas prie ES sutarčių su Rusija laikomas veikiau politinio poveikio priemone, o prekybai didesnės įtakos nedaro. Kaip matyti, vienašališkų prekybos politikos instrumentų, pirmiausia antidempingo muitų taikymas, kuriuo Europos Sąjunga riboja pigių prekių importą, nesumažino importo iš NVS šalių.

Importas iš ELPA šalių

Importo mastas iš ELPA taip pat labai svyruoja. Po įstojimo į ES importas nuolat mažėjo, tik nuo 2006 m. pastebimas nežymus augimas. 2009 metais importo apimtys smuko 44 proc., tačiau jau 2011 m. nustatytas 49 proc. augimas. Kaip jau minėta, importas iš šių šalių sudaro sąlyginai nedidelę dalį Lietuvos importo, todėl prekybos su šiomis šalimis režimo pasikeitimas smarkiai neatsiliepia bendram importo pokyčiui.

Analizuojamą laikotarpį daugiausia importuota iš Norvegijos – vidutiniškai 276,5 mln. Lt. kasmet, tai sudaro apie 50 proc. viso importo iš ELPA šalių. Antroje vietoje pagal importo mastą – Šveicarija. Importas iš jos sudaro vidutiniškai 40 proc. viso importo iš ELPA šalių.

Norvegija ir Islandija yra pagrindinės žuvų žaliavos tiekėjos Lietuvos pramonei. Tapusi ES nare, Lietuva, kaip Europos Bendrijos valstybė narė, pradėjo taikyti importo muitus prekėms iš ELPA šalių.

Lyginant 2011 metus su įstojimo į ES pradžia, matyti, kad didelių pokyčių importe iš ELPA šalių neįvyko. Importas ir Islandijos ir Lichtenšteino beveik nekito. 2011 metais, lyginant su 2004 m., labiausiai išaugo importas iš Šveicarijos – 42 proc. Jos dalis importo struktūroje taip pat išaugo ir 2011 m. sudarė 42,6 proc. viso importo iš ELPA šalių, t.y. 8,6 proc. punkto daugiau nei 2004 m.

Importas iš kitų šalių

Iš trečiųjų šalių daugiausia importuojama iš Kinijos, JAV, Maroko, Turkijos.

Kinija ryškėja kaip nauja Lietuvos importo partnerė. 2011 metais, palyginti su 2004 metais, importo dalis iš Kinijos išaugo gana ženkliai – 90,5 proc. Tam įtakos turėjo didėjantis vartojimas bei išaugęs Kinijos prekių konkurencingumas ne tik Lietuvos atžvilgiu, bet ir viso pasaulio. Taip pat importo apimtys auga ir visoje ES, tai parodo Kinijos kaip eksportuotojos galią, gamybinius pajėgumus. 2011 metais importo dalis iš Kinijos sudarė beveik 30 proc. viso importo iš trečiųjų šalių.

Importas iš JAV analizuojamu laikotarpiu išaugo 1,7 karto ir sudarė 17,4 proc. viso importo iš kitų šalių.

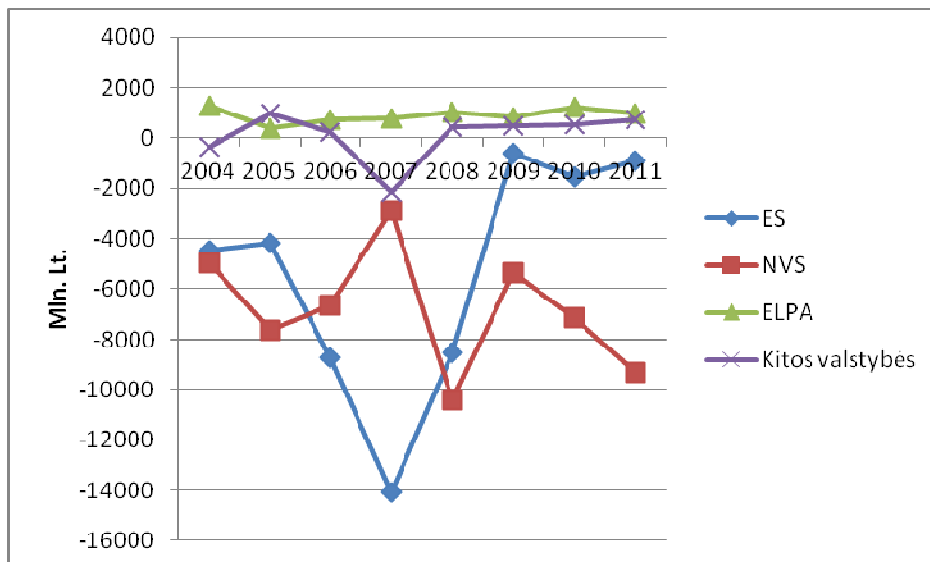
Smarkiai išaugo importas iš Ganos, Maroko. 2004 metais importas iš Ganos siekė tik 0,2 mln. Lt, 2011 m. išaugo iki 232,1 mln. Lt., t.y. 1160,5 karto. Iš Maroko importas išaugo daugiau nei 6 kartus.

Prekyba su ES ir NVS – pagrindinėmis Lietuvos užsienio prekybos partnerėmis – sudaro pagrindinę dalį visos šalies užsienio prekybos apyvartos. Eksporto augimo į ES kaita rodo, kad iki 2004 m. eksporto į ES masto augimas buvo kiek sulėtėjęs, o 2004 – 2005 m. žymiai išaugo. Šių pokyčių laikas sutampa su Lietuvos įstojimo į ES laiku, ir akivaizdu, kad jie susiję su prekybos su ES šalimis sąlygų pasikeitimu. Taip pat keitėsi ir prekybos su NVS šalimis režimas, tačiau, kaip matyti, iš statistinių rodiklių, tai didelės įtakos užsienio prekybos apimtims su NVS neturėjo.

Užsienio prekybos balansas pagal šalių grupes

Lietuvai tarptautinė prekyba turi didelę reikšmę ekonomikos augimui. Nors eksportas išlaiko

augimo tendencijas, tačiau yra nepakankamas, nes balansas su dauguma šalių grupių yra deficitinis. Lietuvos tarptautinės prekybos balansas pagal šalių grupes pavaizduotas 2.11 paveiksle.

2.11 pav. Prekybos balanso dinamika pagal šalių grupes, mln. Lt.
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Kaip rodo 2.11 paveikslo duomenys, Lietuvos su ES šalimis balansas visą nagrinėjamą 2004 - 2011 m. laikotarpį buvo neigiamas. Didžiausias balanso deficitas pasiektas 2007 metais (14061,2 mln.Lt.), lyginant su 2006 m. padidėjo 61 proc. Per 2004 - 2007 metus balanso deficitas padidėjo 9 mlrd. Lt. arba 3 kartus. Pagrindinė to priežastis – šalies ekonomikos augimas pradedant 2003 metų daugiausia buvo skatinamas ne didėjančios eksporto apimties, o vidinės paklausos / privataus vartojimo.

Vėliau balanso deficitas su ES šalimis mažėjo ir 2011 metais sudarė 902 mln. Lt., t.y. 80 proc. mažesnis balanso deficitas nei 2004 metais.

Užsienio prekybos balansas su NVS šalimis analizuojamu laikotarpiu taip pat visą laiką buvo deficitinis. Didžiausias deficitas 10427,5 mln. Lt nustatytas 2008 metais. Palyginti su 2004 m., prekybos su NVS šalimis deficitas 2011 metais padidėjo 88 proc. dėl sparčiau didėjusio importo.

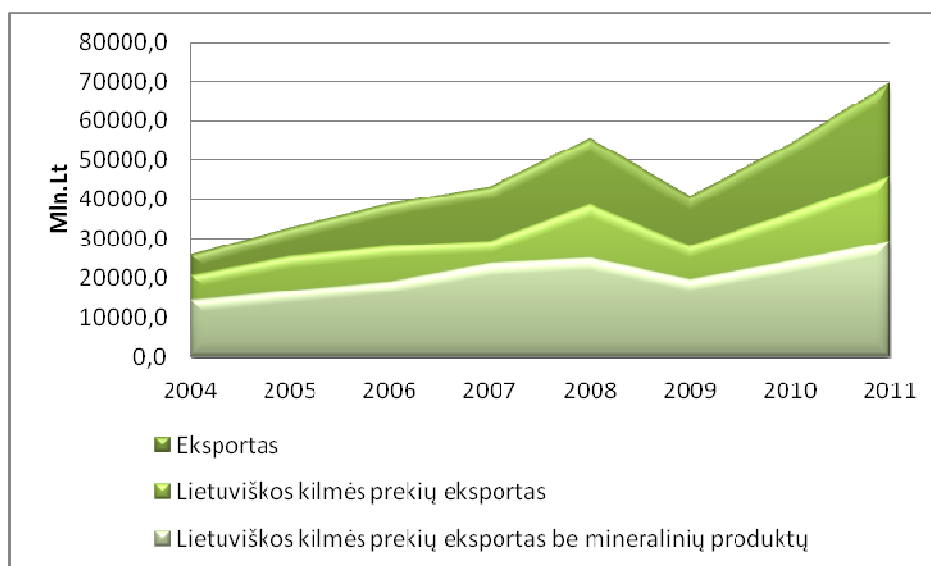
ELPA teigiamai išsiskiria iš kitų šalių grupių tuo, kad prekybos balansas su ELPA pradedant 2004 metais nuolat yra teigiamas.

Taigi, regioniniu požiūriu ES šalys buvo ir yra svarbiausios pagal prekybos mastą Lietuvos eksporto ir importo partnerės, o NVS šalys užima antrą vietą tarp Lietuvos užsienio prekybos kryptių. Pagal šalių grupes didžiausias prekybos deficitas susidarė prekiaujant su ES (14061 mln. Lt.) ir NVS šalimis (10427,5 mln. Lt.).

2.4 Lietuviškos kilmės eksportas

Kadangi Lietuvos eksporte nemažą dalį užima reeksportas (nors gerokai mažesnę nei Latvijoje ar Estijoje), didėjanti prekių eksporto apimtis dar nereiškia eksportuojančios pramonės plėtros. Todėl tikslinga atskirti reeksportą ir lietuviškos kilmės eksportą. Pastarojo didelę dalį sudaro mineraliniai produktai (dominuoja naftos produktai, šiai grupei priskiriama ir elektros energija). Priešingai nei daugumos kitų prekių, naftos produktų kaina labai „šokinėja“, o jų eksporto iš Lietuvos apimtis labai svyravo ir dėl nereguliaraus žaliavos tiekimo naftos perdirbimo gigantui AB „Mažeikių nafta“. Todėl, siejant eksporto rodiklius su visos šalies ūkio būkle, mineralinius produktus tikslinga atskirti (Rudzkis, Kvedaras, 2003).

Istojimas į ES Lietuvai suteikė naujas galimybes įsiskverbti į užsienio rinką bei eksportuoti lietuvišką produkciją į visą pasaulį. Lietuviškos kilmės prekių eksporto dinamika pateikta 2.12 pav.

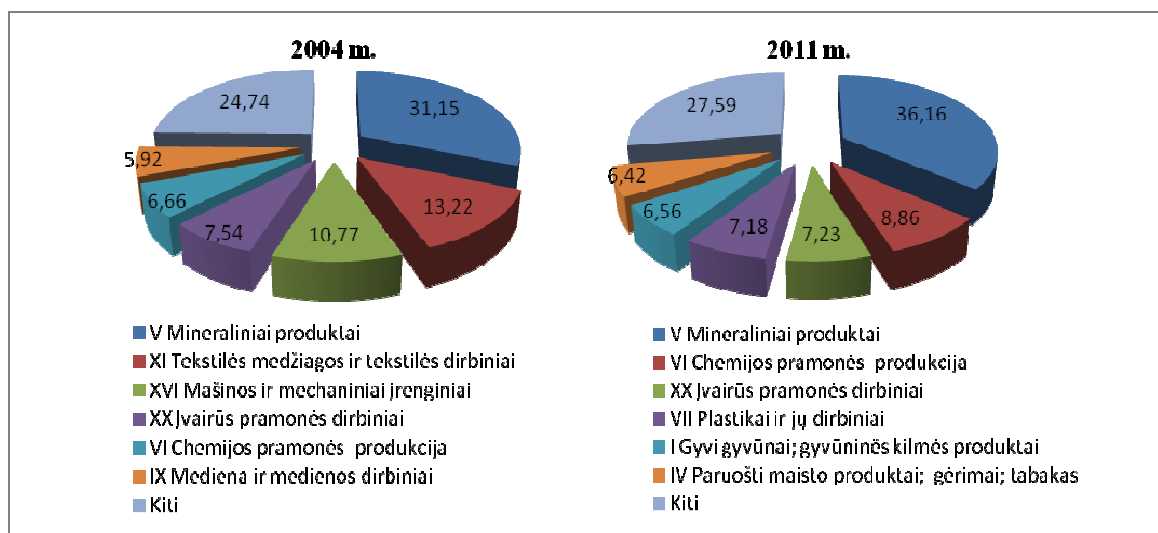
2.12 pav. Lietuviškos kilmės prekių eksporto dinamika, mln.Lt

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Remiantis pav. duomenimis, matyti, kad pirmaisiais metais itin didelę dalį, t.y. apie 80 proc. viso Lietuvos eksporto užėmė lietuviškos kilmės prekių eksportas, kuriame dominuoja mineralinių produktų eksportas. Taigi reeksportas sudarė 20 proc. viso eksporto. Vėliau šis santykis kito ir vis didesnę dalį sudarė reeksportas. Paveiksle matyti, kad lietuviškų prekių eksportas kasmet didėjo. Ypač spartus augimas matomas 2008 metais, kai lyginant su 2007 m., eksportuota 31,5 proc. daugiau. Tačiau šį augimą įtakojo išaugusios naftos produktų kainos. Vertinant lietuviškos kilmės prekių eksportą be

mineralinių produktų matyti, kad 2008 m. eksportas išaugo tik 5,8 proc. 2008 m. eksportuojama 38806,23 mln. Lt, t.y. net 87 proc. daugiau nei 2004 m. (vertinant be mineralinių produktų – 75,6 proc. daugiau). 2009 m. lietuvišku prekių eksportas smuko 27 proc, tačiau nuo kitų metų sparčiai didėjantis eksportas rodo, kad Lietuvos gamintojų konkurencingumas, didėjant žaliavų kainai, kol kas nesumažėjo. 2011 m. lietuviškos kilmės prekių eksportas sudarė 65,9 proc. viso eksporto, 34,1 proc. teko reeksportui. Tačiau reeksportas 2011 m. augo sparčiau – 36,6 proc., o lietuviškos kilmės prekių eksportas – 25,2 proc. Reeksporto augimas susijęs su atsigavusia Rytų rinka. 2011 metais eksportuota dvigubai daugiau lietuviškos kilmės prekių (be mineralinių produktų) nei 2004 m.

Analizuojant lietuviškos kilmės prekių eksportą, galime išskirti pagrindines eksportuojamas lietuviškų prekių grupes. Žemiau pateiktame paveiksle pavaizduota lietuviškos kilmės prekių eksporto struktūra 2004 m. ir 2011 m. Viso analizuojamo laikotarpio struktūrinė analizė pateikta 4 priede.

2.13 pav. Lietuviškos kilmės prekių eksporto struktūra, proc.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

2.13 paveiksle matyti, kad didžiausią lietuviškos kilmės eksporto dalį tiek 2004 m., tiek 2011 m. sudarė mineraliniai produktai. 2004 – 2011 metais šios prekių grupės eksportas sudarė vidutiniškai 32 proc. viso lietuviškos kilmės eksporto. Visos kitos prekių grupės per ataskaitinį laikotarpį iš esmės pasikeitė. Lietuvos narystės ES pradžioje pakankamai svarią dalį užėmė tekstilės eksportas (13,22 proc.), mašinų ir mechaninių įrenginių eksportas (10,77 proc.), tačiau 2011 m. šios prekių grupės nepatenka tarp daugiausiai eksportuojamų. Taip pat ženkliai sumažėjo medienos eksporto dalis. Iš

lietuviškos kilmės prekių 2011 m. daugiausia eksportuota chemijos pramonės produkcijos (8,86 proc.), įvairių pramonės dirbinių (7,23 proc.), plastiko (7,18 proc.).

Apibendrinant, galima teigti, kad Lietuvai įstojus į ES, lietuviškos kilmės prekių eksportas padidėjo ir tai rodo, jog lietuviškos kilmės produktai randa savo vietą pasaulinėje rinkoje.

Daugiausiai eksportuojamų lietuviškos kilmės prekių grupių platesnė analizė 2.5.1 skyriuje.

2.5 Lietuvos užsienio prekybos struktūros analizė

Pasaulyje vykstant ekonomikos globalizacijos procesams, daugumos Lietuvos pramonės įmonių veiklos plėtra ir netgi išlikimas labai priklauso nuo produkcijos pardavimo užsienio rinkose. Statistiniai duomenys apie Lietuvos užsienio prekybą pagal atskiras prekių grupes pažymi, kad šalyje yra šakų, kurios sėkmingai bent trumpalaikėje perspektyvoje konkuruoja užsienio rinkose. Taigi, Lietuvos specializacija išryškėja struktūrinėje prekybos analizėje.

Siekiant įvertinti konkrečių pramonės sektorių raidą, toliau apžvelgiami užsienio prekybos komponentai pagal prekių grupes, kurios apibrėžiamos remiantis statistikos departamento sudaromais klasifikatoriais. Užsienio prekybos statistikoje prekės klasifikuojamos ir koduojamos remiantis Kombinuotąja nomenklatūra (KN), Makroekonomikos kategorijų klasifikatorių (BEC), ir kt. Šiame skyriuje apžvelgsime prekių grupių eksporto ir importo dinamiką pagal šiuos 2 klasifikatorius.

2.5.1. Lietuvos užsienio prekybos struktūros analizė pagal KN skyrius

Kombinuotoje nomenklatūroje prekės klasifikuojamos pagal medžiagą, iš kurios pagaminta prekė, ir pagal prekės paskirtį ar atliekamą funkciją. Klasifikuojant prekes pagal KN klasifikaciją, išskiriami 22 prekių skyriai.

Lietuvos eksporto struktūros analizė pagal KN skyrius

2.1 lentelėje pateikiami didžiausią įtaką darantys bendrai Lietuvos eksporto apimčiai prekių skyriai.

Pagrindinės eksportuojamos prekių grupės pagal KN skirsnius

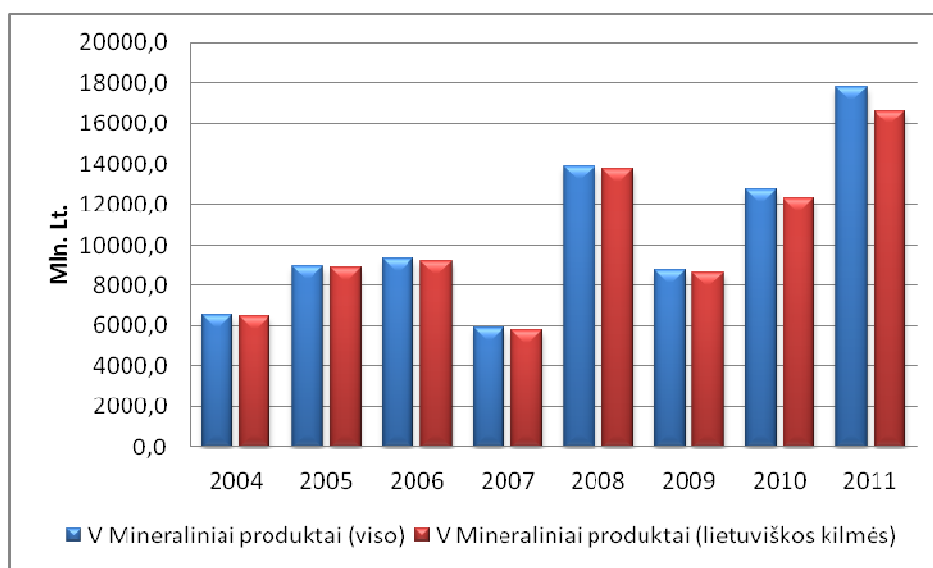
KN skyriai		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
II Augaliniai produktai	Mln. Lt.	639,6	978,88	1314,31	2195,47	3366,21	2644,79	3295,13	3995,47
	Proc.	2,5	3,0	3,4	5,1	6,1	6,5	6,1	5,7
IV Paruošti maisto produktai; nealkoholiniai ir alkoholiniai gėrimai bei actas; tabakas ir perdirbti tabako pakaitalai	Mln. Lt.	1147,6	1691,53	2234,37	2661,67	2905,78	2890,96	3588,37	4090,59
	Proc.	4,4	5,2	5,7	6,2	5,2	7,1	6,6	5,9
V Mineraliniai produktai	Mln. Lt.	6509,8	8939,82	9292,39	5901,77	13824,51	8746,12	12732,96	17803,82
	Proc.	25,2	27,3	23,9	13,7	24,9	21,5	23,6	25,6
VI Chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija	Mln. Lt.	1793,0	2389,70	2514,72	3477,39	5354,21	3694,73	4397,10	6383,57
	Proc.	6,9	7,3	6,5	8,1	9,6	9,1	8,1	9,2
VII Plastikai ir jų dirbiniai; kaučiukas ir jo dirbiniai	Mln. Lt.	779,5	1186,48	1999,57	3430,16	3304,03	2750,83	3677,41	4323,05
	Proc.	3,0	3,6	5,1	7,9	6,0	6,8	6,8	6,2
XI Tekstilės medžiagos ir tekstilės dirbiniai	Mln. Lt.	3021,7	3043,03	3228,26	3262,70	3058,90	2624,71	3225,28	3666,22
	Proc.	11,7	9,3	8,3	7,6	5,5	6,4	6,0	5,3
XVI Mašinos ir mechaniniai įrenginiai; elektros įrenginiai; jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo aparatai	Mln. Lt.	3286,7	4079,01	4885,83	5589,26	5914,54	4077,96	5643,30	7183,98
	Proc.	12,7	12,4	12,6	12,9	10,7	10,0	10,4	10,3
XVII Antžeminio, oro, vandens transporto priemonės ir pagalbiniai transporto įrenginiai	Mln. Lt.	2339,5	2707,42	3948,39	4557,38	4756,56	2956,12	4196,48	5330,59
	Proc.	9,1	8,3	10,2	10,6	8,6	7,3	7,8	7,7
XX Įvairūs pramonės dirbiniai	Mln. Lt.	1651,7	1950,47	2425,20	2954,85	2894,76	2602,25	3145,25	3924,71
	Proc.	6,4	6,0	6,2	6,8	5,2	6,4	5,8	5,6

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Apžvelgiant eksporto struktūrą pagal atskiras prekių grupes, matyti, kad visu analizuojamu laikotarpiu didžiausią Lietuvos eksporto dalį sudaro mineraliniai produktai – vidutiniškai 23,2 proc. viso eksporto. Kaip minėta ankstesniame skyriuje, tai pagrįdė lietuviškos kilmės mineralinių produktų eksportas.

Mineralinių produktų eksportas

Iš mineralinių produktų daugiausia eksportuojama naftos ir jos produktų. Mineralinių produktų eksportas yra nestabiliausia eksporto sudedamoji dalis, dėl pasaulinių naftos kainų svyravimų ir įvairių politinių ir kitų susitarimų jis didėja labai netolygiai. Pagrindinę mineralinių produktų eksporto dalį sudaro AB „Mažeikių nafta“ produkcija. Nuo šios įmonės veiklos efektyvumo ir priklauso naftos produktų eksporto galimybės. Žemiau pateiktame paveiksle matyti mineralinių produktų eksporto dinamika 2004 – 2011 metais. 5 priede išdėstytos prekių grupių kaitos tendencijos ir iki įstojimo į ES.

2.14 pav. Mineralinių produktų eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Iki Lietuvos įstojimo į ES mineralinių produktų eksportas didėjo palaipsniui. Nuo 2000 m. iki 2003 m. eksportas išaugo 1111,6 mln. Lt., t.y. 34,5 proc., o Lietuvai tapus ES nare, eksportas išaugo 1,5 karto (lyginant 2003 – 2004 m.). Tokį padidėjimą iš dalies lėmė žymus naftos kainų pasaulinėje rinkoje padidėjimas.

2005 m. rodiklius lyginant su ankstesniais metais mineralinių produktų eksportas didėjo lėtėjančių t.y. 37,3 %. 2006 m. lyginant su 2005 m. eksportas didėjo, tačiau lėtėjančių tempu tik 3,9 %. Lėtesnė eksporto plėtrą 2006 m. galima sieti su pasyvesne „Mažeikių naftos“ veikla. Mineralinių produktų eksporto plėtros sulėtėjimas sumažino visų prekių išvežimo augimo tempą. Skaudžiausią smūgį eksportui sudavė mineralinių produktų pardavimai lyginant 2007 m. su 2006 m. smukę net 36,5 %. ir sudarė tik 13,7 % viso prekių eksporto. 2008 m. mineralinių išteklių eksportas šoktelėjo 2,3 karto, t.y. 134 proc. ir sudarė 25 proc. viso Lietuvos eksporto. Didžiausią įtaką šiam augimui padarė sėkmingas „Mažeikių naftos“ produktų eksportas. Didžiausios šalies bendrovės degalų pardavimo sutartys bei augantis vartojimas pasaulio rinkose leido gerokai padidinti eksportą ir ženkliai pagerinti statistinius eksporto rodiklius. AB „Mažeikių nafta“ suteikta nominacija „Lietuvos metų eksportuotojas 2008“.

Dėl didelės naftos kainų kritimo įtakos 2009 metais mineralinių išteklių eksporto apimtys krito 36,7 proc. 2010 m. – 2011m. eksporto apimtys didėjo, tačiau lėtėjančių tempu ir 2011 m. sudarė ketvirtadalį viso eksporto struktūros.

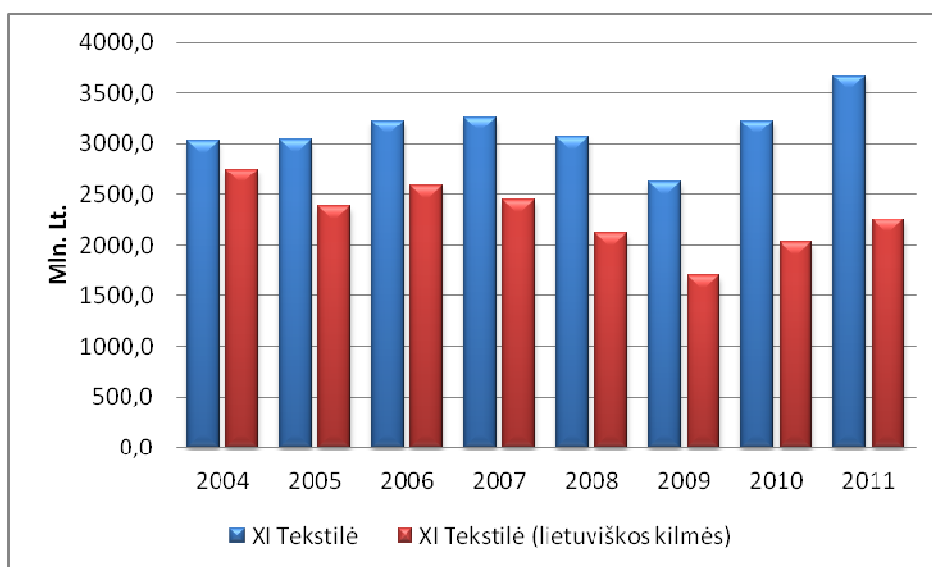
2011 m. taip pat išaugo ir reeksportas ir sudarė 7 proc. viso mineralinių produktų eksporto. Mineralinio produktų reeksporto augimą lėmė išaugęs dyzelino reeksportas. Toks augimas sietinas su

spraga Lenkijos įstatymuose, kuria naudodamiesi Lenkijos verslininkai sukūrė pusiau legalias schemas ir importuoja dyzeliną iš Lietuvos, Latvijos, Baltarusijos.

Apibendrinant, galima teigti, kad mineralinių produktų eksporto dinamiką labiausiai lemia naftos produktų pasaulinės kainos, kurioms savo ruožtu didelę įtaką daro įvairūs karteliniai susitarimai ir politiniai sprendimai.

Tekstilės eksportas

Iki įstojimo į ES 2000-2003 metais svarbią vietą Lietuvos eksporto struktūroje užėmė tekstilės gaminiai. 2003 m. jų dalis eksporte sudarė 13,6 proc. Lietuvai integruojantis į ES šios produkcijos eksportas smuko ir 2011 m. laikotarpiu sudarė 5,3 proc.

2.15 pav. Tekstilės ir jos dirbinių eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

2.15 pav. matyti, kad pirmaisiais metais tekstilės eksporto apimtys buvo gana pastovios ir sudarė vidutiniškai 3139 mln. Lt. Nuo 2008 m. matomas eksporto apimčių mažėjimas. Didžiausias tekstilės ekporto apimčių mažėjimas 14,3 proc. pastebimas 2009 metais. Tam įtakos turėjo nuo 2005 m. sausio 1 d. liberalizuota pasaulinė prekyba tekstile ir Kinijos produkcijos įsiveržimas į ES rinką. Tačiau šis poveikis laikinas ir tai ryškėja pasikeitus importo iš Kinijos į ES sąlygoms. Tekstilės pramonė reikšminga visos ES atžvilgiu, todėl buvo imtasi papildomų rinkos apsaugos priemonių. Taip pat buvo svarbu iš esmės pertvarkyti Lietuvos tekstilės pramonės įmonių veiklos (eksporto) strategiją orientuojančiai į aukštesnės kokybės ir sudėtingesnių produktų gamybą, siekiant sudaryti konkurencinį

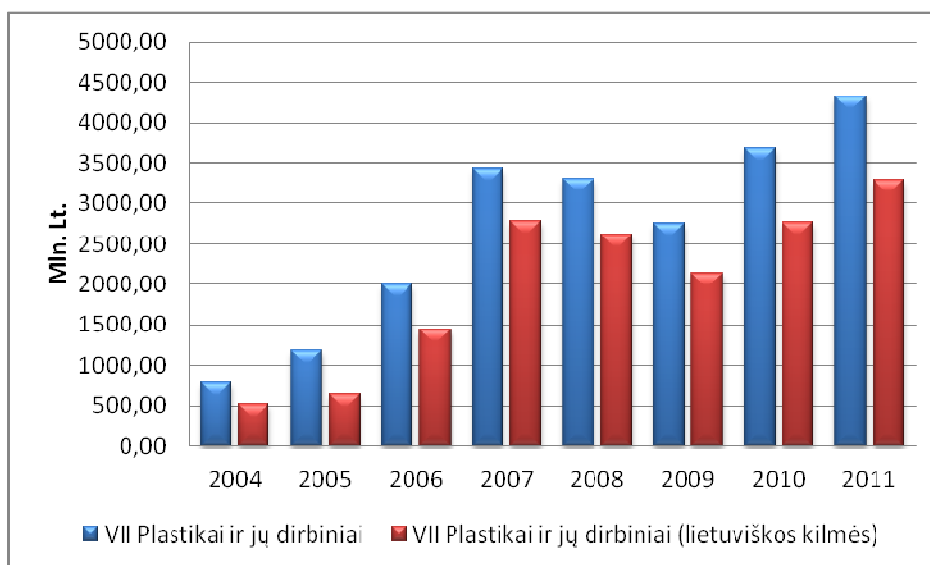
pranašumą prieš pigesnę produkciją iš Rytų. Jau 2010 metais patebimas 22,9 proc. tekstilės eksporto augimas.

Taip pat svarbu akreipti dėmesį, kad pirmaisiais metais daugiausiai eksportuojama lietuviškos kilmės tekstilės dirbinių. 2004 metais lietuviškos prekės sudarė 90 proc. viso tekstilės eksporto. Vėlesniais metais ši dalis palaipsniui mažėjo ir 2011 m. lietuviškos tekstilės eksportas sudarė 61 proc., likusią dalį - 39 proc. sudaro reeksportas.

Apibendrinant galime teigti, kad ilgą laiką išgyvenusi nuosmukį Lietuvos tekstilės pramonė atsigauna. Tekstilės pramonės įmonės, ypač tos, kurios sugebėjo sėkmingai persitvarkyti ir prisitaikyti prie rinkos keliamų reikalavimų bei šiandieną gaminančios aukštos kokybės produkciją, vis dažniau susilaukia naujų užsakymų, kurie iki šiol atitekdavo tiekėjams iš Vakarų Europos bei Azijos. Šių pokyčius nulėmė besikeičiantys vartojimo įpročiai, kai vis dažniau pirmenybė teikiama Europoje pagamintai prekei, antra, apie 90 proc. pasaulio prekybos buvo finansuojama, pasitelkiant įvairius finansinius instrumentus, todėl, dėl pasaulinės krizės kritus tarptautinės prekybos finansavimo srautams, Azijos gamintojai, reikalavę iki 30 proc. avansinio apmokėjimo, tapo mažiau konkurencingi.

Plastiko ir jo dirbinių eksportas

Analizuojamu laikotarpiu smarkiai išaugo plastiko ir jo dirbinių eksporto dalis bendroje eksporto struktūroje: nuo 3 proc. 2004 metais iki 6,2 proc. 2011 metais. Lietuviškos kilmės plastiko produkcijos eksportas sudaro vidutiniškai 73 proc.

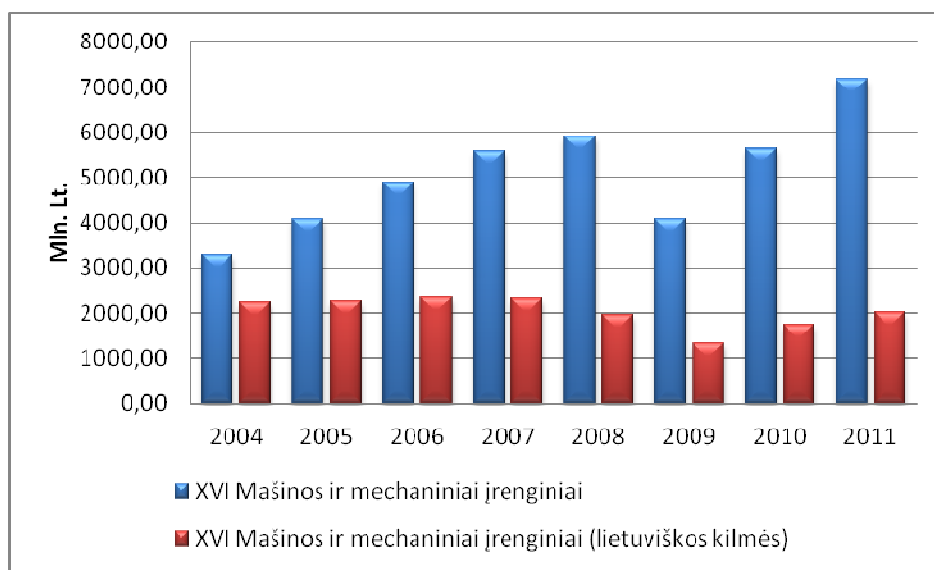
2.16 pav. Plastikų ir jų dirbinių eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Didžiausiais eksporto augimo tempai nustatyti 2006 - 2007 metais. 2006 metais, lyginant su 2005 m., plastiko dirbinių eksportas išaugo 68,5 proc., lietuviškos kilmės produkcijos eksporto apimtys šoktelėjo daugiau nei dvigubai. 2007 metais plastikų eksportas augo dar sparčiau – eksportuota 70 proc. daugiau nei 2006 metais (lietuviškos kilmės eksportas augo 93 proc.). Kasmėt didėjantį plastiko ir jo dirbinių eksportą, lėmė didžiųjų šalies plastiko dirbinių gamintojų („Neogroup“, „Putokšnis“, „Lisiplast“ ir kt.) sėkmingas skverbimasis į užsienio rinkas. Pastaraisiais metais buvo ženklios ir investicijos į jų gamybą, kurių dėka įsisavinti nauji produktai bei išplėsta gamyba. Ekonominė krizė lėmė, kad po tokio spartaus eksporto augimo 2009 metais plastiko dirbinių eksportas smuko 16,9 proc. Tačiau šis sektorius greičiausiai ir atsigavo po ekonominės krizės. 2010 m. plastiko ir guminių dirbinių eksporto apimtys išaugo 33,7 proc., 2011 m. – 17,5 proc.

Pagrindinė eksportuojamų plastikų rinka – Vokietija: 2011 m. eksportuota – 21,8 proc. šios prekių grupės.

Mašinų ir mechaninių įrenginių eksportas

Mašinų ir mechaninių įrenginių pramonės eksporto lyginamasis svoris viso eksporto struktūroje analizuojamu laikotarpiu laikėsi stabiliai. Pirmaisiais narystės ES metais šio sektoriaus eksportas sudarė vidutiniškai 12,5 proc., 2008-2011 metais eksporto dalis sumažėjo ir vidutiniškai sudarė 10,5 proc. viso eksporto. Lietuviškos kilmės mašinų ir mechaninių įrenginių eksportas pirmaisiais metais sudarė gana ženklią dalį – 68 proc. viso šios prekių grupės eksporto. Tačiau kiekvienais metais ši dalis mažėjo ir 2011 m. sudarė tik 28 proc.

2.17 pav. Mašinų ir mechaninių įrenginių eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.

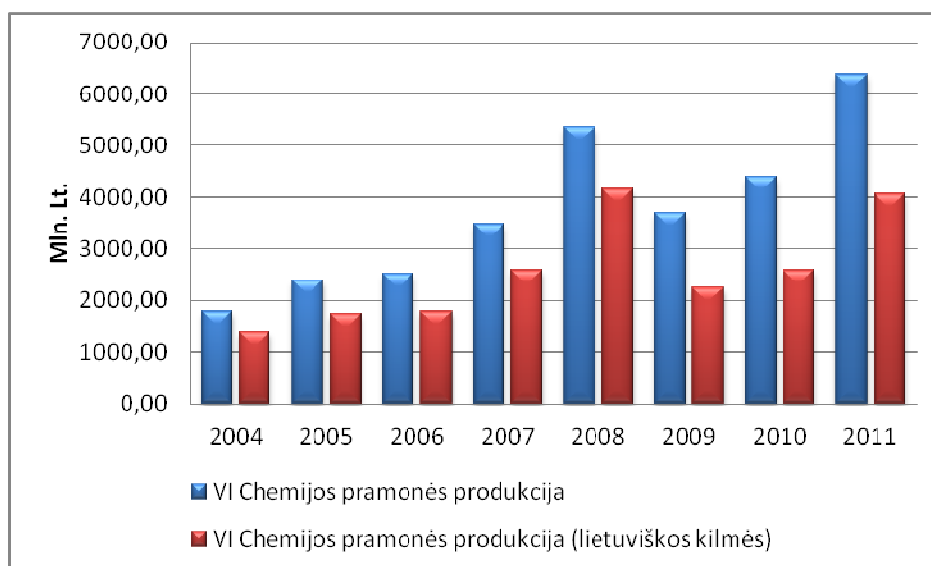
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Lyginant 2004 m. su 2003 m. pastebime eksporto didėjimą 33,8 %. 2005- 2008 eksportas didėjo, tačiau lėtėjančiu tempu. Lietuviškos kilmės prekių eksportas praktiškai nekito. Apie 2/3 šioje prekių grupėje sudaro elektros mašinos ir įrenginiai, garso įrašymo ir atkūrimo, televizijos vaizdo bei atkūrimo aparatai ir visų jų dalys, t. y. daugiausia elektronikos pramonės produkcija. Lietuviškai produkcijai, Lietuvai įstojus į ES, tapo sudėtingiau konkuruoti su Pietryčių Azijos šalių gamintojais. Tai rodo paaštrėjusios AB „Ekranas“ (šiuo metu įmonė likviduota) ir kitų įmonių produkcijos pardavimo problemos. 2009 metais pastebimas staigus eksporto sumažėjimas - 31 proc. Tai lėmė vykęs stiprus ekonomikos nuosmukis ir išaugusios žaliavų ir produkcijos kainos. 2010 m. dėl reeksporto plėtros mašinų ir įrenginių eksportas atsigavo ir išaugo 38,4 proc., 2011 m. – 27,3 proc.

Chemijos pramonės produkcijos eksportas

Chemijos pramonė - viena svarbiausių Lietuvos pramonės šakų, pradėjusi formuotis dar po Antrojo pasaulinio karo. Dabar pagrindinės šios pramonės sritis - trąšų gamyba.

Po įstojimo į ES beveik pusantro karto išaugo chemijos pramonės produkcijos eksporto dalis – nuo 6,9 proc. (2003 m.) iki 9,2 proc. (2011 m.) bendro prekių eksporto. Lietuviškos kilmės chemijos pramonės produkcijos dalis svyravo ir sudarė vidutiniškai 70 proc. viso chemijos produktų eksporto.

2.18 pav. Chemijos pramonės produkcijos eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Pirmaisiais narystės ES metais eksportas augo lėtėjančiu tempu. 2006 m. lyginant su 2005 m. chemijos pramonės produkcijos eksportas padidėjo tik 5,2 %. 2007 m. lyginant su 2006 m. eksportas

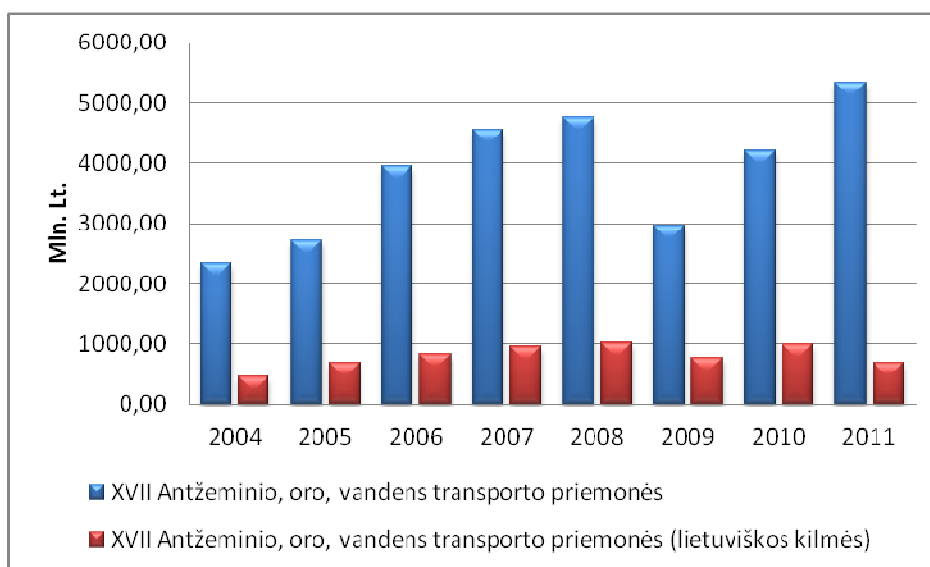
šoktelėjo iki 38,4 %. Sekančiais metais šio sektoriaus eksportas išaugo 54 proc. ir sudarė 9,6 proc. viso eksporto. Labiausiai šį augimą įtakojo didelė trašų eksporto plėtra. Padidėję gamybiniai pajėgumai, pasaulinės maisto produktų ir biokuro gamybos skatinama auganti trašų paklausa bei kylančios jų kainos sudarė palankias sąlygas Lietuvos trašų gamintojams didinti produkcijos eksportą.

Analitikai pastebi, kad chemijos pramonė pasižymėjo didesnėmis nei kitos pramonės šakos tiesioginėmis užsienio investicijomis. Tai ir leido jai augti sparčiau. Be to, darbo našumas ir naujų technologijų diegimas chemijos pramonėje yra pasiekęs kur kas aukštesnį lygį nei šalies vidurkis

Kaip ir visus sektorius, 2009 metais chemijos pramonę palietė ekonomikos nuosmukis. Dėl išaugusių žaliavų ir produkcijos kainų eksporto apimtys krito 31 proc. 2010 m. – 2011 m. pastebimas atsigavimas ir 2011 metais buvo viršytos prieš krizę pasiektos aukščiausios eksporto apimtys.

Transporto priemonių eksportas

Panašia tendencija vystėsi ir transporto priemonių eksportas. Prie eksportuojamų transporto priemonių priskiriami automobiliai, orlaiviai, laivai, valtys bei kitos transporto priemonės ir jų dalys. Šio sektoriaus eksportas sudarė vidutiniškai 8,7 proc. viso Lietuvos eksporto. Didžiąją dalį transporto priemonių eksporto (apie 80 proc.) sudaro reeksportas. Daugiausiai reeksportuojama antžeminio transporto priemonių į Rytų šalis. Lietuviškos kilmės transporto priemonių eksporto dalis didžiausia buvo 2009 m. ir sudarė 26 proc. viso transporto priemonių eksporto. 2011 m. ši dalis sudarė dvigubai mažesnę dalį (13 proc.).

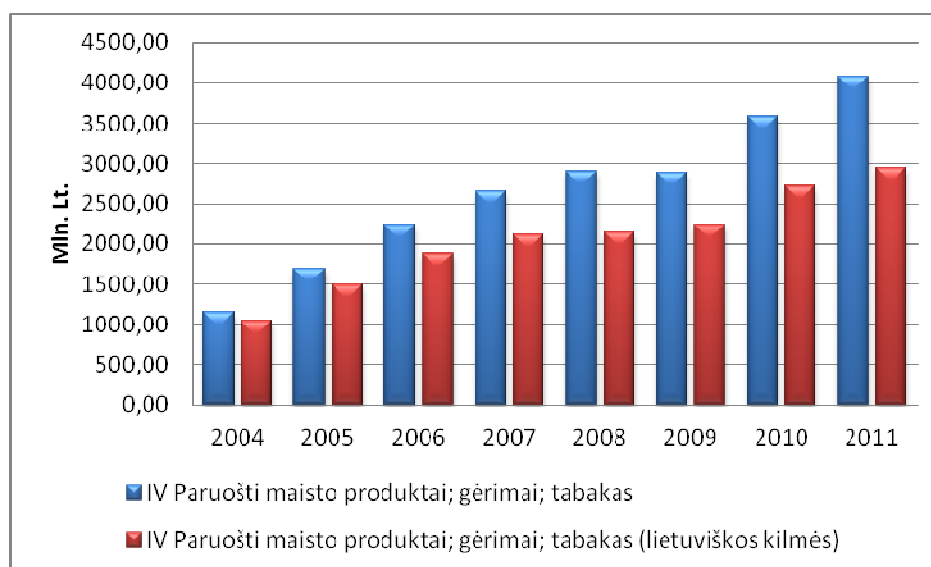
2.19 pav. Transporto priemonių eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis LRSD duomenimis

Iki 2009 metų transporto priemonių eksportas didėjo lėtėjančiu tempu. Didžiausias eksporto šuolis 45,8 proc. užfiksuotas 2006 metais. Šį padidėjimą lėmė 60,5 proc. išaugęs antžeminių transporto priemonių eksportas. Remiantis Lietuvos makroanalitikų išvadomis, tam įtakos turėjo vasario mėn. laivų pardavimas, t.y. stambaus projekto užbaigimas. 2009 m. sumažėjus užsienio rinkų paklausai, transporto priemonių eksporto apimtys smuko 37,9 proc. Nuo 2010 m. reeksportas augo ir 2011 metais reeksportuota 2,5 karto daugiau nei 2004 m. Didelis reeksporto ir jį aptarnaujančių paslaugų vaidmuo Lietuvos ekonomikoje leidžia įgyti svarbų konkurencinį pranašumą.

Maisto produktų eksportas

Ypač svarbus Lietuvos ūkiui yra maisto produktų eksportas. Jam didėjant, stiprėja ne tik maisto pramonė - didžiausia pramonės šaka šalyje, bet ir žemės ūkis, kuris teikia šiam sektoriui žaliavas. Lietuvai įstojus į ES, maisto prekių eksporto sąlygos ženkliai pagerėjo - neliko kvotų prekyboje su ES, muitų - prekyboje su Lenkija, eksportas į NVS subsidijuojamas. 2004 m. šio sektoriaus produktų eksportas sudarė 4,4 proc. viso eksporto. Vėlesniais metais ši dalis nuolat svyravo ir 2011 m. sudarė 5,9 proc. viso eksporto. Daugiausia iš šio sektoriaus eksportuojama maisto pramonės liekanų ir atliekų, pašarų gyvūnams, bei tabako gaminių.

Išskiriant lietuviškos kilmės produkciją, matyti, kad 2004 m. lietuviška produkcija sudarė 90 proc. viso maisto produktų eksporto. Tačiau kiekvienais metais ši dalis mažėjo ir 2011 m. lietuviška produkcija sudarė 72 proc. eksporto. Daugiau nei pusę lietuviškos kilmės produktų eksporto sudaro pieno ir pieno produktų eksportas.

2.20 pav. Maisto produktų, gėrimų, tabako eksporto dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Paruoštų maisto produktų, nealkoholinių ir alkoholinių gėrimų bei acto, tabako eksporto prekių vertė per analizuojamą laikotarpį 2004 – 2011 metais išaugo 3,6 karto. Lyginant 2004 m. su 2003 m. eksportas padidėjo 12,2 %. 2005 m. lyginant su 2004 m. eksportas ženkliai šoktelėjo iki 47,4%. 2006-2008 m. prekių eksportas taip pat didėjo, tačiau lėtėjančiu tempu, t.y. padidėjo tik 1,3 karto.

Ekonominio nuosmukio metu 2009 m. paruoštų maisto produktų eksportas sumažėjo tik 0,5 proc. Tuo tarpu lietuviškos kilmės atitinkamos rūšies produkcijos išvežta 4 proc. daugiau nei prieš metus. 2010 m. maisto produktų eksporto apimtys išaugo 24 proc., o 2011 m. – 12 proc.

Apibendrinant, galima teigti, kad nuo Lietuvos įstojimo į ES sparčiai plėtojosi maisto produktų pardavimas užsienyje. Tai ypač teigiamai veikia šalies ekonomiką, kadangi šio sektoriaus rezultatai turi svarios įtakos visos pramonės veiklos rezultatams.

Lietuvos eksporto struktūros pagal atskiras prekių grupes analizė leidžia teigti, kad šalies eksporte vyrauja gamtiniams ištekliams ir energijai imlių šakų pramonės šakų produkcija. Kadangi Lietuva disponuoja tik palyginti ribotais gamtiniais ištekliais, susiduriama su rizika tapti pernelyg priklausomais nuo žaliavų ir energetinių išteklių importo. Tuo tarpu šakų, sukuriančių daug pridėtinės vertės, bei šiuolaikinių aukštųjų technologijų dalis Lietuvos eksporte nėra didelė.

Apibendrinant galima pažymėti, kad praktiškai pagal visus Kombinuotosios nomenklatūros skyrius per pirmuosius Lietuvos narystės ES metus, buvo pasiektas žymus eksporto augimas. Kaip išimtį galima išskirti XII skyrių „Avalynė, galvos apdangalai, skėčiai“ ir XXI skyrių „Meno kūriniai, kolekcionavimo objektai ir antikvariniai daiktai“ kur eksportas 2004 metais, palyginti su 2003 metais, sumažėjo. Beveik neaugo IX prekių skyriaus „Mediena ir medienos dirbiniai“, VIII skyriaus „Žalios (neišdirbtos) odos, išdirbta odos, kailių“ prekių eksportas.

Lietuvos importo struktūros analizė pagal KN skyrius

2.2 lentelėje pateikiami pagrindiniai prekių skyriai, kurie daro lemiamą įtaką importo apimčiai.

Pagrindinės importuojamos prekių grupės pagal KN skirsnius

KN skyriai		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
IV Paruošti maisto produktai; nealkoholiniai ir alkoholiniai gėrimai bei actas; tabakas ir perdirbti tabako pakaitalai	Mln. Lt.	1303,1	1597,4	2140,4	2553,5	3045,7	2686,4	2943,5	3593
	Proc.	3,8	3,7	4	4,2	4,2	5,9	4,8	4,6
V Mineraliniai produktai	Mln. Lt.	6786,9	10996,5	12481	10569,7	21552,6	13157,1	20276,2	27401,7
	Proc.	19,7	25,5	23,4	17,2	29,5	29	33,3	35,1
VI Chemijos pramonės ir jai giminingų pramonės šakų produkcija	Mln. Lt.	2904,5	3360,5	4497,5	5957	6530	5570	6708,5	8108,5
	Proc.	8,4	7,8	8,4	9,7	8,9	12,3	11	10,4
VII Plastikai ir jų dirbiniai; kaučiukas ir jo dirbiniai	Mln. Lt.	1895,5	2419,3	2745	3145,6	3055,2	2058	2739,9	3354,5
	Proc.	5,5	5,6	5,2	5,1	4,2	4,5	4,5	4,3
XI Tekstilės medžiagos ir tekstilės dirbiniai	Mln. Lt.	2432,4	2418,6	2679,9	2961,5	2916	2285,3	2753,9	3136,9
	Proc.	7,1	5,6	5	4,8	4	5	4,5	4
XV Netaurieji metalai ir netauriųjų metalų dirbiniai	Mln. Lt.	2480,7	2990,8	3756,1	4806,6	4475,4	2274,4	3015,9	4023,2
	Proc.	7,2	6,9	7,1	7,8	6,1	5	4,9	5,1
XVI Mašinos ir mechaniniai įrenginiai; elektros įrenginiai; jų dalys; garso įrašymo ir atkūrimo aparatai	Mln. Lt.	6536,8	7737,1	9402,8	10984,6	10485,1	5998,2	7684,5	9515,7
	Proc.	19	17,9	17,6	17,9	14,4	13,2	12,6	12,2
XVII Antžeminio, oro, vandens transporto priemonės ir pagalbiniai transporto įrenginiai	Mln. Lt.	4543,2	5068,8	7383,5	10060,9	8978,7	2953,6	4624,3	6592,8
	Proc.	13,2	11,7	13,9	16,4	12,3	6,5	7,6	8,4

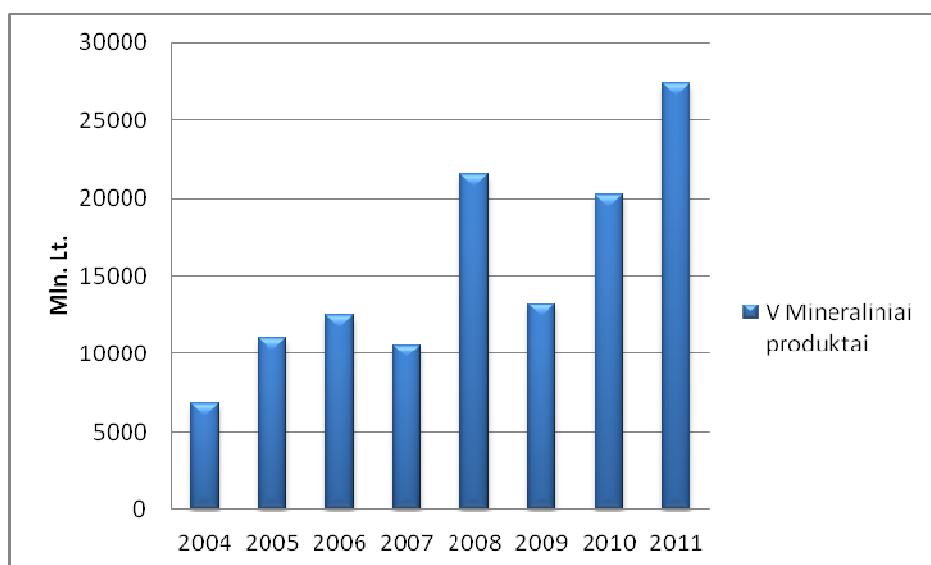
Šaltinis : sudarytas autorių remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

2.2 lentelėje matyti, kad didžiausią Lietuvos importo, kaip ir eksporto, dalį sudaro mineraliniai produktai.

Mineralinių produktų importas

Vidutiniškai 2004 – 2011 metais mineralinių produktų importas sudarė 26,5 proc. Lietuvos importo, tačiau kiekvienais metais ši dalis svyravo. Analizuojamo laikotarpio pradžioje importas sudarė 19,7 proc. importo, o jau 2011 metais – 35,1 proc. viso importo. Daugiausiai mineralinio kuro importuojama iš Rusijos (86,7 proc.)

Mineralinių produktų importo dinamika pavaizduota 2.21 pav.

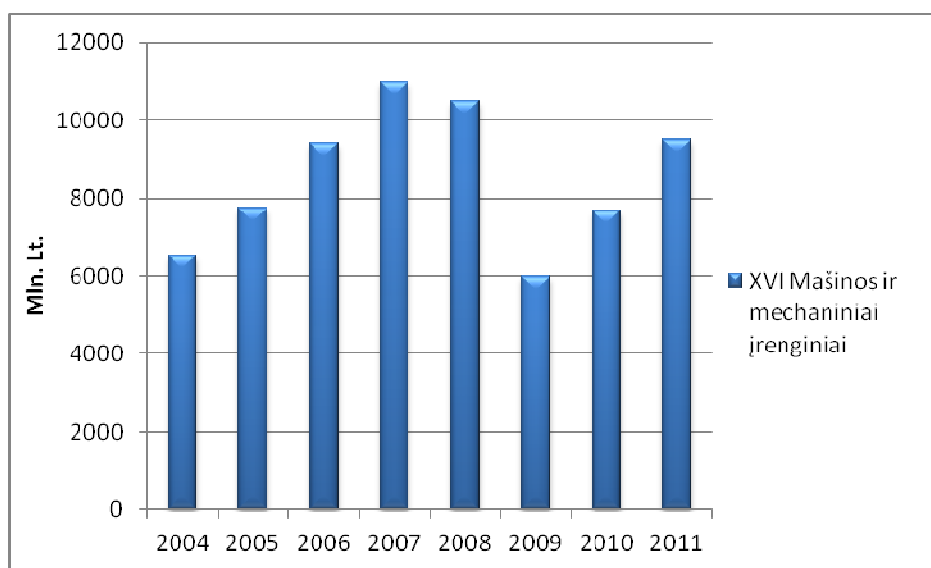
2.21 pav. Mineralinių produktų importo dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

2004 metais buvo importuota mineralinių produktų 24,5 proc. daugiau negu 2003 metais, o lyginamasis importo svoris padidėjo 1,2 proc. punkto. 2005 metais mineralinių produktų importo tempas padidėjo dar labiau – buvo importuota 62 proc. daugiau, o lyginamasis svoris padidėjo net 5,8 procentinio punkto. Svarbiausia tokio didėjimo priežastimi laikytinas ženklus naftos produktų kainų padidėjimas. Ypač spartus importo apimčių augimas matomas 2008 metais, kai dėl smarkiai brangusių naftos ir dujų importas išaugo 104 proc. Po 2009 metų importo smukimo 39 proc., jo apimtys vėl pradėjo augti sparčiu tempu.

Mašinų ir mechaninių įrenginių importas

Antras pagal dydį prekių importo struktūroje buvo XVI skyrius „Mašinos ir mechaniniai įrenginiai“. Šios prekių grupės importo dalis 2004 metais sudarė 19 proc. bendro importo, tačiau analizuojamu laikotarpiu kasmet mažėjo ir 2011 m. sudarė 12,2 proc. importo.

2.22 pav. Mašinų ir mechaninių įrenginių importo dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.

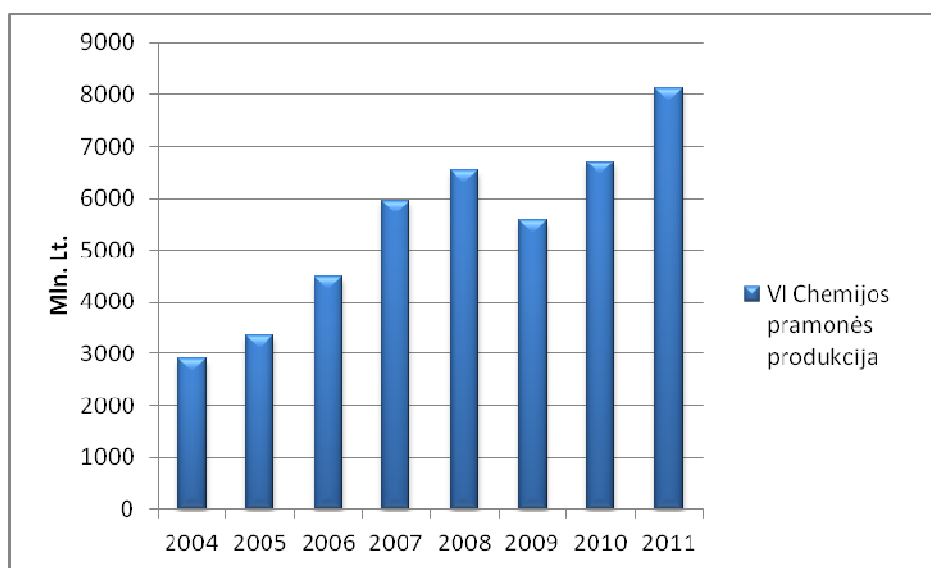
Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Nurodyto skyriaus prekių eksportas taip pat pasižymėjo aukštais augimo tempais. 2004 metais, palyginti su 2003 metais, augimas buvo 19,6 proc., 2005 metais, palyginti su 2004 metais, – 18,4 proc. Sumažėjus pramonės gamybai ir vartojimui 2008 m. mašinų ir mechaninių įrenginių importas pradėjo mažėti ir 2009 m. smuko 43 proc. Tačiau jau kitais metais importo mastai augo ir beveik pasiekė prieškrizinį lygį.

Daugiausiai importuojama iš Vokietijos (20 proc.), Lenkijos (9 proc.) ir Latvijos (11 proc.). Tuo tarpu 2004 m. pakankamai didelė dalis mašinų ir mechaninių įrenginių buvo importuojama iš Suomijos ir Nyderlandų.

Chemijos pramonės produkcijos importas

Kita prekių grupė turinti svarbią reikšmę importo dinamikai – chemijos pramonės produkcija. Vidutiniškai sudaranti 9,6 proc. bendro Lietuvos importo chemijos pramonės produkcija yra trečia pagal daugiausiai importuojamų prekių grupių. Pagrindinė šalis teikianti Lietuvai chemijos produkciją – Rusija.

2.23 pav. Chemijos pramonės produkcijos importo dinamika 2004 – 2011 m., mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

2.23 pav. matyti, kad iki 2008 m. chemijos pramonės produktų importas nuolat augo. 2008 metais, lyginant su 2004 m., importas išaugo daugiau nei 2 kartus. 2009 m. pastebimas nežymus sumažėjimas 14,7 proc. 2010 m. pasiektas 2008 m. buvęs importo mastas, o 2011 m. importo apimtys beveik 3 kartus viršijo importo mastą buvusį 2004 m.

2.2 lentelėje matyti, kad visų pagrindinių prekių grupių importas nuo 2004 m. augo. Netaurieji metalai ir jų dirbiniai, lyginant su 2004 m., išaugo 62 proc., transporto priemonės – 45 proc., plastikai ir jų dirbiniai – 77 proc. Tačiau vertinant struktūriškai, šių prekių grupių lyginamasis svoris bendroje importo struktūroje analizuojamu laikotarpiu sumažėjo.

Detalesnė informacija apie šioje darbo dalyje nurodytų ir kitų nenurodytų prekių eksporto ir importo 2004–2011 metais kaitą pateikta prieduose.

2.5.2. Lietuvos užsienio prekybos struktūros analizė pagal makroekonomikos klasifikatorių

Prekių grupių, klasifikuojamų pagal Makroekonomikos kategorijų klasifikatorių, eksporto ir importo kaitos tendencijos labai įvairios. Eksporto kaita pateikta 8 priede.

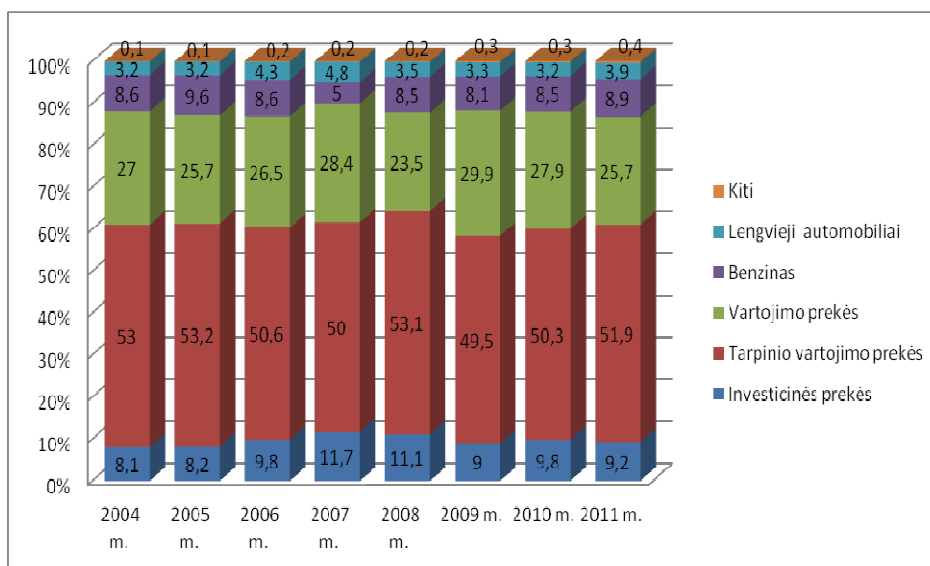
Kaip matyti iš pateiktų duomenų, Lietuvai įstojus į ES, pirmaisiais metais sumažėjo eksportuojamų investicinių prekių ir lengvųjų automobilių grupės. 2004 metais, palyginti su 2003 metais, eksporto mastas sumažėjo atitinkamai 20,9 proc. ir 6,0 proc., o 2005 metais, palyginti su 2004 metais pastebimas žymus augimas, 28,4 proc. ir 26,3 proc., t.y. padidėjo 1,28 ir 1,3 karto. Ypač spartus augimas vyko

2006 metais, šių prekių grupių eksportas padidėjo 1,4 ir 1,6 karto. 2011 m., lyginant su 2004 metais, investicinių prekių eksportas išaugo trigubai, o tai rodo ekonomikos aktyvumo augimą. Investicinių prekių išvežimo plėtra, atspindinti gamybos potencialo didinimą, skatina ekonomikos augimą.

Vartojimo prekių eksportas iki 2008 m. nuolat augo, vidutiniškai 20 proc. kasmet. 2009 m. šiek tiek sumažėjo (6,8 proc.), tačiau nuo 2010 m. vėl pradėjo augti. 2011 metais lyginant su 2004 m. vartojimo prekių eksportas išaugo 170 proc. arba 2,6 karto.

Ryškiais tendencijomis pasižymėjo benzino eksportas. 2004 m. lyginant su 2003 m. eksportas išaugo 63,1 %. Lyginant 2005 m. su 2004 m. benzino eksportas augo, tačiau lėtėjančiu tempu ir tai sudarė 41,3 %. 2006 m. eksportas išaugo tik 6,4 proc., o 2007 m. smuko – 36,2 proc. Tam įtakos turėjo AB „Mažeikių nafta“ dėl 2006 metais įvykusios avarijos ir naftos vamzdynu tiekimo nutraukimo ženkliai sumažėjusios perdirbimo apimtys ir pardavimai.

Tarpinio vartojimo prekių eksportas augo stabiliai, viso eksporto augimo tempų lygiu, išskyrus 2009 metais, kai eksportas sumažėjo 31,7 proc. 2011 metais, lyginant su įstojimo į ES pradžia, šių prekių grupės eksportas išaugo 164 proc. arba 2,64 karto. Svarbu pabrėžti, kad tarpinio vartojimo prekės sudaro didžiausią eksportuojamų prekių struktūros dalį. 2.24 paveiksle pateikta eksporto struktūra pagal prekių grupes.

2.24 pav. Eksportas pagal makroekonomikos kategorijų klasifikaciją (BEC) 2004 – 2011 m. (proc.)

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Remiantis 2.24 paveiksle pateiktais duomenimis galima teigti, jog Lietuvos eksporto struktūroje analizuojamu laikotarpiu dominuoja tarpinio vartojimo prekės. Šios prekių grupės eksporto lyginamojo

svorio dalis analizuojamu laikotarpiu sudarė vidutiniškai 51,45 proc. Ekonomikos konkurencingumo požiūriu tai nėra teigiamas reiškinys, nes šios prekės sukuria mažą pridėtinę vertę (Jakutis ir kt., 2007).

Antrą vietą eksporto struktūroje užima vartojimo prekės. Iš pateikto 2.24 paveikslo matyti, kad Lietuvoje per visą nagrinėjamą laikotarpį vartojimo prekių eksporto dalis svyravo ir vidutiniškai sudarė 26,8 proc. viso eksporto. Didžiausia vartojimo prekių eksporto dalis užfiksuota 2009 metais - 29,9 proc. bendro prekių eksporto. Nuo 2010 metų nors vartojimo prekių eksportas auga, tačiau jų dalis eksporto struktūroje tendencingai mažėja, vidutiniškai 2,1 proc. kasmet.

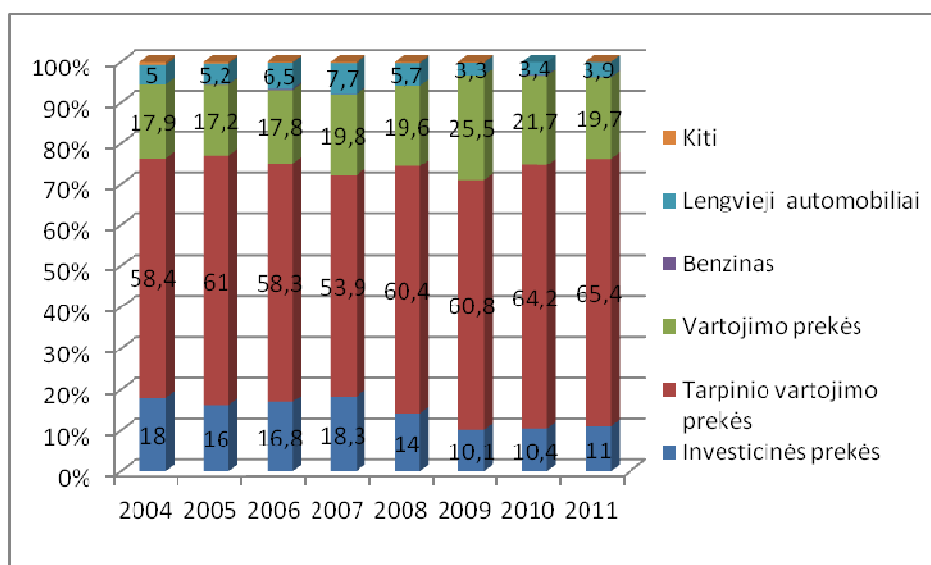
Įstojus į ES 4,3 proc. sumažėjo investicinių prekių eksporto dalis bendroje eksporto struktūroje, tačiau jau 2004 – 2007 metais pastebimas ryškus augimas. Iš 2.24 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad investicinių prekių eksporto dalis nuo 2004 iki 2007 metų padidėjo 3,6 proc. Taigi šią tendenciją galima vertinti teigiamai, kadangi ekonomine prasme, kuo aukštesnis šalies išsivystymo lygis, tuo ji daugiau eksportuoja investicinių prekių.

Benzino eksportas analizuojamu laikotarpiu sudarė 8 proc. viso Lietuvos eksporto. Jo eksporto dalis viso eksporto struktūroje po integracijos į ES pirmus dvejus metus augo, tačiau 2006 metais pradėjo mažėti. Tam įtakos turėjo AB „Mažeikių nafta“ dėl 2006 metais įvykusios avarijos ir naftos vamzdynu tiekimo nutraukimo ženkliai sumažėjusios perdirbimo apimtys ir pardavimai.

Lengvųjų automobilių eksportas sudaro pakankamai mažą eksporto dalį – vidutiniškai 3,7 proc. viso eksporto. Šios grupės lyginamoji svorio dalis nuo 2004 m. didėjo ir 2007 metais sudarė 4,8 proc. viso eksporto. Vėlesniais metais eksporto dalis sumažėjo ir pasiekė iki 2007 metų buvusį lygį.

2011 m., palyginti su 2010 m., prekių eksporto ir importo pokyčiams (didžiausią įtaką padarė padidėjęs tarpinio vartojimo ir vartojimo prekių eksportas

Atliekant Lietuvos užsienio prekybos analizę pagal Makroekonomikos klasifikatorių prekių grupes, tikslinga išskirti ir pagrindines importuojamas prekių grupes. Importo kaitos tendencijos pagal prekių grupes išdėstytos 8 priede. 2.25 pav. pateiktos prekių grupių, klasifikuojamų analizę pagal Makroekonomikos klasifikatorių, importo lyginamojo svorio kaitos tendencijos.

2.25 pav. Importas pagal makroekonomikos kategorijų klasifikaciją (BEC) 2004 – 2011 m. (proc.)

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Importo, kaip ir eksporto, struktūroje pagal BEC klasifikaciją pagrindinę dalį, daugiau negu 60 proc. viso importo, sudaro taip vadinamos tarpinio vartojimo prekės - žaliavos. Tokių produktų importas glaudžiai siejasi su eksporto dinamika. Tarpinio vartojimo prekės, perdirbus Lietuvoje, tampa vartojimo prekėmis ir sudaro apie 30 proc. mūsų eksporto.

Tarpinio vartojimo prekės pasižymėjo sparčiu augimu: 2004 metais, palyginti su 2003 metais, išaugo 22,2 proc., 2005 metais, palyginti su 2004 metais, – 31 proc. Vėlesniais metais importas taip pat augo, išskyrus 2009 m. kai importuota tarpinio vartojimo prekių 37,5 proc. mažiau nei 2008 metais. Tarpinio vartojimo prekių paklausos sumažėjimą įtakojo ekonominio nuosmukio metu smukusi pamonės gamyba.

Investicinių prekių importas svarbus bendram šalies ekonomikos augimui. Įstojus į ES investicinių prekių importas augo didėjančiais tempais, tačiau sumažėjo investicinių prekių importo dalis viso importo struktūroje. 2005 metais, lyginant su 2004 metais, investicinių prekių importo dalis sumažėjo nuo 18 proc, iki 16 proc. Nuo 2008 m. dėl pasikeitusio kreditavimo proceso, išaugusios rizikos, įmonės sustabdė gamybos modernizacijos procesus, o tai lėmė investicijų prekių importo mažėjimą ir neigiamai atsiliepė ekonomikos augimui. 2009 m. investicinių prekių importas smuko 54,9 proc. Tačiau jau kurį laiką, nuo 2010 m. vis daugiau importuojama ir investicinių prekių, tai susiję su atsigaunančiomis Lietuvos vidaus investicijomis. Nors 2011 metais investicinių prekių importo dalis yra 7 proc. mažesnė nei 2004 metais, tačiau importo apimtys išaugusios 38,9 proc.

Vartojimo prekių importas taip pat nuolat augo. Lietuvai tapus ES nare buvo panaikinti muitai įvežamiems maisto produktams ir alkoholiniams gėrimams iš ES šalių, sumažėjo šių produktų kainos, padidėjo jų vartojimas, todėl šių prekių įvežimas didėjo. Vartojimo prekių importo dalis bendroje importo struktūroje didėjo ir 2009 m. sudarė 25,5 proc. Nuo 2010 m. vartojimo prekių importas pradėjo didėti, todėl galime teigti, kad auga gyventojų vartojimas.

Iki 2007 m. buvo gana aiškios lengvųjų automobilių importo augimo tendencijos, per ketverius metus importas išaugo beveik 3 kartus. Tai susiję su NVS vidaus rinkos suaktyvėjimu ir sparčiai didėjančiu Lietuvos reeksportu į NVS šalis. Tačiau 2008 m. smuko 63,67 proc. ir pasiekė žemesnį lygį nei 2004 m. Struktūriškai lengvųjų automobilių importo dalis taip pat kito panašiai: iki 2007 m. didėjo ir sudarė 7,7 proc. viso Lietuvos importo, tačiau nuo 2008 m. pradėjo mažėti.

Sparčiausia augo benzino importas, tačiau jo dalis palyginti su visu importu (svyruoja nuo 0 iki 0,3 proc.), nereikšminga, nes Lietuva benzina daugiausiai eksportuoja.

Statistiniai duomenys apie Lietuvos užsienio prekybą pagal atskiras prekių grupes parodo, kad šalyje yra šakų, kurios sėkmingai bent kurį laiką konkuruoja užsienio ir net ES rinkose, tačiau jie atskleidžia ir kai kurių Lietuvai nepalankių tendencijų. Svarbiausia iš jų yra ta, jog Lietuvos eksporto šakinė struktūra yra tokia, kuri būdinga besivystančioms šalims. Joje nedidelis lyginamasis svoris šiuolaikinių šakų, sukuriančių daug pridėtinės vertės, o eksporte vyrauja šakos, imlios mažai kvalifikuoto darbo, gamtinių išteklių ir energijos.

Pasak H. Karpavičiaus (Karpavičius, 2007, p. 31), naujosios ES šalys, eksportuodamos žemo bei vidutinio technologinio lygio prekes tarptautinės prekybos kontekste patenka į stiprų Kinijos ir kitų sparčiai besivystančių didelių ekonomikų konkurencinio spaudimo lauką. Tai kelia grėsmę Lietuvos ekonomikai.

2.6 Lietuvos ekonomikos atvirumo laipsnio analizė

Atskirų šalių ekonomika negali vystytis atitrūkusi nuo pasaulio ūkio, nepalaikydama ryšių su kitomis šalimis, tačiau vienu šalių ekonomika yra atviresnė nei kitų. Kuo šalies ekonomika yra atviresnė, tuo labiau vystosi užsienio prekyba, o tai labai svarbu valstybės vidaus ekonomikai. Kuo didesnis ekonominio atvirumo laipsnis, tuo aukštesnis pajamų lygis, ir tai būdinga tiek mažoms, tiek didelėms valstybėms, tiek išsivysčiusioms, tiek besivystančioms šalims (Evans, 2004).

Atliekant užsienio prekybos analizę liberalizavimo sąlygomis, kurios tradiciškai suprantamos kaip užsienio prekybos apribojimų panaikinimas, tikslinga įvertinti ekonominio atvirumo (integracijos)

laipsnį. Šalies atvirumo (arba jos priklausomybės nuo kitų šalių laipsnio) matas apibūdinamas kaip eksporto ir importo vidutinės reikšmės bei bendrojo vidaus produkto santykis:

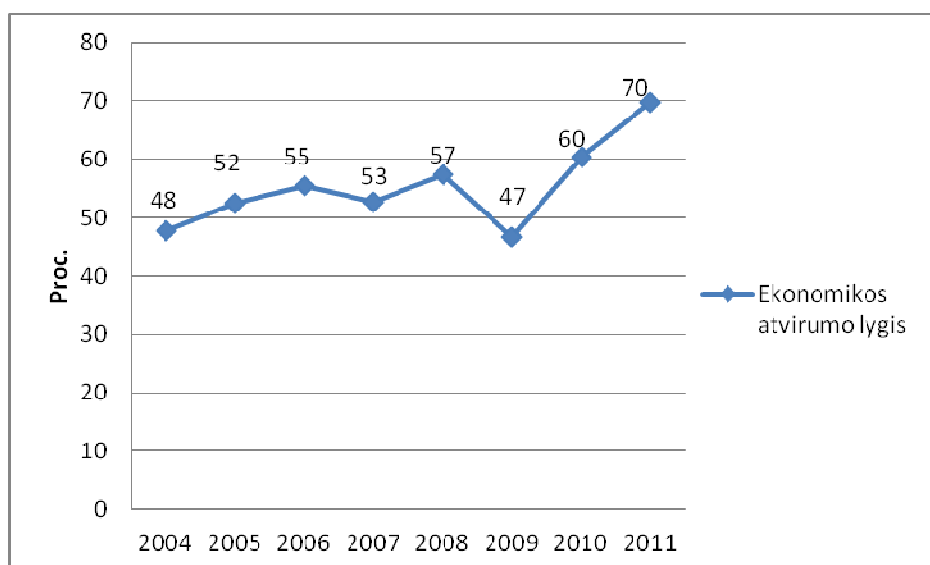
$$EAL = \left(\frac{\text{Eksportas} + \text{Importas}}{2} \right) / \text{BVP} * 100\%$$

Prekybos atvirumo indeksas pirmą kartą buvo pasiūlytas 1999 m. F. Rodriguez ir D. Rodric. Juo norėta pagrįsti teiginį, jog yra priklausomybė tarp prekybos atvirumo ir ekonominio vystymosi. Anot Mia Mikic, indeksas svarbus tuom, kad pateikia svarbią informaciją apie šalies prekybos srautus (eksportą ir importą), jų verčių bei apimčių pokyčius bei šalies dalyvavimą globalioje prekyboje (Mikic, 2005). Indeksas patikimas, nes priešingai nei kiti - neiškraipo rezultatų: jei šalies ekonomika augtų aukštu, bet pastoviu greičiu, nerodytų aukšto kintamumo.

G. Nausėda teigia, kad ekonomikos atvirumo lygį (EAL) geriausiai atspindi prekių ir paslaugų eksporto bei importo aritmetinis vidurkis, padalintas iš nominalaus BVP. Jeigu šis santykis yra iki 10 proc, ekonomika laikytina visiškai uždara, EAL svyruojant tarp 10 ir 20 proc, ekonomika yra palyginti uždara, jei santykis sudaro 20-30 proc, šalies ūkis palyginti atviras, o jei daugiau kaip 30 proc. - visiškai atviras [<http://www.verslobanga.lt/lt/leidinys.full/3e4910f41c2a0>].

Tarptautinės prekybos dalies BVP rodiklio dydį lemia ne tik Lietuvos ūkio subjektų prekių, paslaugų ir veiklos eksportabilumas, bet ir šalies bei jos rinkos dydis. Kuo vidaus rinka yra mažesnė, tuo tai labiau skatina plėtoti ūkinius ryšius, ieškoti rinkų už šalies ribų ir rinkai būti kuo atviresnei (Jatuliavičienė ir kt., 2006).

Lietuva yra nedidelė valstybė, todėl jai būdingas didelis ekonomikos atvirumo laipsnis. Lietuvos ekonominio atvirumo lygis 2004- 2011 metais pavaizduotas 2.26 pav.

2.26 pav. Lietuvos ekonominio atvirumo lygis 2004-2011 m. (proc.)

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Lietuva, tapusi nepriklausoma valstybe nebuvo uždara: noriai įsileisdavo užsienio šalių produkciją bei ieškojo naujų rinkų, kuriose galėtų realizuoti savąją. Iš 2.26 paveikslo matyti, kad didelės įtakos teigiamiems užsienio prekybos pokyčiams turėjo Lietuvos stojimas į Europos Sąjungą. Didžiausias Lietuvos ekonominio atvirumo laipsnis nustatytas 2011 metais, tai lėmė atsigaunanti Lietuvos ekonomika bei ženkliai išaugusios užsienio prekybos apimtys. Lyginant 2011 m. su 2000 m., šalies rinkos atvirumas padidėjo beveik 2 kartus. Tai liudija šalies ūkio konkurencingumo augimą, bei šalies ekonomikos priklausomybės nuo tarptautinės prekybos didėjimą.

Tokį sparčiai augantį šalies atvirumą įtakojo po Lietuvos stojimo į ES įmonių, atitinkančių ES standarto reikalavimus, gauti leidimai prekiauti visose ES valstybėse. Eksperto į trečiąsias šalis augimui didelės įtakos turėjo eksporto grąžinamosios išmokos. Atsivėrus naujoms rinkoms buvo vis daugiau investuojama į žemės ūkį (didelė investicijų dalis – ES fondų parama). Naujos technikos ir technologijos taikymas sudarė sąlygas kelti darbo našumą ir gerinti produktų kokybę (Vainaitė, 2009).

Apibendrinant, galima teigti, kad tokį Lietuvos ekonomikos atvirumo didėjimą įtakojo įstojimas ir buvimas ES nare, kuris užtikrina laisvą prekių, paslaugų, darbo jėgos ir kapitalo judėjimą, kartu deklaruoja steigimo laisvę, konkurencijos reguliavimą bei bendrą politinę sistemą.

2.7 Ekonominių reiškinių koreliacinė analizė

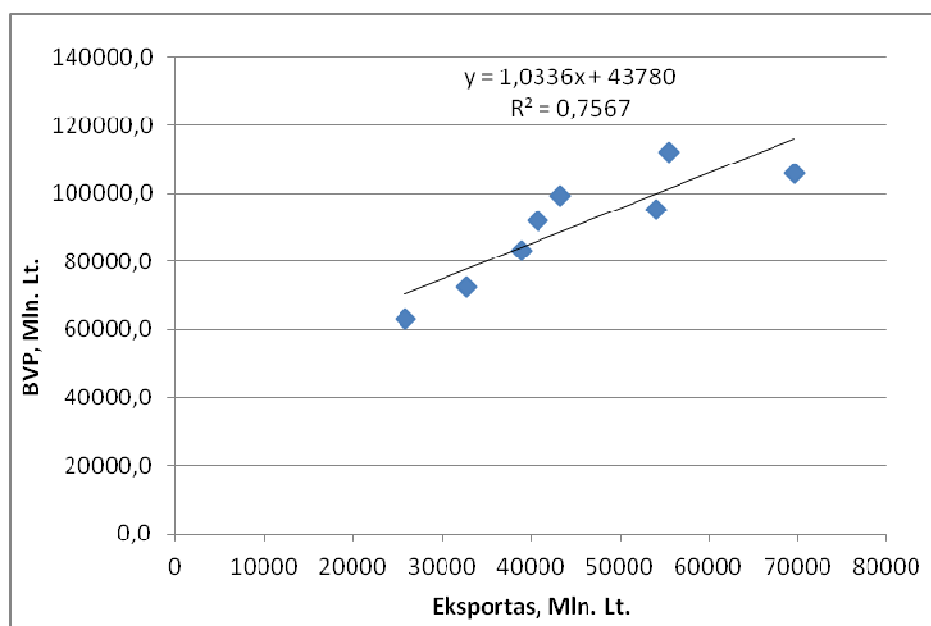
Lietuvos įstojimas į ES atvėrė naujas rinkas ir galimybes, o šalies gebėjimą pasinaudoti šiomis sąlygomis ir identifikuoti pagrindines problemas leidžia užsienio prekybos analizė kitų makroekonominių rodiklių kontekste.

Siekiant nustatyti Lietuvos užsienio prekybos įtaką bendrajam vidaus produktui (BVP) bei įvertinti šių reiškinių glaudumą, atliekama Lietuvos eksporto, importo ir BVP ryšių analizė. Naudojami koreliacinės bei regresinės analizės metodais.

2.7.1 Eksporto, importo ir BVP tarpusavio ryšių įvertinimas

Eksportas – vienas svarbiausių šalies makroekonominių rodiklių lemiančių šalyje sukuriama BVP dydį. Kaip teigia R. Rudzakis ir V. Kvedaras (2003) analizuojant eksporto ir BVP tarpusavio santykį, vienas iš svarbiausių iškylančių ekonomikos teorijos bei ekonominės politikos klausimų yra apie šių rodiklių priešastingumo ryšius. Jei eksportas yra BVP augimo šaltinis, tai būtų tikslinga ekonominę politiką orientuoti į eksporto skatinimą. Tačiau gali būti, jog ekonominė politika, skirta vidaus paklausai skatinti, padidina gamybos apimtį, o dėl naujos technologijos įsisavinimo bei kitų gamybos racionalizavimo efektų gamintojai tampa labiau konkurencingi, todėl taip pat geba eksportuoti daugiau. Jei aptarti procesai pasireiškia kartu, tai tarp eksporto ir BVP susidaro grįžtamojo ryšio efektas, tad priešastinis ryšys gali būti ir abipusis. Iš principo taip pat nereikėtų atmesti galimybes, jog didėjantis eksportas nepadidina BVP. Tokia situacija tikėtina, jei gamintojas turi laisvų gamybos pajėgumų patenkinti papildomą paklausą ir priklausomai nuo patrauklumo tiesiog pasirenka, ar produktą eksportuoti, ar parduoti vidaus rinkoje (Rudzakis, Kvedaras, 2003).

Lietuvos eksporto ir BVP ryšys pavaizduotas 2.27 paveiksle.

2.27 pav. Ryšys tarp eksporto ir BVP 2004-2011 m.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Kaip matyti iš aukščiau pateikto paveikslo ryšys tarp BVP ir eksporto nagrinėjamu laikotarpiu labai glaudus. Apskaičiuotas koreliacijos koeficientas (r) lygus 0,8699. Tai rodo stiprų ir tiesioginį ryšį tarp kintamųjų. Vadinasi augant Lietuvos eksportui, auga ir BVP. Kaip rodo regresijos lygties parametras a_0 , kuris lygus 1,0336, kad eksportui padidėjus 1 mln. litų BVP padidėja 1,0336 mln. litų. Determinacijos koeficientas (R^2) lygus 0,7567, o tai parodo, jog regresinė išraiška yra statistiškai prasminga ir 76 proc. BVP apimties pasikeitimų lemia eksporto apimčių pasikeitimai. Tai reiškia, kad Lietuvos eksporto apimtis 76 proc. įtakoja BVP, o likusius 24 proc. įtakoja kiti veiksniai.

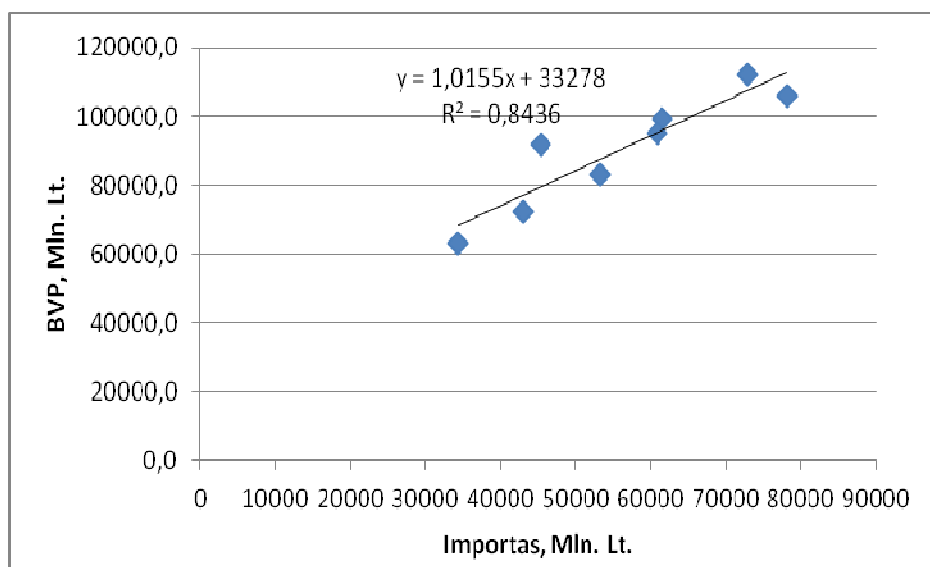
Vertinant koreliacijos koeficiento reikšmingumą Stjudento kriterijaus metodu, apskaičiuota t_r reikšmė palyginama su kritine reikšme t_k . Apskaičiuota t_r kriterijaus reikšmė lygi 4,3 ir iš Stjudento kriterijaus t lentelių rasta, kad esant laisvės laipsnių skaičiui $k = 6$, kritinė kriterijaus t reikšmė t_k lygi 1,9432; 2,4469; 3,7074 (esant atitinkamam reikšmingumo lygiui $\alpha = 0,10; 0,05; 0,01$). Kadangi $t_r > t_k$ prie bet kurio reikšmingumo lygio, galima teigti, kad apskaičiuotas koreliacijos koeficientas yra reikšmingas ir patikimas.

Atlikus Lietuvos eksporto į ES ir Lietuvos BVP tarpusavio ryšių analizę galima teigti, kad Lietuvos eksportas didina šalies BVP ir yra šio rodiklio augimo šaltinis.

Eksportas laikomas viena iš strateginių Lietuvos ekonomikos plėtros krypčių, nes vidaus rinka nėra didelė, o per eksportą galima palaikyti ekonomikos augimą, ir būtent šios tarptautinės verslo formos skatinimas išlieka vienas iš svarbiausių veiksnių plėtojant Lietuvos ūkį. Todėl Lietuvos ekonominė

gerovės kilimas tiesiogiai priklauso nuo atviro ir stabilaus užsienio prekybos politikos režimo palaikymo.

Realaus BVP augimo dėka sparčiai didėja gyventojų pajamos, kas didina vartojimą ir įtakoja importo didėjimą. Todėl tikslinga įvertinti kaip BVP kitimas sąlygoja importą.

2.28 pav. Ryšys tarp importo ir BVP 2004–2011 m.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Atliekant Lietuvos importo ir BVP tarpusavio priklausomybės analizę apskaičiuotas tiesinės koreliacijos koeficientas (r) lygus 0,92. Galima daryti išvadą, kad ryšys yra tiesioginis ir labai stiprus. Determinacijos koeficientas (R^2) lygus 0,84. Jis parodo, kad regresijos lygtis tarp nagrinėjamo kintamųjų turi prasmę, ir BVP apimčių svyravimai labai didele dalimi (84 proc.) paaiškina importo apimtį kitimą.

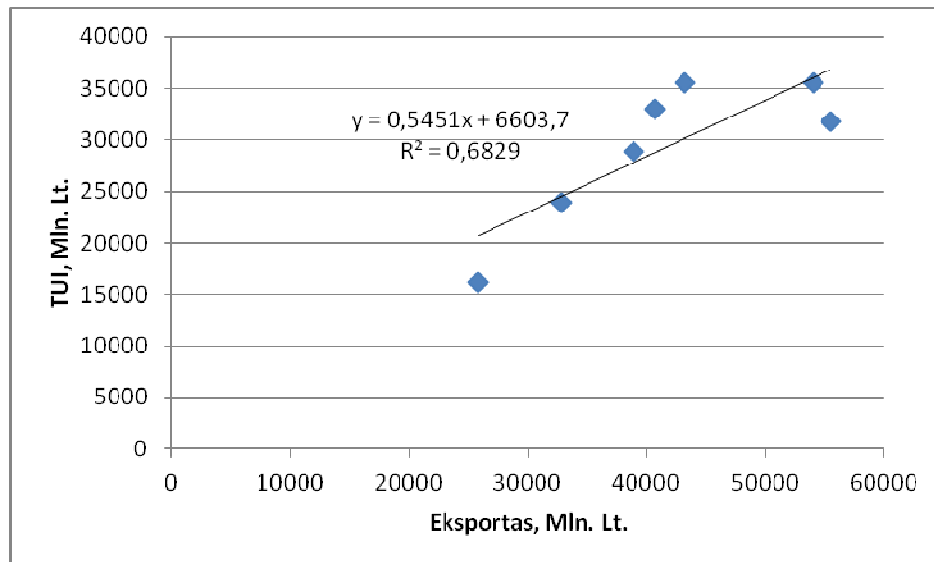
Koreliacijos koeficiento reikšmingumui įvertinti Stjudento kriterijumi apskaičiuota t_r kriterijaus reikšmė lygi 5,69. Kadangi apskaičiuota t_r reikšmė didesnė už kritinę t_k reikšmę, koreliacijos koeficientą galima laikyti patikimu.

Atlikus Lietuvos importo ir BVP tarpusavio ryšių analizę galima daryti išvadą, kad didėjant Lietuvos BVP didėja ir importo apimtys. Tai galima paaiškinti tuo, kad augant BVP bei nacionalinėm pajamom auga paklausa šalyje kartu didindama ir importuojamų prekių paklausą. Kuo didesnis šalyje importuotojoje pagaminamas BVP, t. y. aukštesnis šalies pragyvenimo lygis, tuo didesnis paklausa šalyje, didesnis importuojamos produkcijos poreikis ir galimybės eksportuotojui užvaldyti tos šalies rinką.

2.7.2 Eksporto, importo ir TUI tarpusavio ryšių įvertinimas

Tiesioginės užsienio investicijos (TUI) yra valstybės ekonominio augimo rodiklis ir priemonė, kryptingai naudojama tam augimui pasiekti. TUI pasaulyje yra laikomos viena pagrindinių plėtros formų, kadangi jos traukia kapitalą į projektus ten, kur vietinis kapitalas negali patenkinti plėtros. Taip pat sudaro prielaidas ir skatina naujų įmonių kūrimąsi, produktų plėtotę bei naujų darbo vietų formavimą.

Paprastai užsienio kapitalo investicijos į šalies įmones lydi naujų technologijų diegimą ir gaminių asortimento atnaujinimą, kokybės gerinimą ir išėjimą į naujas užsienio rinkas. Tiesioginės užsienio investicijos stimuliuoja rinkų plėtrą (Šečkutė, Tvaronavičius, 2007). Todėl daroma prielaida, kad tiesioginės užsienio investicijos į šalį daro teigiamą poveikį jos tarptautinei prekybai.

2.29 pav. Ryšys tarp eksporto ir TUI 2004-2011 m.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

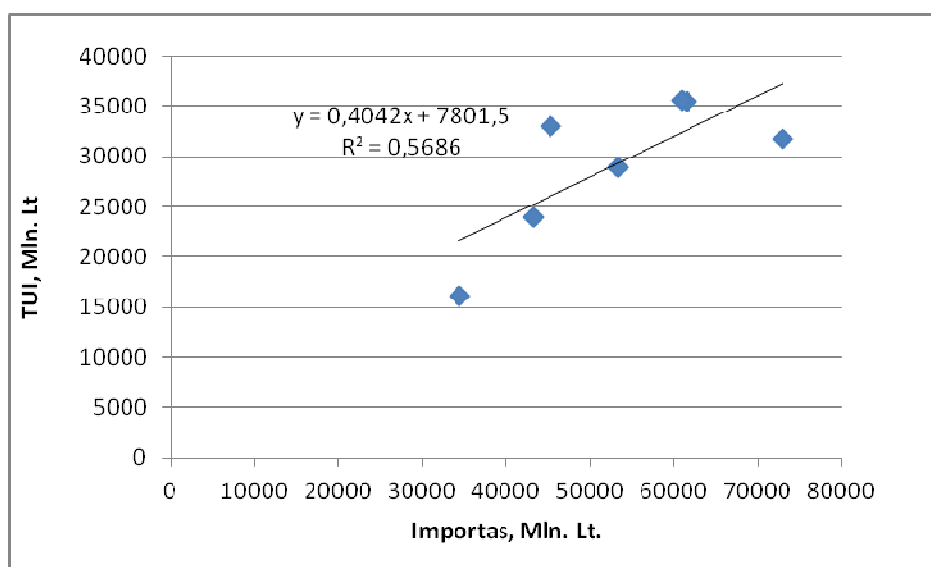
Apskaičiavus užsienio investicijų tiesinės koreliacijos koeficientą gauta, jog jis yra lygus $r = 0,83$. Tai reiškia, jog tarp tiesioginių užsienio investicijų ir eksporto yra stiprus ryšys. TUI įtakoja eksporto pajamas. Ši priklausomybė yra tiesioginė. Vadinasi, didėjant TUI į Lietuvą, Lietuvos eksporto apimtys taip pat didėja. Apskaičiuotas determinacijos koeficientas (R^2) lygus 0,68, todėl galima teigti, kad 68 proc. Lietuvos eksporto apimties lemia TUI pasikeitimai. Patikrinus koreliacijos koeficiento reikšmingumą Stjudento kriterijaus metodu, galima teigti, kad koreliacijos koeficientas reikšmingas, kadangi apskaičiuota t_r reikšmė didesnė už kritinę t_k reikšmę.

Tiesinės regresijos lygtis lygi $y = 0,5451x + 6603,7$ parodo, kad ryšys yra tiesioginis, nes regresijos koeficientas a_0 yra didesnis už 0. Padidėjus TUI į Lietuva 1 mln. Lt., Lietuvos eksportas padidės 0,5 mln. Lt.

Užsienio kapitalo įmonės labiau nei vietinės suinteresuotos eksportu. Tarptautinės korporacijos yra išplėtojusios rinkas užsienyje, turi gerą verslo kontaktų tinklą daugelyje šalių, tai lemia eksporto didėjimą. Užsienio investuotojai kartu su užsienio kapitalu taip pat perduoda ir verslo ryšius su tarptautinėmis finansų institucijomis. Tai lemia eksporto plėtrą, o tai naudinga tiek įmonei, tiek visai šaliai.

Taigi, galima teigti, kad tiesioginės užsienio investicijos į šalį daro teigiamą poveikį jos eksportui.

2.30 paveiksle pavaizduotas Lietuvos importo ir TUI tarpusavio ryšys.

2.30 pav. Ryšys tarp importo ir TUI 2004-2011 m.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Kaip matyti iš aukščiau pateikto paveikslo, tarp importo ir TUI egzistuoja priklausomybė. Apskaičiuotas koreliacijos koeficientas (r) lygus 0,754, tai rodo, kad ryšys tarp importo ir TUI augimo yra tiesioginis ir stiprus. Koreliacijos koeficientą galima laikyti reikšmingumu, kadangi patikrinus Stjudento kriterijaus metodu, apskaičiuota reikšmė didesnė už kritinę reikšmę. Vadinasi, augant TUI, auga ir importo apimtys. Determinacijos koeficientas (R^2) lygus 0,57. Tai parodo, jog importo apimtys 57 proc. įtakoja TUI, o likusius 43 proc. įtakoja kiti veiksniai.

Tiesinės regresijos lygtis lygi $y = 0,4042x + 7801,5$ parodo, kad ryšys yra tiesioginis, nes regresijos koeficientas a_0 yra didesnis už 0. Padidėjus TUI į Lietuva 1 mln. Lt., importas išaugs 0,4 mln. Lt.

Didelė importo apimtis reiškia, kad šalies viduje vartojama daug kitose šalyse gaminamų prekių, o tai gali būti paskata gamintojams perkelti gamybą į tą pačią šalį ir taip sumažinti transporto kaštus. Taigi, augančios importo apimtys skatina užsienio kapitalo pritraukimą ir atėjimą į rinką. Pakeisdamos prekybą, TUI kuria tiesioginius ir nuodugnesnius šalių ryšius, skatina ekonomikos plėtrą. Todėl pasaulyje itin sparčiai didėja konkurencija dėl investicijų pritraukimo: valstybės stengiasi išsryškinti šalies privalumus, taiko įvairias paskatas, skirtas užsienio investuotojams.

Kita vertus, dideli užsienio kapitalo srautai skatina importo augimą ir didina infliaciją. O tai neigiamai veikia užsienio prekybos balansą ir didina šalies užsienio skolą.

3. LIETUVOS UŽSIENIO PREKYBOS PERSPEKTYVINĖ ANALIZĖ

Daugelio statistinių tyrimų galutiniu tikslu yra laikomas tolimesnės reiškinų vystymosi tendencijų įžvalgos ir prognozavimas. Tam, kad ekonomikos skaičiavimai neatliktu vien tik aprašomojo vaidmens yra sukurta nemažai prognozavimo metodų. Šiame darbe taip pat iškeltas uždavinys pateikti užsienio prekybos rodiklių prognozes 2012 – 2013 m.

Iki šiol šalies ekonomika augo labai sparčiai, tačiau daugėja ženklų, rodančių ne tokias palankias perspektyvas. Dėl lėtėjančios pasaulio ūkinės raidos, numatoma mažesnė ekonomikos plėtra pagrindinėse Lietuvos prekybos partnerėse, pasitikėjimo rodikliai Lietuvoje ir užsienio šalyse taip pat prastėja esant neapibrėžtumui dėl įsiskolinimo problemų kai kuriose euro zonos valstybėse. Tokia padėtis blogina Lietuvos namų ūkių ir įmonių lūkesčius, riboja įmonių investicijų planus, varžo užimtumo plėtrą, skatina namų ūkius taupyti. Šie veiksniai leidžia manyti, kad Lietuvos realusis sektorius artimiausiu metu augs lėčiau. Neigiamos įtakos Lietuvos ekonomikos plėtrai turės ir AB banko SNORAS sustabdyta veikla [http://www.lb.lt/makroekonomines_prognozes].

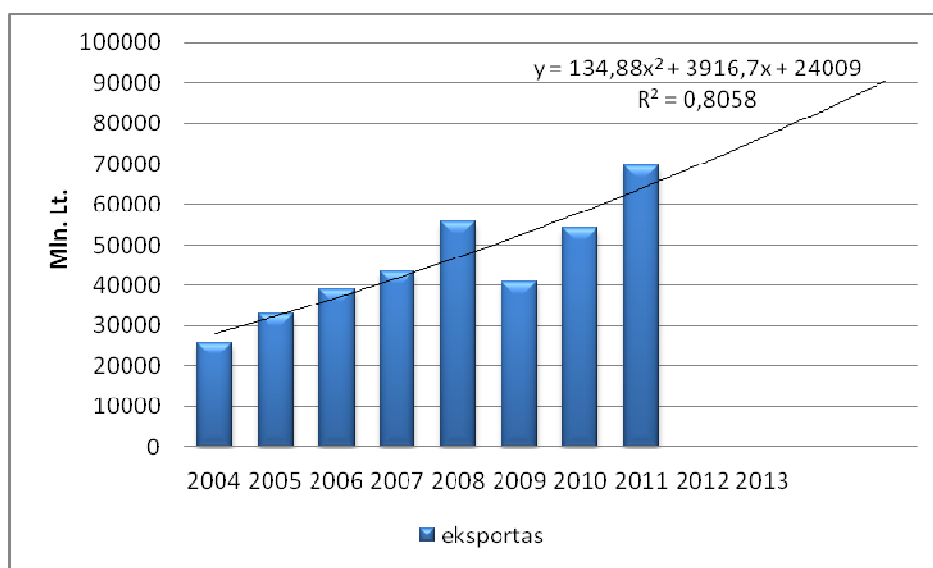
Prognozuojama, kad būdama atvira ekonomika, Lietuva taip pat neišvengs neigiamų euro zonos raidos padarinių. Taigi, dėl šios priežasties tikslinga prognozuoti būsimus Lietuvos užsienio prekybos srautus, siekiant nustatyti kaip euro zonos problemos paveiks Lietuvos užsienio prekybą.

Šioje darbo dalyje ypatingą svarbą įgauna ekspertinis vertinimas, kurio metu yra remiamasi skirtingu, ekonominių reiškinų projekcijas teikiančių institucijų apskaičiuotais dydžiais. Tokiu institucijų kaip: Lietuvos bankas, LR Finansų ministerija, Swedbanko bei kt. teikiamais duomenimis klaujamasi dėl tikslesnių prognozuojamų duomenų pateikimo, kurie gaunami panaudojant sudėtingus prognozavimo metodus.

Lietuvos eksporto prognozė 2012 – 2013 metams

2004 – 2011 m. galima išskirti tris eksporto etapus: iki 2008 m. eksportas augo, 2009 m. eksporto apimtys sumažėjo, o 2011 m. buvo pasiektas ir viršytas 2008 m. eksporto lygis, kuomet eksporto apimtys buvo didžiausios. Remiantis šiais rezultatais eksporto apimčių pokytis ateinančius du metus taip pat turėtų būti teigiamas.

Žemiau esančiame paveiksle matyti Lietuvos eksporto faktiniai duomenys ir jų prognozės 2012-2013 metų laikotarpiu (žr. 3.1 pav.).

3.1 pav. Lietuvos eksporto prognozė 2012-2013 m., mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Apskaičiavus gautas koreliacijos koeficientas lygus 0,80, kuris yra patikimas (ryšys stiprus), todėl prognozės apskaičiuojamos pagal polinominę trendo funkciją. Gauta, jog 2012 m. eksporto apimtis praktiškai nekis, t.y. augimas nesieks net 1 proc. ir sudarys 70184,58 mln. Lt, o 2013 m. augs 9 proc. ir sudarys 76664 mln.lt.

Apskaičiuota aproksimacijos paklaida $\mu = 9,68$ proc. parodė, kad gauti prognozės rezultatai patikimi, tačiau ekonomikos ekspertai kitaip vertina Lietuvos eksporto perspektyvas.

Lietuvos banko ekspertai, vertindami ilgesnio laikotarpio duomenis, pastebi, kad mūsų šalies eksportas auga daugiau nei pagrindinių užsienio prekybos partnerių – ES šalių ir Rusijos – importas. Tai rodo, kad Lietuvos eksportuotojų konkurencingumas padeda jiems šiose šalyse atkovoti vis didesnę rinkos dalį. Tačiau numatoma, kad artimiausiais metais importo paklausa minėtose šalyse toliau silpnės, todėl šiomet gerokai lėčiau augs ir Lietuvos eksportas. 2012 m. prognozuojamas realusis prekių ir paslaugų eksportas turėtų padidėti 3,9 proc., 2013 m. prognozuojamas 5,8 proc. augimas [http://www.lb.lt/lietuvos_ekonomika].

Neigiamus lūkesčius lemia Euro zonoje užsitęsę neramumai ir skolų krizė, kuri, tikėtina, sulėtins vidaus paklausą šiose šalyse, o tai turės neigiamą poveikį ir Lietuvos eksportuojančioms įmonėms bei pramonei.

Lietuvos privalumas yra tas, kad ji daugiausia eksportuoja į skolų krizės menkiau pažeistas šalis. Tačiau neramina tai, jog pramonės produkcija Vokietijoje, kuri yra svarbi mūsų eksporto partnerė ir mažiau jautri euro zonos problemoms, 2012 m. pradžioje nežymiai susitraukė (-1.3 proc.). Tačiau

reikia paminėti, jog sparčiai auga Rusijos ekonomika, kuriai tenka maždaug dešimtadalis viso mūsų eksporto. Dėl aukštų naftos kainų ir V. Putino rinkimų kampanijos metu išpūstų biudžeto išlaidų, Rusijos ekonomika 2012 m. turėtų paaugti maždaug 4,5 proc. [<http://www.dnb.lt/lt/apzvalgos/baltic-rim-economies-weekly/>].

Prekybos su Rusija rezultatams įtakos turės 2012 m. šios šalies įstojimas į PPO. Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos duomenimis, Rusijai tapus pilnaverte PPO nare, vidutinis muitų tarifas sumažės nuo 10 proc. iki 7,8 proc., žemės ūkio prekių maito vidurkis sumažės nuo 13,2 iki 10,8 proc. o pramonės prekių muitų vidurkis sumažės nuo 9,5 proc. iki 7,3 proc. Be to, sumažės ir Rusijos galimybės vienšališkai uždrausti vienos ar kitos prekių grupės eksportą. Taigi, palanki Rusijos ekonomikos padėtis 2012 metais – svarbi prielaida Lietuvai išvengti neigiamų ekonomikos tendencijų dėl sudėtingos padėties euro zonoje [<http://www.urm.lt/>].

Neblogos ekonomikos augimo perspektyvos laukia ir kitų svarbių Lietuvos eksporto rinkų: Latvijos, Estijos, Lenkijos. Šios šalys nuperka apie penktadalį Lietuvos eksportuojamų prekių ir paslaugų.

Prognozuojant eksporto pokyčius regioniniu požiūriu, svarbu išskirti ES ir NVS šalis, kadangi eksportas į šias šalis sudaro didžiąją Lietuvos eksporto dalį. Prognozės 2012 – 2013 metams pateiktos 9 priede.

Pagal atliktą prognozę matyti, kad eksportas į ES šalis 2012 m. liks stabilus, t.y. nenustatytas nei eksporto apimčių augimas, nei mažėjimas. 2013 m. prognozuojamas 9 proc. augimas.

Finansų ministerijos paskelbtose ekonominių rodiklių projekcijose, 2012 metais pagrindinėse Lietuvos eksporto rinkose numatoma lėta plėtra, o ES ekonomikos augimo perspektyvos vis dar rizikingos, tačiau Europos centrinio banko ir ES šalių narių vykdoma ūkio valdymo politika leidžia tikėtis, kad ir 2012–2015 metų laikotarpiu toliau formuosis palankios sąlygos Lietuvos ūkiui augti. Lietuvos ūkis išsaugojo konkurencingumą, todėl eksporto augimo 2013–2015 metais mastas turėtų būti artimas daugiamečiam vidutiniam eksporto augimo mastui. Tačiau dėl prastesnių pagrindinių eksporto rinkų perspektyvų 2012 m. paklausa Lietuvos eksportui sumažės, todėl eksporto plėtra bus lėtesnė [http://www.finmin.lt/web/finmin/fm_2012_balandis_projekcijos_issamiau].

Kiek optimistiškesnės eksporto prognozės apskaičiuotos į NVS šalis. 2012 m. numatytas 3 proc. augimas, 2013m. – 11,6 proc. Net ir spartus lėtėjimas neturėtų labai sukrėsti realios ekonomikos, nes didelę dalį Lietuvos eksporto į NVS regioną sudaro (automobilių, įrengimų) reeksportas. Lietuviškos kilmės prekių daugiausiai eksportuojama į ES šalis. Vadinasi, nuosmukis ES valstybėse narėse Lietuvos ekonomikai būtų pavojingesnis už nuosmukį rytuose esančiose valstybėse.

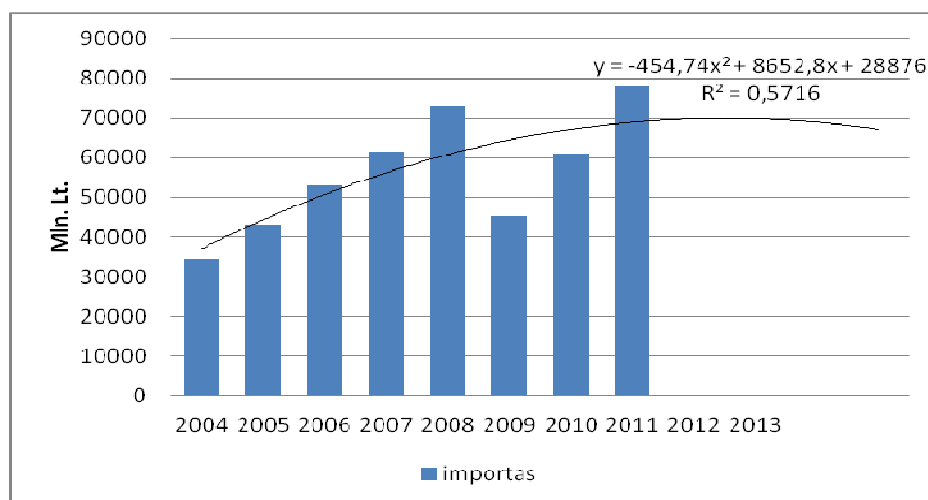
Pasak „Swedbank“ vyriausiojo ekonomisto N. Mačiulio, palyginti nedaug lietuviškos kilmės prekių iškeliauja į NVS šalis. Nors Baltarusijos rublis nuo metų pradžios nuvertėjo daugiau nei 60 proc., Lietuvos ekonomikai tai tikriausiai neturės didelės įtakos, kadangi į šią šalį iškeliauja tik 1 proc. visų lietuviškos kilmės prekių eksporto. Įskaičiavus ir reeksportuotas prekes, į Baltarusiją išvežama 6 proc. viso eksporto. Taigi, Lietuva yra daug labiau priklausoma nuo ES ekonomikos, o ne nuo rytų valstybių būklės [<http://www.swedbank.lt/lt/previews/category/4/1>].

Apibendrinant, galima teigti, kad didžiausią nerimą Lietuvos ekonomikai ir jos finansų institucijoms kelia didėjantys Europos šalių valstybinio ir finansų sektorių nesubalansuotumai, euro zonoje prognozuojama makroekonominė recesija ir dėl šių priežasčių tikėtina lėtesnė ekonomikos plėtra pagrindinėse Lietuvos prekybos partnerėse. Todėl Lietuvos eksporto rinkų perspektyva Europos Sąjungoje išlieka pagrindiniu ūkio raidos scenarijaus peržiūrėjimo rizikos veiksmu.

Lietuvos importo prognozė 2012 – 2013 metams

Prognozuojama, kad ateinančiais metais Lietuvos ekonomika vystysis lėčiau ne tik dėl mažėjančio eksporto, kurio realus augimas. Didelę neigiamą įtaką BVP augimui turės ir lėtesnis namų ūkių vartojimas. Tikėtina, kad gyventojai sumažins savo vartojimą net nesumažėjus realioms pajamoms. Taupymą ir mažesnę vartojimą skatins nerimas dėl ateities pajamų. Prognozuojama, kad 2012 m. namų ūkių vartojimas augs 5,5 proc., o kitais metais augimas sulėtės iki 3,5 procento. Dėl šių priežasčių turėtų kisti ir importo augimo tempas [<http://www.swedbank.lt/lt/previews/category/4/1>].

Importo prognozė 2012 – 2013 metams, apskaičiuota pagal polinominio trendo funkcija, pateikta 3.2 paveiksle.

3.2 pav. Lietuvos importo prognozė 2012-2013 m., mln. Lt.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis

Pagal atliktus skaičiavimus prognozuojama, kad importas 2012 m. mažės 10,5 proc. ir sudarys 69917,26 mln. Lt. 2013 m. importo apimtys išliks stabilios ir nekis.

Apskaičiuota aproksimacijos paklaida $\mu = 13,11$ proc. leidžia abejoti atliktos prognozės patikimumu. Esant nepatikimiems prognozės rezultatams, reiktų remtis ekonomikos ekspertų vertinimu.

Finansų ministerijos paskelbtose ekonominių rodiklių projekcijose skelbiama, kad artimiausiu metu, kol vidaus vartojimas bus saikingas, o išorės veiksnių – maisto žaliavų ir energijos – kainų poveikis išliks menkas, metinės ir vidutinės metinės infliacijos lygis mažės, ir 2012 metų pabaigoje neviršys 3 procentų. Nepaisant to yra rizika, kad dėl galimų tarptautinių naftos tiekimo sutrikimų ar geopolitinių konfliktų naftos kaina augs sparčiau nei numatyta Europos Komisijos prielaidose, ir tai neigiamai paveiktų įvairių prekių ir paslaugų kainas Lietuvoje [http://www.finmin.lt/web/finmin/fm_2012_balandis_projekcijos_issamiau].

Taigi, veikiamas silpnesnės vidaus paklausos, importo augimo tempas turėtų sulėtėti, tačiau jie bus spartesni nei eksporto. Dėl sparčiau augančio importo, grynojo eksporto įtaka Lietuvos BVP bus neigiama ir 2012, ir 2013 metais.

Pasak ekspertų, sulėtėjusį augimą daugiausiai lems silpnėjančios eksporto galimybės dėl recesijos euro zonoje, taip pat „pristabdytos“ verslo investicijos, kol paaiškės spalio mėnesį vyksiančių Seimo rinkimų rezultatai. Ekonomikos augimo perspektyvas miglotomis daro ir smarkiai išaugusios energijos bei kitų išteklių kainos. Paaiškėjus šių ir kitų reiškinių rezultatams, užsienio prekybos rodiklių prognozes reiktų patikslinti ekspertiniu būdu, įvertinant galimą atskirų reiškinių poveikį šalies

užsienio prekybos rodikliams. Apskritai, artimiausių penkmetį tokio greito euro zonos ir pasaulio ekonomikos augimo, koks buvo praėjusį dešimtmetį, tikėtis nereikėtų.

Taigi, šiuo metu ekonominės perspektyvos, ypač euro zonoje, labai priklauso nuo politinių ir psichologinių veiksnių, todėl apskaičiuotos prognozės yra labiau teorinės.

IŠVADOS

Šiuolaikinė tarptautinė prekyba yra neatskiriama kasdieninės tikrovės dalis, kuri padeda sparčiau plėtoti šalies ūkį, sudaro sąlygas ekonominiam atsilikimui įveikti. Šalims vystyti tarptautinę prekybą yra naudinga, kadangi tai padeda efektyviau panaudoti turimus išteklius, skatina ekonomikos plėtrą, lemia nacionalinių ekonomikų suartėjimą ir bendradarbiavimą. Išaugusi prekyba suteikia vartotojui galimybę rinktis iš platesnio gaminių spektro, o konkurencija tarp užsienio ir vietinių gamintojų mažina kainas bei didina kokybę. Išanalizavus šalies ir užsienio autorių mokslinę literatūrą, nustatyta, kad tarptautinių prekybos ekonominių prielaidų yra keletas: skirtingos gamybos sąlygos; skirtingi gamybos našumo lygiai; skonių, polinkių, prioritetų įvairovė.

Įvertinus Lietuvos užsienio prekybos pokyčius po įstojimo į ES, galima daryti tokias išvadas:

✓ Lietuvos įstojimas į ES turėjo teigiamą įtaką užsienio prekybos apimtims didėti. Tai ypač pastebima pirmaisiais narystės ES metais, kai importo ir eksporto apimtys augo pakankamai sparčiai. 2005 metais eksporto apimtys išaugo 26,9 proc., importo – 25,5 proc. Taigi pastebima spartesnio eksporto augimo, palyginti su importo augimu tendencija. Tiriamauoju 2004 – 2011 m. laikotarpiu tiek eksporto, tiek importo apimtys nuolat augo, išskyrus 2009 m. pasaulinės ekonominės krizės sukeltą ženklų užsienio prekybos apimčių smukimą, kai eksporto apimtys sumažėjo 26,6 proc., importas – 38 proc. Vėlesniais metais, atsigaunant šalies ekonomikai, užsienio prekybos apimtys greitai pasiekė prieškrizinį lygį ir jį pralenkė. Eksportas po krizės atsigavo neįtikėtinais greitai ir buvo svarbiausias veiksnys, skatinęs Lietuvos ūkio atsigavimą. 2011 m., lyginant su 2004 m., eksportas išaugo 169,7 proc., importas – 127,3 proc., t.y. daugiau nei 2 kartus. Importo apimtys buvo kur kas didesnės nei eksporto, tačiau tam tikrais tarpsniais augimo tempai buvo lėtesni. Užsienio prekybos balansas visą analizuojamą laikotarpį buvo neigiamas ir kasmet didėjo. Taigi, nors kai kuriais metais importas augdavo ne taip ryškiai kaip eksportas, tačiau tai nepadėjo pasiekti teigiamo prekybos balanso. Taigi, užsienio prekybos liberalizavimas, spartus ekonomikos augimas ir didėjantis vartojimas šalyje buvo pagrindinės priežastys, sąlygojusios užsienio prekybos apimčių didėjimą analizuojamu 2004 – 2011 m. laikotarpiu.

✓ Pagrindinė Lietuvos partnerė tiek importo, tiek eksporto srityje – Rusija. 2011 metais užsienio prekybos su Rusijos dalis sudarė 16,6 proc. viso šalies eksporto ir 32,8 proc. viso importo. Iki 2008 metų, eksportas į Rusiją kasmet vidutiniškai didėjo 36,5 proc. per metus. 2009 metais eksportuota 39,5 proc., tačiau jau 2010 metais matomas spartus 57 proc. augimas. Panašios buvo ir importo iš Rusijos

rodiklių kaitos tendencijos. Tačiau prekybos su Rusija balansas visą laiką buvo neigiamas. 2011 metais, lyginant su 2004 m., balanso deficitas išaugo 2,5 karto ir sudarė 14112,7 mln. lt.

✓ Ne mažiau reikšmingos Lietuvos prekybos partnerės, su kuriomis prekybos apimtys sparčiai didėjo - Latvija, Vokietija, Lenkija. Latvija patenka į pirmą trejetą Lietuvos eksporto rinkų ir į pirmą penketą didžiausių importo rinkų. Lietuvos eksportas į Latviją kasmet vidutiniškai didėjo 26 proc. 2004 – 2011 m. eksporto apimtys išaugo 2,7 karto. Importas tuo pačiu laikotarpiu išaugo 3,9 karto. Ji viena iš nedaugelio šalių, su kuria Lietuvos prekybos balansas yra teigiamas.

Svarbiausia Lietuvos prekybos partnerė Vakaruose – Vokietija. Lietuvai įstojus į ES prekybos apimtys su Vokietija iki 2007 m. kasmet augo, eksportas vidutiniškai - 20,6 proc., importas – 18,2 proc. Vokietija pasaulinės ekonominės krizės metu patyrė ne tokį stiprų nuosmukį kaip kitos šalys. Todėl 2009 metais eksporto apimtys į Vokietiją sumažėjo tik 0,79 proc. Tuo tarpu importo apimtys smuko 40,6 proc.

✓ Lenkija nuo seno yra viena svarbiausių Lietuvos prekybinių partnerių. Šiuo metu ji užima ketvirtą vietą pagal eksportuojamų bei trečią vietą pagal importuojamų prekių kiekį. Į Lenkiją eksportuojamos produkcijos apimtys kasmet augo, 2011 m., palyginti su 2004 m., eksportas išaugo 3,9 karto. Ypač sparčiais tempais didėjo importo apimtys, prieaugio tempai 2004 metais, palyginti su 2003 metais, buvo 80,4 proc., 2005 metais, palyginti su 2004 metais, – 36,3 proc., 2006 metais – 41,4 proc. Didesnės importo nei eksporto apimtys į Lenkiją visą laikotarpį leido fiksuoti neigiamą prekybos balansą.

✓ Regioniniu požiūriu ES šalys yra svarbiausios pagal prekybos mastą Lietuvos eksporto ir importo partnerės. Eksportas į ES šalis sudaro daugiau nei pusę viso Lietuvos eksporto (vidutiniškai 63 proc.). Importas iš ES šalių kasmet didėjo. Didžiausias šuolis užfiksuotas 2007 metais, kai lyginant su 2006 metais, importas iš ES išaugo 68,3 proc. Lyginant su Lietuvos įstojimo į ES pradžia, importo apimtys išaugo 2 kartus. Kita pagal reikšmingumą šalies užsienio prekybai šalių grupė – (NVS) šalys. Įstojus į ES 2004 – 2008 metais eksportas į NVS šalis nuolat augo ir sudarė vidutiniškai 21 proc. bendro šalies eksporto. Užsienio prekybos plėtra su ES šalimis Lietuvai įstojus į ES nesumažino prekybos su NVS šalimis augimo. Importas iš NVS šalių sudaro beveik trečdalį viso Lietuvos importo, maždaug 90 proc. šios dalies yra importas iš Rusijos. Importas iš Rusijos dalis analizuojamu laikotarpiu didėjo. Didžiausias importo masto augimas 2008 metais, palyginti su 2007 metais, išaugo 97 proc. Tokios tendencijos sietinos su naftos ir jos produktų kainų kilimu, kadangi naftos produktai užima pagrindinę dalį prekybos su NVS šalimis. Taigi, išvados iš dalies patvirtina magistro darbe iškeltą

hipotezę. Lietuvai įstojus į ES suaktyvėjo užsienio prekyba, ypač su ES šalimis, tačiau pasikeitęs prekybos režimas neįtakėjo reikšmingo prekybos apimčių pokyčio su NVS šalimis.

Mažiausia reikšminga iš nagrinėjamų trijų šalių grupių Lietuvos užsienio prekybai yra ELPA. Eksportas į šią šalių grupę analizuojamu laikotarpiu vidutiniškai sudarė 3,5 proc. viso eksporto. Importo apimtys kasmet mažėjo, tik nuo 2006 m. pastebimas nežymus augimas. Iš trečiųjų šalių didžiausias eksporto partneris - JAV. 2011 metais, lyginant su įstojimo į ES metais, eksportas į JAV išaugo 48,5 proc. Svarbiausia Lietuvos prekybos partnerė Azijoje - Indija, nes Lietuvos eksportas į šią šalį yra didesnis už eksportą į Kiniją ar Japoniją. Importuojama daugiausiai iš Kinijos, JAV, Maroko, Turkijos. Kinija ryškėja kaip nauja Lietuvos importo partnerė. 2011 metais, palyginti su 2004 metais, importo dalis iš Kinijos išaugo gana ženkliai – 90,5 proc. Tam įtakos turėjo didėjantis vartojimas bei išaugęs Kinijos prekių konkurencingumas ne tik Lietuvos atžvilgiu, bet ir viso pasaulio.

✓ Pirmaisiais narystės ES metais itin didelę dalį, t.y. apie 80 proc. viso Lietuvos eksporto užėmė lietuviškos kilmės prekių eksportas. Vėliau šis santykis kito ir vis didesnę dalį sudarė reeksportas. 2011 m. lietuviškų prekių eksportas sudarė 65,9 proc. Didžiausią lietuviškos kilmės eksporto dalį sudaro mineraliniai produktai, vidutiniškai 32 proc. viso lietuviškos kilmės eksporto. Lietuviškų prekių eksportas kasmet augo, 2011 m., lyginant su 2004 m., eksportuota 121 proc. daugiau. Be mineralinių produktų, narystės ES pradžioje pakankamai svarią dalį užėmė tekstilės eksportas (13,22 proc.), mašinų ir mechaninių įrenginių eksportas (10,77 proc.), tačiau 2011 m. šios prekių grupės nepatenka tarp daugiausiai eksportuojamų. 2011 m. daugiausia eksportuota chemijos pramonės produkcijos (8,86 proc.), įvairių pramonės dirbinių (7,23 proc.), plastiko (7,18 proc.).

✓ Analizuojant eksporto struktūrą pagal atskiras prekių grupes nustatyta, kad visu analizuojamu laikotarpiu didžiausią Lietuvos eksporto dalį sudaro mineraliniai produktai – vidutiniškai 23,2 proc. viso eksporto. Antroje vietoje - mašinų ir mechaninių įrenginių eksportas. Šios prekių grupės eksportas sudaro dešimtadalį viso Lietuvos eksporto. 2004 m. ženkliai išaugo plastiko ir jo dirbinių, chemijos pramonės eksporto apimtys. Importuojama taip pat daugiausiai mineralinių produktų. Vidutiniškai 2004 – 2011 metais mineralinių produktų importas sudarė 26,5 proc. Aukštais importo augimo tempais pasižymėjo chemijos pramonės reikių ir mašinų ir mechaninių įrenginių importas.

✓ Lietuvos užsienio prekybos struktūroje pagal BEC klasifikaciją analizuojamu laikotarpiu dominuoja tarpinio vartojimo prekės. Šios prekių grupės eksporto lyginamojo svorio dalis analizuojamu laikotarpiu sudarė vidutiniškai 51,45 proc., importas – 60 proc. viso importo. Teigiama linkme keitėsi investicinių prekių eksportas ir importas. 2004 – 2011 m. laikotarpiu eksportas išaugo 3 kartus. Nors 2011 metais investicinių prekių importo dalis yra 7 proc. mažesnė nei 2004 metais, tačiau

importo apimtys išaugusios 38,9 proc. Tai leidžia daryti prielaidą apie sparčiai didėjusias investicijas Lietuvoje.

✓ Lietuvai būdingas didelis ekonomikos atvirumo laipsnis. Tai liudija šalies ūkio konkurencingumo augimą, bei šalies ekonomikos priklausomybės nuo tarptautinės prekybos didėjimą. Lyginant 2011 m. su 2000 m., šalies rinkos atvirumas padidėjo beveik 2 kartus. Tokį Lietuvos ekonomikos atvirumo didėjimą įtakojo įstojimas ir buvimas ES nare, kuris užtikrina laisvą prekių, paslaugų, darbo jėgos ir kapitalo judėjimą, kartu deklaruoja steigimo laisvę, konkurencijos reguliavimą bei bendrą politinę sistemą.

✓ Įvertinus užsienio prekybos rodiklių ryšių glaudumą su BVP ir TUI, nustatyta, kad eksporto augimas didina šalies BVP ir yra pagrindinis šio rodiklio augimo šaltinis. BVP apimčių svyravimai labai didele dalimi (84 proc.) paaiškina importo apimties kitimą. Kuo didesnis šalyje importuotojoje pagaminamas BVP, t. y. aukštesnis šalies pragyvenimo lygis, tuo didesnė paklausa šalyje, didesnis importuojamos produkcijos poreikis ir galimybės eksportuotojui užvaldyti tos šalies rinką. Tarp eksporto ir TUI nustatytas stiprus ryšys, 68 proc. Lietuvos eksporto apimties lemia TUI pasikeitimai. Didelė importo apimtis šalyje reiškia, vartojama daug kitose šalyse gaminamų prekių, o tai gali būti paskata gamintojams perkelti gamybą į tą pačią šalį ir taip sumažinti transporto kaštus. Taigi, augančios importo apimtys skatina užsienio kapitalo pritraukimą ir atėjimą į rinką. Atlikti skaičiavimai rodo, kad TUI 57 proc. įtakoja importo apimtys, o likusius 43 proc. įtakoja kiti veiksniai.

✓ Gauti prognozių rezultatai nėra patikimi dėl neaiškios padėties euro zonoje, todėl darbe remtasi ekonomikos ekspertų prognoze, kurios teigimu, artimiausiu metu Lietuvos ekonomika vystysis lėčiau. Tai lems sulėtėjusį eksporto realus augimas ir ir lėtesnis namų ūkių vartojimas. Euro zonos problemos paveiks Lietuvos užsienio prekybą bei finansų rinkas, tačiau gerai diversifikuota eksporto struktūra, vertinant tiek produktus, tiek ir rinkas, recesijos padės išvengti.

Rekomendacijos

✓ Eksporto plėtros prioritetais turėtų būti inovatyvių ir didelę pridėtinę vertę turinčių produktų eksportas. Todėl svarbu optimizuoti eksporto struktūrą, skatinti aukštųjų technologijų produktų eksportą.

✓ Importas šalyje yra didesnis ne tik energetinių prekių, bet ir kitų žaliavų, kurios skirtos perdirbimui. Didėjant eksporto paklausai didėja ir importas. Todėl šaliai itin svarbu kurti kuo aukštesnės pridėtinės vertės produktus, kad eksportuojamų prekių vertė augtų kuo greičiau, palyginti su

importuojamų prekių verte, o šalis turėtų kuo mažesnę deficitą, kas leistų didinti ir grynąjį eksportą, o kartu ir BVP.

✓ Kurti lietuviškos kilmės prekių ir paslaugų eksportui palankią aplinką. Didėjant lietuviškos kilmės prekių eksportui, priešingai nei augant reeksportui, yra daugiau investuojama, sukuriama daugiau pridėtinės vertės ir naujų darbo vietų. Kaip vienas iš tokių galimų veiksnių yra tam tikrą laiką taikomas mažesnis bei lengvatinis pelno mokesčio tarifas įmonėms, kurios eksportuoja produkciją.

✓ Dėl prognozuojamo eksporto apimčių sulėtėjimo, svarbu kompensuoti eksporto kritimą arba jo nedidėjimą kitomis eksporto kryptimis, kurios galbūt yra mažiau paliestos krizės euro zonoje ir yra imlios eksportui.

✓ Ieškoti kai kurių prekių eksporto mažėjimo priežasčių, pvz. šalinti Lietuvos tekstilės pramonėje egzistuojančius trūkumus, t.y. nepakankamą vadybos, mokslo ir techninę pažangą, informacinių technologijų lygį. Siekiant gaminti funkcinę ir techniškai sudėtingą produkciją, grįstą aukštosiomis technologijomis ir inovatyviais procesais, būtina didinti investicijas į tyrimus ir plėtrą, taip pat didinti ir investuoti bendradarbiavimą tarp verslo ir mokslo sričių atstovų.

✓ Kelti Lietuvos ūkio subjektų ir jų gaminamų prekių įvaizdį. Tam pasitarnautų parodų, konferencijų, verslo misijų, seminarų, leidinių ir kt. rinkodaros priemonių, dalinis išlaidų padengimas.

✓ Mokymo ir konsultavimo paslaugų plėtojimas pradedantiesiems eksportuotojams, įskaitant verslo internacionalizavimo, klasterizacijos ir skverbimosi į kitas rinkas klausimais.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Anuškevičiūtė, I. (2004). *Lietuva Europos Sąjungoje - konkurencingumo aspektas. Tiltai*, 3(28), p. 73 - 92.
2. Balčiūnienė, R. (2011). Lietuvos ekonomiką augina eksportas. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europosritmu.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=40:ruta-balciuniene&catid=6:ekonomika&Itemid=30>.
3. Balkevičienė, E., Matekonienė, J. (2003). *Lietuvos užsienio prekybos vystymosi aspektai*. Lietuvos regioninių tyrimų institutas.
4. Barnard, C. (2005). *Europos Sąjungos materialinė teisė: keturios laisvės*. Vilnius: Eugrimas.
5. Bartkus, E. V., Jurevičius, V. (2007). *Production Outsourcing in the International Market*. Inžinerinė ekonomika. 1(51), p. 59 - 68.
6. Bartosevičienė, V., Vaitkevičius, S., Jančukienė, I. (2004). *Ekonominiai statistiniai tyrimai*. Kaunas: Technologija.
7. Bendorienė, A., Bogušienė, V. (2004). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma litera.
8. Bernatonytė, D. (2004). *Tarptautinės prekybos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
9. Bivainis, J., Miškinis, G., Žiaunys, H. (1999). *Užsienio prekybos analizės metodika*. Vilnius: Mokslo aidai.
10. Blanchard, O. (2007). *Makroekonomika*. Masačusetso Technologijos Universitetas. Vilnius.
11. Burinskienė, A. (2009). *Tarptautinė prekyba ir jos raidos tendencijos*. Mokslas- Lietuvos ateitis. 2009, 1 tomas, Nr. 3.
12. Burinskienė, A. (2010). *Elektroninės komercijos technologijų taikymas plėtojant tarptautinę prekybą*. Daktaro disertacija. Vilnius: Technika.
14. Czinkota, M. *Export Promotion: A Framework for Finding Opportunity in Change* // Thunderbird International Business Review, 2002, Vol. 44 Issue 3, P. 315-324.
15. Czinkota, M. R., Ronkainen, I. A., Moffett, M. H. (2005). *International business (Edition 7)*. USA: Thomson, p. 782.
16. Čičinskas, J., Cornelius, P. K., Treigienė, D. (1997). *Trade policies and Lithuania's reintegration into the global economy*// Buračas A. (ed.) *Lithuanian Economic Reforms: Practice and Perspectives*. Vilnius: Margi raštai, p. 347- 385.
17. Čiegis, R. (2006). *Ekonominių teorijų istorija*. Vadovėlis. Vilniaus universiteto leidykla.

18. DnB makroekonimės apžvalgos. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. balandžio 17 d.]. Prieiga per internetą:<<http://www.dnb.lt/apzvalgos/baltic-rim-economies-weekly/?archive=500>>.
19. Davulis, G. (2003). *Ekonomikos teorija*. Vilnius
20. Dudley, J. W. (1989). *Exporting*. MatWest/ Pitman.
21. Dulupcu, A.M., Demirel, O. (2008). *Globalizacija ir internacionalizacija*.
22. Ekonomikos terminai ir sąvokos (mokomasis žodynas). (1999). Vilnius: VPU leidykla.
23. Evans, B. (2004). Investment and Development. Tearfund: Teddington. p.324.
24. Gencturk, E.F., Kotabe, M. (2001). *The effect of export assistance program usage on export performance: A contingency explanation*. [interaktyvus]. Journal of International Marketing, 9(2), p. 51-72. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/detail?sid=9d8867cd-4535-48f4-97cd-242370f510fb%40sessionmgr13&vid=5&hid=19&bdata=JnNpdGU9YnNpLWxpdmU%3d#db=bth&AN=4705677>>.
25. Gilpin, R. (1998). *Tarptautinių santykių politinė ekonomija*. Vilnius: Algarvė. p.218.
26. Ginevičius R., Rakauskienė O. G. ir kt. (2005). *Eksporto ir investicijų plėtra Lietuvoje*. (Monografija). Vilnius: Technika. 363 p.
27. Grimwade, N. (2000). *International trade. New patterns of trade, Production & Investment*. [interaktyvus]. London and New York. 2nd ed. [žiūrėta 2012-03-03]. Prieiga per internetą: <http://www.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=HOjkIgyBmkC&oi=fnd&pg=PP1&dq=importance+of+international+trade&ots=TawXfVBs-l&sig=jVWvII5zp_btnIwv3ZfDpZUeuQ4&redir_esc=y#v=onepage&q=importance%20of%20international%20trade&f=false>.
28. Grižas, R. A. (2006). *Globaliniai ekonominiai procesai*. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras.
29. Grižas, R. A., (2003). *Tarptautiniai ekonominiai santykiai*. Vilnius: Ekonomikos mokymo centras.
30. Gudienienė, L., Kleinauskytė, I. (2010). *Eksporto plėtros galimybių Lietuvoje įvertinimas*. Magistro darbas. Šiaulių universitetas. Šiauliai.
31. International Monetary Fund, Republic of Lithuania: Staff Report for the 1999, Article IV Consultation. [interaktyvus]. Washington. No. 99/73, p. 25. [žiūrėta 2012-03-05]. Prieiga per internetą: < <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/1999/cr9973.pdf>>.
32. Irwin, D. (1996). *Against the Tide: An Intellectual History of Free Trade*. Princeton. N.J.: Princeton University Press.

33. Jakutis, A., Petraškevičius, V., Steponavičius, A., Šeškutė, L., Zaicev, S. (2007). *Ekonomikos teorija: vadovėlis*. Vilnius: Eugrimas.
34. Jakutis, A., Petraškevičius, V., Steponovas, A. ir kt. (2000) . *Ekonomikos teorijos pagrindai*. Kaunas: Smaltija.
35. Jatuliavičienė, G., Kučinskienė, M. (2006). *Globalization drivers and their impact on lithuanian economic growth and development*. *Ekonomika*. Nr. 73. p. 34-45.
36. Jatuliavičienė, G., Kučinskienė, M., Garuckas, R. (2007). *Lietuvos užsienio prekybos pokyčiai integruotoje Europos Sąjungos rinkoje*. *Ekonomika*. Nr. 79. p. 77-93.
37. Johansson, S. (2005). *Trade liberalization and factor reallocation in an extended Heckscher-Ohlin Model*.
38. Juozaitienė, L., Tijūnaitienė, R. (2004). *Studentų savarankiškų ir mokslo darbų tiriamųjų darbų rašymo ir įforminimo tvarka*. Šiauliai: Šiaulių Universitetas.
39. Kaminski, B. (1999). *The EU Factor in Trade Policies of Central European Countries*. Washington, D. C.: The World Bank, draft paper.
40. Karpavičius, H. (2007). *Lietuvos ūkio gamybos sektorių konkurencingumo vertinimo aspektai// Ekonomika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, tomas 77, p. 31.
41. Kazakevičius, M. (2010). *Lietuvos užsienio prekybos politika ir struktūriniai – geografiniai pokyčiai*. Magistro darbas. Mykolo Riomerio universitetas. Vilnius.
42. Kolyta, S., Masandukaitė, A., Mikšys, A., Rastauskaitė, J., Vaitkevičius, D. (2002). *Verslo Europos Sąjungos Bendrojoje rinkoje vadovas*. Vilnius: Fantazija ir forma.
43. Koscelkovskis, E., Makutėnas, V. (2008). *Tarptautinės prekybos politikos teorijų lyginamoji apžvalga*. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas.
44. Krugman, P., & Obstfeld, M. (2003). *International Economics, 6th ed*. Addison – Wesley.
45. Krugman, P.R., Obstfeld, M. (1994). *International economics: theory and policy*. New York.
46. Krugman, P.R., Obstfeld, M. (2000). *International economics: theory and policy // 5 th ed*. New York: ADDISON-Wesley.
47. Kvainauskaitė, V. (2003). *Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai*. Kaunas: Technologija.
48. Lietuvos bankas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-12]. Prieiga per internetą: < http://www.lb.lt/makroekonominės_proгноzes>.
49. Lietuvoje ryškėja nesubalansuoto ekonomikos augimo požymiai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 9 d.]. Prieiga per internetą:< <http://verslas.banga.lt/lt/spaudai.full/45dd66dba5246>>.

50. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/web/finmin/fm_2012_balandis_projekcijos_issamiau>.
51. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio mėn. 11 d. Nutarimas Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos 2009–2013 metų eksporto plėtros strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“.
52. Lindert, P. H. (1996). *International economics*. 10 th ed. Usa: Irwin.
53. LLRI pozicija dėl ekonomikos stimuliavimo. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. sausio 06 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php?act=main&item_id=5528>.
54. Martinkus, B., Žilinskas, V. (2001). *Ekonomikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
55. Melnikas, B., Chlivickas, E., Jakubavicius, A., Lobanova, L., Pipiriene, V., Burinskiene, A. (2008). *Tarptautinis verslas*. Vilnius: Technika.
56. Mokslinio tiriamojo darbo „Lietuvos prekių bei paslaugų eksporto analizė, jos plėtros ir skatinimo strateginių krypčių parengimas“ ataskaita. (2006). [interaktyvus]. Vilniaus Gedimino technikos universitetas. [žiūrėta 2011 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt>>
57. Neare, J. P. (2009). *Putting the “New” into New Trade Theory: Paul Krugman’s Nobel Memorial Prize in Economics*. *Scand. J. of Economics* 111(2), 217–250.
58. Nobelio 2008 m. ekonomikos mokslų premijos laureatai. Pinigų studijos 2010/1. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. kovo 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/nobelio_laureatai_8>.
59. O’Sullivan, A., Sheffrin, M. (2008). *Macroeconomics : principles, applications, and tools*. Upper Saddle River N. J.: Pearson/Prentice Hall.
60. Pagrindinių veiksnių, įtakančių Lietuvos eksporto plėtrą, poveikio analizė ir jų efektyvumo didinimas. (2003). [interaktyvus]. UAB „Ekonominės konsultacijos ir tyrimai“. [žiūrėta 2011 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt>>
61. Pass C., Lowes B., Davies L. (1994). *Dictionary of economics*. London: Collins Referente. p.246.
62. Paškūnaitė, A., Lembutis, V., Šeputienė, J. (2007) *Tarptautinės prekybos augimas Europos Sąjungos šalyse 2000 - 2005 metais*. Ekonomikos ir vadybos aktualijos. Šiaulių universiteto leidykla. p. 146-152.
63. Paulauskienė, R. (2007). *Lietuvos užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais politikos priemonių pokyčiai*. [interaktyvus]. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas. [žiūrėta 2011 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lzuo.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2007/ekonomika/Paulauskiene_Rima.pdf>.
64. Rakauskienė, O. G. (2006). Valstybės ekonominė politika. Vilnius. P. 336

65. Rickevičius, G. (2009). *Lietuvos užsienio prekybos politika. Eksporto skatinimas*. Magistro baigiamasis darbas. Mykolo Riomerio universitetas.
66. Rimkus, V. (2005). *Vidaus rinkos apsaugos priemonių taikymas Lietuvoje*. Jurisprudencija, t. 73(65); p. 96–105.
67. Rimkus, V. Misiūnas, A. Gervė, J. (2006). *Lietuvos užsienio prekybos pokyčių analizė: taikomas mokslinio tyrimo darbas*.- Vilnius.
68. Rivera, S.A.(2003). *International trade developments. Key methods for Quantifying the Effects of Trade Liberalization* // International Economic Review. 2003, January/February. p. 1-8.
69. Rudzkienė, V. (2005). *Socialinė statistika*. Mykolo Riomerio universitetas. Vilnius
70. Rudzkiš, R., Kvedaras, V. (2003). *Lietuvos eksporto tendencijos ir ekonometriniai modeliai*. Pinigų studijos. Nr. 4. p. 29-51.
71. Ruffin, R. J. (1999). *The Nature and significance of intra-industry trade*. Economic and Financial Review. 4th Quarter.
72. Sachsas, J. (2000). *Valstybinis protekcionizmas – kelias į atsilikimą*. Lietuvos Aidas. Nr. 253. p.6.
73. Salvatore, D. (1995). *International Economics*. Englewood cliffs, N.J.: Prentice Hall.
74. Sen S. (2005). *International trade theory and policy: what is left out of free trade paradigm*. Development and Change. Vol. 36. No. 6. P. 1011–1029.
75. Simutis, A. (2004). *Rinkos apsauga ar konkurencijos žlugdymas?*// Apskaita ir menas. Nr. 23 (37).
76. Snieška, V., Baumilienė, V., Bernatonytė, D. (2003). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
77. Snieška, V., Bernatonytė, D., Kavaliauskienė, V. (1992). *Tarptautinių ekonominių santykių bei globalinių problemų ekonomikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
78. Lietuvos statistikos departamentas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/>>.
79. Staskevičiūtė, G., Tamošiūnienė, R. (2010). *Šalies konkurencingumas: sampratos raida laiko perspektyvoje*. Verslas: teorija ir praktika. 11(2). p. 159-167.
80. Strange, S. (1998). *Valstybės ir rinkos*. Vilnius: Eugrimas.
81. Swedbank makroekonomikos apžvalgos. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.swedbank.lt/lt/previews/category/4/1>>.
82. Šečkutė, L., Tvaronavičius, V. (2007). *Tiesioginių užsienio investicijų Baltijos šalyse tyrimas*. Verslas: teorija ir praktika. Vol VIII. No 3, p. 153-160.
83. Tvaronavičienė, M., Tvaronavičius, V. (2005). Some aspects of Lithuanian foreign trade. Verslas: teorija ir praktika. Vilnius: Technika, 2005, t. 6, Nr. 2 , p. 117-121
84. Urbonas, J. A. (2006). *Eksporto organizavimas ir planavimas*. Kaunas: Technologija.

85. Vainaitė, J. (2009). *Globalizacijos ir regionizacijos poveikis Lietuvos žemės ūkiui*. Studentų mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys. Lietuvos žemės ūkio universitetas.
86. Vengrauskas V., Perminienė N. (2002). *Tarptautinis verslas*. Kaunas: Technologija.
87. Versli Lietuva. [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.verslilietuva.lt/files/files/PDF/Eksporto_zemelapis/Latvija/Tarptautine_prekyba_su_Latvija.pdf.
88. Verslo banga. Ekonominės politikos vingiai mažoje ir atviroje ekonomikoje. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.verslobanga.lt/lt/leidinys.full/3e4910f41c2a0>
89. Vilpisauskas, R. (2004). Tarptautinis konkurencingumas ir Lietuvos eksporto politika. Pinigų studijos. Nr.1. p. 54-69.
90. Vilpisauskas, R. (2000). *Lietuvos užsienio prekybos politika ir jos raida: veiksmų analizė*. Pinigų studijos. Nr.3.
91. Vitunskienė, V., Serva, E. (2006). *Atskleistas santykinis pranašumas: teorinis požiūris ir Lietuvos pieno sektoriaus analizė ES-15 atžvilgiu*. Ekonomika Nr. 73. p. 96-110.
92. What is foreign trade? [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.wisegeek.com/what-is-foreign-trade.htm>.
93. Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1994). *Makroekonomika*. - K.: Litterae Universitatis.
94. Žukauskas, P. (2006). *Kompanijų veiklos internacionalizacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

PRIEDAI